

Latvijas Universitāte
Pedagoģijas un psiholoģijas fakultāte

PUSAUDŽU VĒRTĪBORIENTĀCIJAS VEIDOŠANĀS
VIZUĀLĀS MĀKSLAS STUNDĀS

Maģistra darbs

Pedagoģijas maģistra studiju programmas
(mākslas pedagoģija)
maģistrante **Lita Tālberga**
apliec. nr. SkVi 990061
Zinātniskais vadītājs: Zanda Rubene
Dr. paed., asoc. prof.

Rīga 2006

Saturs

Ievads	3
1. Vērtību orientācijas veidošanās nozīme mācību procesā	6
1.1. Vērtību un vērtīborientācijas jēdzienu specifika	6
1.2. Kristietības loma garīgo vērtību orientācijas veidošanās procesā.....	14
1.3. Māksla kā garīgo vērtību veidošanās līdzeklis.....	20
1.4. Vērtīborientācijas veidošanās iespējas vizuālās mākslas mācību procesā pusaudžu vecumposmā.....	27
2. Pusaudžu vērtīborientācijas veidošanās praktiskā izpēte vizuālās mākslas stundās.....	42
2.1. Pētījuma metodika un norise	42
2.2. Pusaudžu vērtīborientācijas vērtējums 7. klasē pirms vērtīborientējošas uzdevumu kopas izstrādes (anketu analīze).....	46
2.3. Vērtību orientējoša pedagoģiskā modeļa uzdevumu kopa, tematiskais plānojums, īstenošana	65
2.4. Skolēnu darbības produktu izpēte un analīze	73
2.5. Atklātās pedagoģiskās likumsakarības sekmīgam pusaudžu garīgo vērtību veidošanās procesam.....	86
Nobeigums	88
Kopsavilkums.....	92
Summary	93
Izmantotā literatūra	94
Pielikumi.....	97

Ievads

Dažādas izmaiņas Latvijas sociālekonomiskajā situācijā nosaka pārmaiņas arī attieksmē pret vērtībām. Tās ietekmējušas katra cilvēka darbību kopumā, tai skaitā arī pusaudžu vērtīborientācijas veidošanos. Tādēļ aktuāla kļūst intelektuālas, emocionāli līdzsvarotas, radošas jaunās paaudzes veidošanās problēma.

Pedagoģiskajā procesā pastiprināta uzmanība būtu pievēršama tieši skolēnu garīgās pasaules pilnveidošanai. Tikai morāli izglītoti cilvēki spēj apzināties gan sevi, gan otru kā unikālu vērtību. Jo mēs visi esam strukturāli līdzīgi, bet saturā atšķirīgi. Viss materiālais cilvēkam var zust vienā mirklī, bet tas, ko viņš apguvis, attīstījis sevī piederēs vienīgi viņam. Gara bagātība un gudrība nav ne nozogama ne atņemama. Taču tās ir vērtības, kuras attīstāmas un pilnveidojamas visā indivīda dzīves laikā.

Jaunos apstākļos pieaug cilvēka kā subjektīvā faktora loma visas sabiedrības funkcionēšanā, izvirzās jaunas prasības pēc intelektuāla, garīgi bagāta, progresīvi domājoša cilvēka, kurš rīkojas saskaņā ar savu vērtību sistēmu un gatavs to motivēti aizstāvēt. Šādas personības rašanās un izdzīvošanas pamatā ir augsts garīgs potenciāls. Tieši jaunās paaudzes sūtība ir kļūt par šādu potenciāla nesēju.

Katra pusaudža dzīvē nepārvērtējama ir viņa dzīves jēgas izpratnes un rīcības motivācijas nozīme. Viņā attīstās vērtību izpratne un veidojas paradumi, kas rosinās pieņemt attiecīgus lēmumus un sagatavot augsni viņa turpmākajai dzīvei. No saviem vecākiem, skolotājiem un citiem cilvēkiem, kuriem ir svarīga loma jaunās personības veidošanās procesā, pusaudzis mācās meklēt patiesību un attīstīt savu izpratni par garīgām vērtībām, un izkopt paradumus, kas virzīs viņa dzīvi. Stabils vērtīborientācijas trūkums šobrīd ir svarīgākā izglītības problēma, kam nepieciešams rast praktisku risinājumu. Prioritāte ir sirdsizglītība. Skolotājam jāsniedz ne tikai skolas gudrības, zinātņu pamati, bet jāveicina skolēnos arī sirds gudrība, jāmudina būt atbildīgiem par savu rīcību un tās sekām.

Šajā pētījumā galvenais akcents tiek likts uz garīgajām vērtībām. Tās ir mūžīgās vērtības, kurās dominē labais, daiļais, patiesais, svētais. Dažādu laiku ievērojami domātāji ir nodevušies šo kategoriju teorētiskiem meklējumiem un atzinuši, ka – jo pilnīgāka ir personība, jo vairāk tā tiecas šīs vērtības saskatīt un saprast. Šajā maģistra darbā garīgās vērtības tiek aplūkotas arī no kristīgā viedokļa, balstoties uz atzinumu, ka absolūtā vērtība ir Dievs (Dr. Ross Kempbels, Juris Rubenis, Džošs Makdauels, Zenta Mauriņa utt.). Cilvēks, lai cik labi arī apzinātos labā, patiesā, daiļā, svētā nozīmi, tomēr saviem spēkiem vien nespēj tās sasniegt. Diemžēl pašreizējā izglītības situācijā šādu, uz kristīgām vērtībām balstītu nostāju nevar ienest vizuālās mākslas mācību stundā vispārīzglītojošā skolā. Tomēr liela daļa kultūras un mākslas mantojuma taču balstās uz kristīgām

vērtībām. Garīgi izglītotas personības veidošanās nav iedomājama bez mākslas un estētiskās kultūras vērtību pārmantošanas un apgūšanas, bez jūtu dziļuma izkopšanas, bez skaistā izpratnes.

Garīgo vērtību veidošanās norisinās audzināšanas un izglītības procesa vienotībā un mijiedarbībā. To rezultātā cilvēkā ir jāizveidojas iekšējo vērtību sintēzei. Tāpat nepieciešams tā vadīt audzināšanas un mācību darbu, lai garīgās vērtības, kuras skolotājs palīdz skolēnam atklāt, veicinātu viņam tās īstenot vārdos, domās un darbos. Šāda pieeja pilnā mērā būtu realizējama vizuālās mākslas stundās, plaši pielietojot līdzpārdzīvojuma fenomenu (Levs Vigotskis, Māra Vidnere). Tieši pārdzīvojums ir tā mērvienība, kas virza domu un diktē darbību. Tikai tas, kas izgājis caur paša pārdzīvojumu, kļūst par patiesu atziņu un nevis iemācītu, uzspiestu gatavu prātulu.

Tas jo īpaši nozīmīgs ir pusaudžu vecumā, jo pusaudzis nav gatavs pieņemt autoritatīvus slēdzienus, bet vēlas pats būt meklētājs un atklājējs.

Vērtības nevar iemācīt, bet pedagogam jāprot radīt situācijas, kuras skolēnam liek izjust, domāt, vērtēt, atšķirt labu no ļauna un tad izlemts, kā dzīvot, kā rīkoties. Visas izglītības sistēmas pamatā jābūt vērtību principam. Tas arī nosaka šī konkrētā pētījuma aktualitāti.

Psiholoģijas teorija atzīst, ka katram cilvēkam ir neierobežots iespēju potenciāls, lai mainītos, pārveidotos un attīstītu savu personību. Tāpēc apstākļu modelēšana visu pedagogu un skolēnu iekšējā potenciāla izpausmēm, garīgajai izaugsmei, vajadzībai pēc pašrealizācijas, kas orientēta uz vērtību veidošanu pusaudžiem, ir **aktuāla**. Tāpēc tika izvirzīts šāds **pētījuma temats**: “Pusaudžu vērtīborientācijas veidošanās vizuālās mākslas stundās”.

Pētījuma objekts: *Mācību process vizuālās mākslas stundās.*

Pētījuma priekšmets: *Pusaudžu vērtīborientācijas veidošanās.*

Pētījuma mērķis: *Izzināt pusaudžu garīgo vērtību orientācijas veidošanās iespējas vizuālās mākslas stundās.*

Pētījuma jautājums: *Kā sekmēt pusaudžos garīgo vērtību orientācijas veidošanos vizuālās mākslas stundās?*

Pētījuma uzdevumi:

1. *Analizēt pedagoģiski psiholoģisko literatūru par vērtīborientācijas veidošanās nozīmi mācību procesā:*
  - *izzināt kristietības lomu garīgo vērtību orientācijas veidošanās procesā;*
  - *atklāt garīgo vērtību orientācijas veidošanās iespējas mākslā;*
  - *apzināt vērtīborientācijas veidošanās iespējas vizuālās mākslas mācību procesā pusaudžu vecumposmā.*

2. *Praktiski izpētīt pusaudžu vērtīborientācijas veidošanos vizuālās mākslas stundās:*

- *izpētīt pusaudžu reālo skatījumu uz vērtībām;*
- *izstrādāt un realizēt vērtību orientējoša pedagoģiskā modeļa uzdevumu kopu;*
- *veikt skolēnu darbības produktu izpēti un analīzi;*
- *noskaidrot pedagoģiskās likumsakarības sekmīgam pusaudžu garīgo vērtību orientācijas veidošanās procesam, balstoties uz apkoptajiem empīriskā pētījuma metožu rezultātiem.*

Pētījuma metodes:

Teorētiskās metodes: *pedagoģiski psiholoģiskās literatūras par vērtīborientācijas veidošanās nozīmi mācību procesā analīze.*

Empīriskās metodes: *anketēšana, pedagoģiskā modelēšana, skolēnu darbības produktu izpēte un analīze.*

Pētījuma bāze: *Piltenes vidusskolas 7. klase, 28 skolēni.*

1. Vērtību orientācijas veidošanās nozīme mācību procesā

1.1. Vērtību un vērtīborientācijas jēdzienu specifika

Jebkurā dzīves jomā ir jāsastopas ar jēdzienu “vērtība”. Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā šis jēdziens skaidrots kā pozitīvo īpašību kopums, kas nosaka (lietas, parādības, darbības) nodarīgumu, nozīmīgumu, izmantošanas iespējas, iedarbīgumu. Cilvēka darbības sfērā vērtība ir pozitīvo īpašību kopums, kas saistīts ar garīgo sfēru, kultūru, morāli, māksliniecisko un estētisko sfēru, cilvēku savstarpējām attiecībām. Vērtības izpaužas vienībā ar principiem, normām, mērķiem, ideāliem un raksturo attieksmi pret kultūru, darbu, valsti, cilvēkiem un sevi pašu [34].

Filozofiskā doma attiecībā uz vērtībām risina tādus jautājumus, kā:

- kas ir vērtība, kā kaut kas top par vērtību,
- vai vērtības nosaka izdzīvošanas instinkti, sociālās intereses vai arī tās ir pilnīgi neatkarīgas un pašas nosaka visu pārējo – normas, intereses, ievirzes,
- vai vērtības ir atkarīgas no vērtētāja, subjekta, (cilvēka) kas uz tām tiecas,
- vai vērtības ir pārļaiciskas vai arī mainās līdz ar laiku,
- vai pastāv vērtību hierarhija, (hieros – svēts, arche – vara) sakārtojums no zemākās līdz augstākajai vērtībai un kas to nosaka [9].

Vērtību ir tikpat daudz, cik dabas un sabiedrības dzīves parādību. “Orientēšanās uz noteiktām vērtībām faktiski ir katras personības visu nozīmīgāko tieksmju vadlīnija” [18; 103]. Vērtības eksistē nerēķinoties ar cilvēka personiskajām jūtām un vēlmēm, tātad tās ir objektīva parādība. Taču uz vērtībām var palūkoties arī no subjektīvā viedokļa, ja runājam par relatīvi personiskām vērtībām. Nenoliedzami, ka laika gaitā mainoties jūtu struktūrai, mainās arī vērtību orientācijas. Vērtības pašas par sevi ir mūžīgas, nemainīgas, taču to pārdzīvojumi mainās

Vērtības un vērtīborientāciju pēta psihologi, pedagogi, filozofi, teologi, sociologi u.c. Teoriju daudzveidība liecina par šo ļoti ietilpīgo jēdzienu dažādajām satura šķautnēm. Vērtībievirzes, vērtīborientācijas struktūras saturs ir sarežģīts, un tas ir viens no iemesliem, kāpēc šis fenomens tiek apzīmēts ar tik dažādiem terminiem (dzīves pozīcija, pasaules uzskats, mērķis, norma, kvalitāte, ideāls, dzīves jēga, interešu virzība, subjektīvā attieksme, dominējošā motivācija, subjektīvā jēga u.c.) [18; 105].

Psiholoģiskajā literatūrā par vērtību tiek izprasts jebkurš reāls vai ideāls objekts, kurš ieguvījis izteiktu nozīmību subjektam – personībai sociālai grupai, etnosam. Katrā laika posmā, atbilstoši konkrētām sociuma sfērām, veidojas savas prioritārās vērtības. Cilvēks savā dzīvē orientējas uz

noteiktām vadošām vērtībām, kas ietekmē viņa rīcību un tieksmes, kā arī nosaka personības dzīves stratēģiskos mērķus un pasaules uzskatu.

Vērtību klasifikāciju (piem., materiālās – garīgās; augstākās – zemākās; priekšmetiskās – subjekta; terminālās – instrumentālās u.t.t.) ir daudz un kritēriji dažādi (piem., pēc izcelsmes un nesēja; pēc rašanās; pēc saistības ar personības vajadzībām u.t.t.).

19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā kā atsevišķa filozofijas disciplīna radusies vērtību teorija – **aksioloģija**. Terminu – vērtību teorija – pirmie lietoja franču filozofs Lapī P. (1902) un vācu filozofs Hartmanis E. (1908) [23].

Aksioloģijas teorijas rašanās nosacījumi ir konkrētie vēsturiskie apstākļi – sabiedrības apziņā zudusi ticība absolūtam, kas sakārto pasauli, t. i. Dievam. Ja vērtības vairs nav noteiktas, tad katram cilvēkam pašam jāatrod savs dzīves pamats. Aktuāls kļūst jautājums par **vērtībām** un to **hierarhiju**.

Saistībā ar hierarhiski sakārtotām cilvēka **vajadzībām**, izvirzās humānistiskās psiholoģijas pieeja cilvēka vērtību sistēmas attīstībai (Karls Rodžerss, Abrahams Maslovs u.c.). Vajadzības rosina meklēt to piepildīšanas ceļus un kļūst par darbības motīviem [51]. Vajadzību teoriju galvenais postulāts ir pieņēmums, ka cilvēks savā būtībā ir labs un spējīgs pašrealizēties, viņš ir aktīvs savas dzīves veidotājs, kuram piemīt izvēles brīvība un savs individuālais dzīves stils. “Pašaktualizācija ir dzīvas būtnes tieksme uz izaugsmi, attīstību, patstāvību, pašapliecināšanos, visu organisma iespēju aktivizāciju” [54; 35].

Humānistiskā psiholoģija balstās uz kopveseluma pieeju personības attīstībā, līdz ar to pedagogs savā darbībā bērnu pieņem “tādu, kāds viņš ir” un respektē bērna unikālo dzīves pieredzi. Humānistiskās psiholoģijas centrā ir cilvēka motivācija, taču tikpat svarīga ir atziņa par mijiedarbības lomu bērna personības attīstībā. Vajadzību piramīdā katra augstāka līmeņa vajadzība kļūst aktuāla cilvēkam tikai tad, kad kaut minimālā līmenī ir apmierinātas zemāko līmeņu vajadzības. Neapmierinātās vajadzības ir paši spēcīgākie cilvēka darbības virzītāji un motivētāji. Pašrealizācijas līmeņa vajadzības nekļūst pietiekami nozīmīgas, iekams netiek apmierinātas zemākā līmeņa vajadzības. Apmierināta vajadzība izsauc jaunu vajadzību. Vajadzības un motīvi nosaka rīcību. Svarīgi to ielāgot skolā, lai pedagoga darbība sasauktos ar audzēkņa iekšējo pasauli, un labi ja izdodas jauniešu vērtību skalā atrast tās pozitīvās vajadzības, kuras varētu nostiprināties un izkonkurēt nevēlamās tieksmes [30].

Skolas gados notiek nepārtraukta personības vērtību pārvērtēšana. Tās rada iekšējo pamatojumu personības attieksmei pret apkārtējo realitāti un pašam pret sevi. Kad mainās attieksme pret sevi, mainās arī attieksme pret citiem cilvēkiem, sabiedrību. Garīgo vērtību veidošanos varētu sekmēt sociālo vajadzību (pēc draudzības, pieķeršanās kādai grupai, cilvēkiem, kontaktiem, simpātijām

un uzmanības), prestižo vajadzību (pēc nozīmīgu cilvēku cieņas, augsta novērtējuma, pēc panākumiem, sasniegumiem, prestiža, ticības saviem spēkiem un pašcieņas), izziņas vajadzību (pēc informācijas par darbu, sabiedrību, pašam par sevi), estētisko vajadzību (pēc skaistuma, sakārtotības, harmonijas sevī un pasaulē) un pašrealizācijas vajadzību (pēc jaunrades, dzīves mērķa un jēgas) aktualizācija.

No humānistiskās psiholoģijas pārstāvju viedokļa ir svarīga personības vajadzību saskaņotība ar vērtību aktualizāciju konkrētā dzīves posmā. Svarīgs ir ne tikai vērtības personiskais nozīmīgums, bet arī šīs vērtības sasniegšanas vajadzības intensitātes līmenis, kas izpaudīsies mērķtiecīgā un apzināti izvērtētā darbības realizācijā ar noteiktu gribas piepūli.

Uznadzes D. teorijā vērtīborientācija veidojas šādi: vajadzība – interese – gatavība – vērtīborientācija [55], [56].

Tātad cilvēkā garīgās vērtības veidojas tajā brīdī, kad aktualizējas vajadzība, cilvēks tiecas šo garīgo vērtību kā ideālu sasniegt un veic tādu vai citādu aktīvu darbību šīs jebūtības veicināšanai. No ētikas viedokļa vērtība ir ideālais mērķis un labums; tas izsaka jēgpilnas vajadzības, zināmu pilnību, ideālu, jebūtību pēc kā tiekties. Vērtība ir jēgpilnais, saprātīgais, tas, kā vēl nav cilvēkā, bet, kam vajadzētu būt un pēc kā vērts tiekties. Kā jau minēts iepriekš, garīgās vērtības ir konstantas, no Dievišķās būtības izrietošas un pašas par sevi pastāvošas. Taču cilvēka iekšējā pasaulē šo garīgo vērtību veidošanās process ir dinamisks, nevis konstants [24].

Bieži **vajadzības** ir tās, kas izraisa emocijas, un otrādi – emocijas un jūtas rosina cilvēka aktivitāti, paplašinot vajadzību loku [44]. No tā var secināt, ka vajadzība ir cilvēka apzināta un pārdzīvota nepieciešamība pēc tā, kas uztur dzīvību un veicina viņa personības attīstību. Cilvēka attīstības un vērtību virzības pamatā ir vajadzības kā cilvēka aktivitātes galvenais avots. Līdz ar to veidojas vērtība.

“Kā šķiet, var runāt mazākais par četrām vērtības pazīmēm: viennozīmīgumu, mūžību, nemainīgumu, respektīvi, absolūto raksturu un piepildīšanas nepieciešamību. Vērtības viennozīmīgums norāda uz to, ka vērtība savā individuālajā norobežotībā ir viena” (Jūlijs Aleksandrs Students) [40; 198]. Audzināšanas teorijas pamatlicējs, psihologs un pedagogs Students J.A. ir devis savu vērtību traktējumu. Tiek izdalītas 4 vērtības pazīmes. **Viennozīmīgums**, piemēram, patiesība, tikumība kā vērtība ir tikai viena. **Mūžība**, vērtības nav atkarīgas no cilvēka, tās jāsaprot kā idejas. **Nemainība**, mainās apstākļi, laikmeti, ļaužu domas, bet vērtībai piemīt absolūts raksturs. **Piepildīšanas nepieciešamība**, tā ir dzīves ideja, kas prasa piepildījumu. Vērtības mūžība izsaka vērtības neatkarību no cilvēka. Atsaucoties uz Platona darbiem, Students uzsver, ka vērtība ir jāsaprot kā ideja, bet ideja ir mūžīga. Cilvēks to var tikai konstatēt, atzīt un piepildīt. Students J.A. atzīst, ka materiālās vērtības var mainīties, bet garīgās

vērtības turpretim nemainās, tās ir mūžīgas. Materiālās vērtības ir tās, ko rada cilvēks, piešķirot tām nozīmi, taču garīgās – cilvēks atzīst un piepilda. “Mainās laikmeti, mainās dzīves apstākļi un ļaužu domas, bet vērtības nemainās” [40; 200]. Var mainīties cilvēka uzskati, domas, pārliecības, bet vērtības paliek nemainīgas. Vērtība prasa savu piepildījumu. Ar to saprotot, ka vērtība nav tikai norma, bet tā sevī ietver nepieciešamību to piepildīt. Vērtības (svētums, skaistums, patiesība) ietver sevī normu, kas ir ideāla, bet cilvēks ir tas, kurš praktiski to var realizēt dzīves laikā, savā rīcībā vadoties pēc šīm vērtībām, tās piepildot. Apskatot vērtību pazīmes, Students J.A. uzsver to lomu audzināšanā: “Ja vērtībām nepiemistu vienīguma, mūžības un nemainības īpašības, tām nebūtu nekādas praktiskas nozīmes” [40; 201].

Cilvēka dzīve jāsalīdzina ar ideāliem, vērtībām. Vērtības ir audzināšanas principi, kas paliek mūžīgi, bet audzināšanas līdzekļi mainās. Pedagogam jāprot atšķirt, kas ir absolūts, kas pārejošs. Tikai tad, ja atzīst, ka ir nemainīgas vērtības, audzināšana var noritēt sekmīgi. “Vērtība ir ideāls mērķis, pēc kā cenšamies un reizē norma, ar kā palīdzību regulējam savu garīgo darbību” [40; 196].

Ar vērtību palīdzību rodas iespēja pārvarēt atsvešinātību no ārējās pasaules pārveidojot ārējās pasaules prasības, normas, faktus atlasēs un pārstrādes veidā iekšējā pasaulē, emocionālā saiknē ar pasauli (Augusts Milts) [32]. Vērtības paver iespējas dziļāk ielūkoties mūsu dzīvē. “Faktu līmenī mēs varam būt sausi objektīvistī. Vispārinājuma līmenī mēs meklējam likumsakarības, koncepcijas, veicam faktu atlasī. Vērtību līmenī mēs faktus, koncepcijas, likumus un normas saistām ar paša cilvēka attieksmi pret šīm parādībām. Tai pievienojas emocionālais pārdzīvojums, interese, personības iekšējā pasaule ar motīviem, pārliecību, ar subjekta izvēli – kam dot priekšroku, no kā atteikties” [31; 19].

Neraugoties uz tik dažādām teorētiskām nostādnēm un atšķirīgām vērtību klasifikācijām, katrā no šīm pieejām ir daļa patiesības un neviena teorija nav uzlūkojama par absolūto un vienīgo patiesību. Visas šīs vērtību teorijas cita citu papildina un katra no tām palūkojas uz vērtībām no atšķirīga aspekta. Atzīstot visus citus vērtību dalījumus un veidus, šajā pētījumā uzsvars tiek likts uz garīgajām vērtībām, jo šodien tieši garīgo vērtību iztrūkums mūsu sabiedrībā ir ļoti jūtams. Mūsu laikmetā ir raksturīga indivīda, tai skaitā arī pusaudžu, orientācija uz pārejošo, kas arvien vairāk aizstāj orientāciju uz mūžīgo. Protams, arī pārejošam ir jēga un to nedrīkst ignorēt, nozīme ir gan komfortam, gan pārtikai. Cilvēka labklājība un subjektīvā laimes izjūta atkarīga no vairākiem faktoriem, no kuriem primārais (bet ne vienīgais un noteicošais) ir tie materiālie resursi, kas ir ģimenes rīcībā. Taču pieaugušā uzdevums būtu izvīrīt pusaudžu uzmanības lokā jautājumu par to, ka pārejošais nedrīkstētu iemantot absolūtā, mūžīgā statusu. Cilvēks ir ne tikai bioloģiska un sociāla, bet arī garīga būtne. “Iekšējā dzīve veido ārējo, kā koka sula veido mizu un lapas. Dvēsele stiprāka par miesām” [38; 200].

Visu laikmetu filozofi rakstījuši un mudinājuši cilvēku domāt **par savu garu**, savas personības pilnveidošanu, jo sapratuši, ka tikai bagāta personība spēj ap sevi radīt pilnvērtīgu vidi, sabiedrību. Daudz vienkāršāk ir tvert dzīves virspusi – materiālo pusi, neiedziļinoties sfērās, kuru nevar izteikt mērvienībās.

Ikvienam ir svarīgi piepildīt savas garīgās vajadzības un realizēt savu radošo potenciālu. Māksla un kultūra ir vērtības, kas palīdz mums piepildīt ar jēgu un nozīmi savu dzīvi. Paļāvība absolūtajai vērtībai – Dievam ļauj cilvēkam citādi skatīties uz savu dzīvi un savu vietu pasaulē.

Šajā pētījumā vērtības un vērtīborientācija tiks pētītas, izvirzot šādu kritēriju: pēc izcelsmes un nesēja – **garīgās vērtības – Dieva dotas, mūžīgas.**

Cilvēka dzīves darbības galveno saturu veido Dievs – Dieva dotas garīgās vērtības, kuras veido cilvēka dzīves vadlīnijas, tās kalpo kā atskaites punkts. Bez ideāliem, bez priekšstatiem par labo un ļauno, skaisto un neglīto, svēto un nesvēto un citiem garīgās kultūras komponentiem patiesi cilvēciska dzīves darbība nav iedomājama. Neatkarīgi no reliģiskās pārliecības, cilvēks nedzīvo no maizes vien, bet arī no Dieva Vārda jeb mācības. Tiem, kuri netic Dievam, ir grūtāk garīguma meklējumos, tomēr neviens cilvēks neiztiek bez **garīgām vērtībām.**

Šis secinājums pakļaujas pētījuma teorētiskās nostādnes loģikai, tāpēc nepieciešams sīkāk pakavēties tieši pie garīgo vērtību jēdziena analīzes un atrast pētījumā tam atbilstošus kritērijus.

Jau antīkā filozofija (Platons, Aristotelis) izvirza augstāku vērtību, ideāla klātbūtni cilvēka apziņā, kas aicina dzīvot ar nākotnes izjūtu, aicina tiekties pēc vēl nesasnegtā. Vēlākajos gadsimtos dažādu laikmetu domātāji (piem., Pauls Dāle, Džons Raskins, Aleksandrs Dauge, Makss Šēlers, Zenta Mauriņa, Augusts Milts, Rainis) ir izkristalizējuši atziņu, ka **garīgās vērtības ir svētais, patiesais, labais, daiļais.** Liela daļa autoru (Students J.A., Dāle P., Mauriņa Z., Gregorijs A. Boids, Riks Vorens, Džošs Makdauels u.c.) atklāj, ka visas šīs garīgās kategorijas izriet no Dieva kā šo vērtību nesēja. Viņš ir visu garīgo vērtību avots un kvintesence. Cilvēks ir vienmēr ceļā pēc šīm garīgajām vērtībām. Dievs tās ir paredzējis cilvēkam, bet atstājis izvēles brīvību interiorizēt sevī tās vai ignorēt.

Šādas nostājas pamatojumu rodu Bībelē: “Bet īstenībā tas ir tikai **gars** cilvēkā, tā ir tikai Visuvarenā elpa, kas viņiem piešķir atziņas un ieskatus” [4; Ījaba grāmata 32:8].

Cilvēks garīgās vērtības padara par savām iekšējām vērtībām novērtēšanas aktā, kas balstās uz personīgo pieredzi. Vērtīborientācija ir cilvēka pašvērtības un viņa attieksmju sistēmas raksturotāja.

“Vērtībām, tāpat kā attieksmēm, piemīt intensitātes faktors un indivīds var būt vairāk vai mazāk pārliecināts par vērtībām, pie kurām turas” [50; 374]. Vērtīborientācija ir viens no indivīda

virzības komponentiem, kuru determinē cilvēka individuāli psiholoģiskās īpatnības, viņa personības attīstības process un vēsturiskie apstākļi.

Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīcā **vērtīborientācija** skaidrota kā uzskatu, nostājas un ar to saistītās rīcības darbības vērtība uz noteiktām vērtībām, kvalitātēm, kuru izpratnes pamatā ir uzkrātās zināšanas, attieksme pret dzīvi, pasauli, sabiedriskajām norisēm [34].

Kā atzīmē Ārija Karpova, vērtīborientāciju sistēma ir viena no personības izvēli un darbību noteicošām determinantēm, kura nepārtraukti pakļauta vērtību pārvērtēšanas procesam [18; 10].

“Vērtīborientācija – personības struktūras elements, kas, balstoties uz konkrēto dzīves pieredzi, norobežo būtisko no nebūtiskā, svarīgo no nesvarīgā, iezīmē cilvēkam nozīmīgās vērtības. Vērtīborientācijas pamatā ir cilvēka brīva izvēle kā dzīvot, kā izturēties pret apkārtni, kā rīkoties” [46].

Sakarā ar šo brīvo izvēli, cilvēks ir atbildīgs par savu vērtīborientāciju. Līdzīga doma tiek izteikta arī Bībelē. Dievs radīja cilvēku pēc sava tēla un līdzības un piešķīra viņam brīvu gribu. Bet, ja cilvēkam ir brīva griba, tad ir jāpieļauj iespēja, ka šī brīvība tiks izmantota arī nepareizi, pat, ja tas nozīmē nodarīt sāpes citiem. Būt patiešām brīviem nozīmē būt morāli atbildīgiem. Kas gan ir brīvība mīlēt vai nemīlēt, ja tā nav brīvība otru sāpināt vai darīt labāku. Ja Dievs pieļautu alternatīvu, tad cilvēka vietā būtu robotu rase, kura nespētu patiesi mīlēt. To būtu grūti nosaukt par vērtīgu radību. Tātad Dievs ir devis cilvēkam iespēju būt pilnā mērā atbildīgam par savu rīcību. “Brīvība, kuras realizēšana tiktu aizkavēta katru reizi, kad to gatavojas izmantot nepareizi, vienkārši vairs nebūtu brīvība” [5; 23].

Vērtīborientācija ir visplastiskākā forma kādā sabiedriskās vērtības “ieslēdzas” atsevišķas personības darbības un uzvedības veidu mehānismā, jo paredz brīvu izvēli un individuālo interešu un vajadzību vispusīgu ievērošanu (Karpova Ā.).

Vērtīborientācija veidojas sociālās pieredzes apgūšanas procesā un novērojama mērķos, ideālos, pārliecībās, interesēs un citās personības izpausmēs. Cilvēka darbības un rīcības struktūrā vērtīborientācija ir cieši saistīta ar izziņas un gribas procesiem. Psiholoģijā vērtīborientācija attiecināma uz personību. Vērtīborientāciju izsaka ar shēmu: vajadzība – interese – nostādne – vērtīborientācija (virzība) (Pārums T.) [33]. Savukārt Ineta Tunne raksta, ka: “Vērtīborientācija palīdz izskaidrot, kā un kāpēc atsevišķas lietas un parādības atrod vietu konkrēta cilvēka vērtību sistēmā, arī konkrētā sabiedrībā” [44; 73]. Psiholoģe Tunne I. atzīst: “Personības aktivitāte vērsta uz objektīvām vērtībām, tās tiek uzņemtas atbilstoši individuālpsiholoģiskajām īpatnībām un kultūrvēsturiskajiem apstākļiem. Tāpēc, analizējot rakstura ievirzes, jāorientējas ne vien personības psiholoģijā, bet arī attiecīgā laikmeta kultūras norisēs” [45; 63].

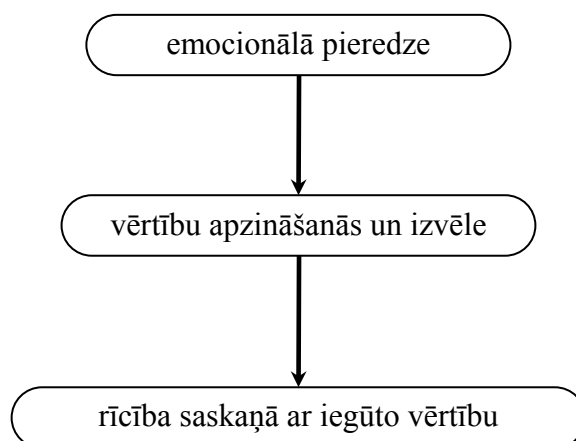
Tikai tad, ja vērtība kļūst par personības struktūras sastāvdaļu, var runāt par iespējamu korelāciju starp vērtību orientāciju kognitīvo līmeni un izturēšanos, ko savukārt nosaka tas, cik lielā mērā subjekts ir apmierināts ar izdarīto izvēli un gatavs to apstiprināt. Vērtību orientācija palīdz izskaidrot kā un kāpēc atsevišķas lietas un parādības atrod vietu konkrēta cilvēka vērtību sistēmā, arī konkrētā vidē (Tunne I.) [44].

Tātad cilvēka vērtību izvēle ir saistīta ar viņa aktīvu pozīciju. Aktīvs cilvēks veido savu pasaules uzskatu jeb vērtību sistēmu. Pretstatā tam ir vienaldzība un attieksmes trūkums. Bieži vien mums, pašiem to nemaz neapzinoties, jāizdara izvēle vairākas reizes dienā par to vai citu rīcību. Rodas atšķirīgas intereses, kas velk katra uz savu pusi, un vienai no tām ir jāpadodas. Vissarežģītāk, ja rodas pretrunas starp mums pašiem un citiem cilvēkiem, respektīvi, mums nepārprotami jāsalīdzina mūsu pašu labums un ērtības ar to, kas ir labs citiem. Mana laime var būt cita nelaime. Cilvēks, kas nodarbināts tikai un vienīgi ar paša labumu tiek dēvēts par egoistu. Tas, protams, nenozīmē nepārtrauktu pašaižiedzību, mums jāprot mīlēt sevi, lai spētu mīlēt citus. Tad veidosies mūsos harmoniski sakārtota garīgā pasaule.

Apkopojot un analizējot teorētisku spriedumus par vērtībām un vērtīborientāciju, balstoties uz atzinumu par emocionālās pieredzes ietekmi uz vērtīborientācijas dinamiku, tika izveidots vērtību veidošanās modelis.

Vērtības veidojas atkarībā no cilvēka emocionālās pieredzes un lielā mērā ietekmē saskarsmi. Atbilstoši savai vērtību izpratnei, katrs veido savu attieksmi, izturēšanos un rīcību. Vērtīborientācija izpaužas aktīvā dzīves pozīcijā tikai tad, ja vērtības izvēloties, tiek apvienoti vairāki komponenti – emocionāli vērtējošais, motivācijas un izturēšanās komponents, pats indivīds jūtas apmierināts ar izdarīto izvēli un rīkojas saskaņā ar izvēlētos vērtību. Shematiski šāda vērtību veidošanos var attēlot sekojoši (*skatīt 1.attēlu*).

1. attēls

Vērtību veidošanās atkarībā no cilvēka emocionālās pieredzes (L.Tālberga)

Cilvēka vērtību sistēmai ir vēlama harmonija. Tā lielā mērā veidojas saskarsmē, mācību darbā un, vispār, pieredzē, kad dažas vērtībattieksmes izceļas un nostiprinās, kļūdamas par personības dziļu un noturīgu veidotājdaļu. Tās ir fiksētas ievirzes, kuru nosacīti noturīga sistēma kā veselums veido vērtīborientāciju.

Uzskati par vērtībām dažādiem autoriem ir dažādi. Līdz ar to arī skaidrojums. Rezultātā, integrējot iegūtās atziņas, par pamatu pētījumam tika pieņemts, ka **vērtības cilvēkā ir atzinumi par to, kas ir pareizs, labs, vēlams kādā konkrētā situācijā. Tie ir ideāli, augstākie principi un kritēriji. Vērtību apguves pamatā ir brīva, pārdomāta izvēle no vairākām iespējām, izvēles respektēšana un īstenošana dzīvē. Akceptējot šādu viedokli, vienlaicīgi jāatceras, ka garīgās vērtības ir mūžīgas, nemainīgas un absolūtas. Tās nezūd un nemainās atkarībā no mūsu novērtēšanas fakta vai mūsu attieksmes. Visu garīgo vērtību centrā ir Dievs.**

1.2. Kristietības loma garīgo vērtību orientācijas veidošanās procesā

Kā jau iepriekš uzsvērts, šis maģistra darbs balstās uz atziņu, ka Dievs ir absolūtā, centrālā, mūžīgā, nemainīgā vērtība un visu garīgo vērtību nesējs cilvēcei. Balstoties uz Bībeli un personīgo pārlicību, vienlaikus tika apkopotas arī tās teorētiskās nostādnes un to autoru atzinumi, kas nenonāk pretrunā šai galvenajai patiesībai.

Garīgo vērtību orientācijas veidošanās procesā dvēsele pārdzīvo augstāko un dziļāko jēgu, nozīmi visam, kas viņā un ārpus viņas notiek. Šīs augstākās jēgas svētīguma un svētbijības jūtas ir vispatstāvīgākās un dziļākās, un, ja tās dvēselē zūd, tad deformējas vērtību izpratne. Vissvētākais cilvēkā ir arī visnozīmīgākais, visvērtīgākais, no kā viņš, viņa gars dzīvo dziļāko dzīvi. Kur ticības jūtu dziļuma dimensija iet seklumā, tur atslābst arī viss reliģiskais pārdzīvojums, tur panīkst dvēseles reliģiskā dzīvība, jo to nevar aizstāt ne dogmu noteiktība, ne rituālu bagātība un to formālā, ārīšķīgā pildīšana bez jūtu dziļuma, dedzības un gribas aktivitātes. Tas rada vispārēju gara dzīves paseklināšanos un radošā gara spēka atslābumu, jo reliģiskā pārdzīvojuma dziļums ir mūžīgas iedvesmas spēka, pacilātības un nesatricināmas jēgas apziņas avots katrai nozīmīgākai cilvēka darbībai un attiecībai (Pauls Dāle) [8; 216].

Atzīstot, ka visas garīgās vērtības cilvēkā ir Dieva nestas, būtu jāakcentē galvenās un būtiskās vērtības, ko postulē kristīgā mācība. Tas ir vērtīborientācijas ceļš, ko piedāvā Dievs. Dievs ir ideāla, vispusīga, visvarena Persona – Trīsvienīgais Dievs – Tēvs, Dēls un Svētais Gars. Dievs bija paredzējis cilvēkam ideālu, pilnasinīgu dzīvi saskaņā un saskarsmē ar Radītāju, tai pašā laikā atstājot cilvēkam brīvu izvēles iespēju.

Dieva žēlastība un mīlestība ir neizmērojama, jo, neraugoties uz cilvēka atsvešināšanos un nepaklausību, Viņš kā mīlošs Tēvs rada jaunas un jaunas iespējas atklāties cilvēkam un aicināt uz sadraudzību ar Sevi. Viņa mīlestība ir nebeidzama, jo Dievs ir mīlestība [4].

Dievs mīl visus cilvēkus un pacietīgi gaida katra gatavību veidot attiecības, kas balstītas uz savstarpējo uzticēšanos.

Cilvēks maldās un klūp vērtību meklējumu ceļā, bet Dievs Savā mīlestībā nav mūs atstājis bezcerīgai cīņai. Viņš atsūtījis Savu Dēlu Jēzu, kas mūs spēj glābt no dažādu tīšu vai netīšu nodarījumu negācijām.

Jēzus skatījums uz vērtībām ir izdzīvojis cauri laikiem un ir dzīvs vēl šodien. Viņš norāda, ka Dieva valstība ir tur, kur valda Dievs. Tātad cilvēks, kurš pieņem Dieva piedāvāto vērtīborientāciju, panāk Dievs Valstības darbošanos sevī, savā šīs pasaules dzīvē, uz iegūst drošu pašāvēību un cerību nākamībai. Koncentrētā veidā garīgo vērtību orientieri tiek atklāti Jēzu Kalna sprediķī. Tie ir augsti ētiskie ideāli, kas neatceļ līdzšinējo Dieva doto bauslību Vecajā Derībā, bet papildina to un dara cilvēkam saprotamāku. Jēzu norāda uz garīgām vērtībām, kas izpaužas rīcībā.

Mīlēt Dievu un savu tuvāko, mīlēt pat ienaidnieku. Tiek izcelta tuvākmīlestība kā galvenais bauslis [4; Mateja evaņģēlijs 22:39], [15], [39]. Tiek norādīts, ka šī mīlestība neattiecas tikai uz tiem, kas mums dara labu vai ir mums patīkami, bet arī uz tiem, kas nonākuši grūtībās, kuriem nepieciešams atbalsts. Jēzus aicina “Esiet pilnīgi, kā jūs Debesu Tēvs ir pilnīgs” [4; Mateja evaņģēlijs 5:48]. Tie ir ideāli pēc kā tiekties, tā ir vērtīborientācija, kas veidojas garīgajos piedzīvojumos ar Dievu. Jēzu aicina tiekties pēc mūžīgām vērtībām, nevis pēc iznīcīgām, materiālām lietām. “Krājiet sev mantu Debesīs, kur ne kodes, ne rūsa tās nemaitā un kur zagļi nerok un nezog” [4; Mateja evaņģēlijs 6:20].

Kristietība aicina ikvienu kopt savu garīgo dzīvi un augt pretī Dieva Valstībai. Lai gan tas nav tieši noteikts, kristietis ikdienas lūdz Dievu un, ja iespējams, lasa Svētos Rakstus. Kristietībai ir savi priekšstati par tikumīgu dzīvi, un šajā ziņā tā izceļ godīgumu, uzticību, mīlestību. Lai gan šīs vērtības ne vienmēr ir viegli iedzīvināt, cilvēkam jāpatur prātā Dieva desmit baušļi un jācenšas dzīvot saskaņā ar tiem [20].

Gan sekošana Dieva garīgajiem likumiem – baušļiem, gan Jaunās Derības pamatvērtības veido kristīga cilvēka garīgo orientāciju un vērtību sistēmu. Bet vai ir rodami kādi kritēriji, ko visi varētu akceptēt, kas norādītu uz garīgo vērtību pieņemamību ikvienam? Jaunajā Derībā pastāv divi pareizas rīcības kritēriji, kam varētu piekrist katrs labas gribas cilvēks. “Mīli savu tuvāko kā sevi pašu” [4; Pāvila vēstule romiešiem 13:9]. “Tad nu visu, ko jūs gribat, lai cilvēki jums dara, tāpat dariet arī jūs viņiem” [4; Mateja evaņģēlijs 7:12].

Šīs atziņas māca mūs mīlēt sevi un citus, rāda abpusējības principu, kas liek rēķināties ar citiem, lai labi klātos arī man. Šie kritēriji norāda uz katra individuālo atbildību savu un līdzcilvēku vērtību respektēšanai.

Bet ja jau šīs garīgās vērtības ir tik pieņemamas gan kristietim, gan kristīgo vērtību noliedzējam, kādēļ neaprobežoties ar ētikas normu apguvi, kādēļ meklēt Kristu? Tas tādēļ, ka cilvēks vienkārši ar saprātu, racionāli domājot vien, nevar pamatot savu ētisko izvēli. Turpretī kristietis savos garīgajos meklējumos nekad nav viens. Ar viņu ir Trīsvienīgais Dievs. Persona, kas dod spēku izvēlēties patiesās garīgās vērtības. “Bet gara augļi ir: mīlestība, prieks, miers, pacietība, laipnība, labprātība, uzticamība, lēnprātība, atturība” [4; Pāvila vēstule galatiešiem 5:22].

Mūsdienu pedagogija lielā mērā balstās uz humānistisko psiholoģiju, kur cilvēks tiek atzīts par šīs pasaules lielāko vērtību. Tas nav pretrunā Bībelei un Dieva plānam, jo visa Dieva atklāsme ir veltīta cilvēka gara pilnības celšanai. Taču humānismam piemīt divi trūkumi. Pirmkārt, darbojoties pašplūsmā, cilvēks nevar nospraust patiesus taisnības un netaisnības standartus un vērtību mērus pasaulei bez Dieva. Katrs cilvēks var pieņemt par pareizām savas cilvēciskās vērtības, kas var būt pretrunā ar citu cilvēku vērtībām. Kas gan tad izlems, kuram taisnība, ja visu

lietu mērs būs pats cilvēks. Bez kādas augstākas autoritātes, bez Dieva piesaukšanas, dzīve balstās vai nu uz vairākumu, vai valdoša diktatora likumiem. Cilvēkam tad nav īstenā vērtību mēra un visu izšķir personiskie uzskati. Otrkārt, pēc humānisma psiholoģiskās nostādnes cilvēks tiecas pēc pašaktualizācijas un pēc tā, lai ar katru dienu kļūtu labāks. Taču pēdējo gadsimtu notikumi – divu pasaules karu šausmas, mūsdienu terorisms un atomkara iespējamība liecina par ko citu. Jāsecina, ka cilvēkam jāmeklē atbildes ne tikai sevī, bet arī ārpus sevis paša. Respektīvi – cilvēks, kurš atradis Dievu un ielaidis Dieva Svēto Garu sevī, ir gatavs atvērties garīgo vērtību interiorizācijai [26; 108].

Jēzus prasa, lai cilvēks uzticas Dievam, paļaujas uz Viņa gādību. Taču tas nenozīmē aklu pakļaušanos dogmai, atteikšanos no atbildības un pienākumiem pret līdzcilvēkiem un sabiedrību. Dievs radījis cilvēku par savu līdzstrādnieku un līdzradītāju. Viņš mūs ir darījis spējīgus kalpot Jaunajai Derībai: ne burtam, bet garam, jo burts nokauj, bet gars dara dzīvu [4; Pāvila 2. vēstule korintiešiem 3:6].

Mūsdienu psiholoģija atzīst ikviena cilvēka neatkārtojamību un vienreizējību. Arī Dieva plānā katrs cilvēks ir unikāls. Gluži tāpat kā ir fizikas likumi, kas regulē fizisko universu, tā ir arī garīgie likumi, kas nosaka cilvēka attiecības ar Dievu [49].

Kristīgajā mācībā nozīmīga garīgā vērtība ir attiecības – tās ir cilvēka un Dieva personiskās attiecības, kā arī cilvēku savstarpējās attiecības. Arī no vispārcilvēciskā viedokļa būtiskākais garīgo vērtību mērs ir attiecības. Te nav pretrunu. Atšķirība ir vienīgi spēkā, ko cilvēkam sniedz tuvība ar Dievu iepretī tam, ka cilvēks bez Dieva klātbūtnes bieži vien ir apjucis un dezorganizēts savos garīgajos meklējumos. Saskanīgu attiecību pamatā ir miers. Pasaules brīvība bieži nodara sāpes citiem. Kristus dāvētā brīvība nes mieru. Miers kristīgajā izpratnē realizējas divos virzienos: miers ar Dievu, “Jo Dievs nav nekārtības, bet miera Dievs” [4; Pāvila 1. vēstule korintiešiem 14:33]. “Bet Kristus miers, lai valda jūsu sirdīs” [4; Pāvila vēstule kolosiešiem 3:15a], miers ar līdzcilvēkiem, “Ja iespējams, no savas puses, turiet mieru ar visiem cilvēkiem” [4; Pāvila vēstule romiešiem 12:18]. “Dzenieties pēc miera ar visiem un pēc svētas dzīves” [4; Vēstule ebrejiem 12:14a].

Kristietība nav kāda veida reliģija vai institūcija – tās ir attiecības. Kristietības reliģijā ir un vienmēr ir bijuši patiesi kristieši – cilvēki, kuriem ir glābjošas un pārveidojošas attiecības ar Jēzu Kristu. Šis fakts izskaidro to milzīgo labumu, ko kristietība ir devusi pasaulei (par spīti visam ļaunumam). Dievam nav jābūt atbildīgam par to ļaunumu, ko izdara cilvēki “Viņa vārdā”. Viss ļaunums pasaulē rodas no brīvas gribas, kas nav Dieva griba. Tas, ko Dievs grib un dara, vienmēr ir labs. Ja kaut kas nav labs, tad tā izcelsmes avots ir kāds cits, bet ne Dievs [5; 19-20].

Kristus vēlas, lai cilvēka dzīve izdodas. Taču no katra paša ir atkarīgs, kā izmantot Kristus dotās svētības un iespējas. Izskan pieļāvums “Viss man ir atļauts, bet ne viss der” [4; Pāvila 1. vēstule korintiešiem 6:12a]. Tātad cilvēks, kas savā vērtīborientācijā vērsts uz Kristu, izmantojot radošo brīvību, vienlaicīgi arī novērtē, vai ikkatra brīvība saskan ar viņa izvēlēto dzīves pozīciju. Ja palūkojas uz cilvēka dzīves orientāciju kā uz nama celšanu, tad jāsāk ar pamatu. Dzīves pamats ir vērtības, kas nosaka katra indivīda dzīvi. Daudz kas atkarīgs no bērnībā un jaunībā saņemtajiem iespaidiem. Daudz ko dzīvē spēj izmainīt un dot zināšanas, talants, izdevības un emocionālā gaisotne tajos apstākļos, kur katru no mums novedis izvēlētais dzīves gājums. Tomēr kristietim pāri visam ir viens pamats, kas ir visstiprākais un vislabākais. Tas ir pamats, ko nespēj sagrauzt laiks un apstākļi. Šis pamats ir Kristus. “Jo citu pamatu neviens nevar likt, kā to, kas jau ir likts, proti, Jēzus Kristus” [4; Pāvila 1. vēstule korintiešiem 3:11]. Cilvēka dzīves virzību lielā mērā nosaka viņa pieņemtie lēmumi, kuri izriet no iekšējām vērtībām. Tādēļ tik ļoti svarīgi ir domāt, kādas vērtības tiek ieguldītas dzīves pamatā.

Te gan jāpiebilst, ka arī cilvēks ar kristīgu pārliecību nav pasargāts no pārbaudījumiem, sāpēm, dažādiem klupieniem un krīzēm. Tas tādēļ, ka, neraugoties uz izvēli paklausīt Dievam, neviens cilvēks tomēr nav ideāls un nevainojams. Bībeles terminoloģijā runājot – grēks jeb ļaunums traucē attīstīties labajam un vērtīgajam. “Visi ir grēkojuši un visiem trūkst dievišķās godības” [4; Pāvila vēstule romiešiem 3:23]. Tātad nevērtīgajam cilvēkā ir “jāsadeg” pārbaudījumu “ugunīs”. Taču tam, kurš izvēlējies Kristus pamatu, pat pārbaudījumi nāk par svētību. Ja nekas vairs nav svēts un dievišķs, tad sabiedrību pārņem vērtību krīze, kas var beigties ar sabrukumu un degradāciju. Svētums ir morālā veselība, kuras avots ir Dievs. Tādēļ tik nozīmīgi ir pasvītrot cilvēka nepieciešamību tiekties pēc Dieva. Dzīvojot Dieva klātbūtnē, svēts ir – atšķirīgs, garīgs, laimīgs.

Mūsdienu lielākā problēma ir tuvredzīga domāšana. Lai dzīvotu pilnvērtīgāk, ir jādomā par mūžību un tās vērtība jā saglabā sirdī. Dzīve patiesībā ir daudz vairāk nekā notiek šeit un tagad. Šodienā ir tikai aizberga redzamā daļa. Mūžība ir viss pārējais, kas nav redzams [49; 38].

Tomēr būtu jāņem vērā, ka tas, kas ir labs, nepastāv ārpus cilvēka dzīves. Sakot, ka Dievs ir labs, mēs taču kā vērtību uztveram visu, ko Dievs radījis – cilvēkus, to pestīšanu, dzīvo un nedzīvo dabu. “Mūžīgā dzīvība” vai svētlaipe ir labas pašas par sevi un te mēs domājam par kaut ko tādu, ko cilvēks varētu piedzīvot vai pieredzēt. “Mūžīgā dzīvība”, pēc kuras vajadzētu censties, nevar būt tukšs jēdziens. Tā satur veselu virkni vērtību, kurām ir nozīme jau šīs pasaules apstākļos. Šīs vērtības – mīlestība, godīgums, taisnīgums, cieņa, dzīvība, ticība, ģimene u.c. tiek uzskatītas par labu esam pašas par sevi. Mēs tās piedzīvojam un tās pieredzēt varam tikai saistībā ar mūsu dzīvi. Tātad mūžīgas vai absolūtas vērtības nenozīmē, ka tās cilvēkam būtu kaut kas šajā dzīvē nesasniedzams [57].

Dzīvojot mūžības gaismā, izmainās cilvēka vērtību sistēma. Mainās prioritātes – vairāk tiek novērtēts laiks, apdomīgāk tērēti līdzekļi, veidojas apziņa, ka ikvienas rīcības sekas atspoguļosies mūžībā. Pozitīvas vērtīborientācijas ievirze ir mērķtiecība. “Tiekšanās uz mērķi ir vienīgais veids, kā dzīvot pilnvērtīgu dzīvi. Viss pārējais ir tikai eksistēšana” [49; 313].

Uz kristīgu mērķorientāciju, kas varētu būt noderīga ikvienam cilvēkam, norāda atzinums – ja tu zini, ko Dievs no tevis sagaida un to dari, pār tevi nāk svētība. Cilvēkam ir daudz iespēju, kuras var realizēt savā dzīvē, bet viņam ir jāīsteno Dieva nodoms. Diemžēl ir viegli kļūt izklaidīgam un aizmirst, kas ir vissvarīgākais. Ir viegli ļauties pašplūsmai un atsvešināties no tā, kas ir visnozīmīgākais, un pamazām zaudēt pareizo dzīves virzienu. Lai tā nenotiktu, jānoformulē savas dzīves sūtība un tā regulāri jāizvērtē. Jo īpaši 21. gadsimtā ir nepieciešams dzīvesveids, kas balstīts uz Dieva mūžīgajiem nodomiem, te noder gadsimtu gaitā pārbaudītas atziņas par dzīves pamatjēgu [49].

Cilvēkiem, kuri meklē pamatorientāciju, jāpalīdz, analizējot tieši katra konkrēto problēmu. Katra problemātiskā situācijā nonākuša cilvēka pamatjautājums ir jautājums par nākotni. “Mums nav jāpadodas, vai jādomā par nākotni pesimistiski. Mums jāuzņemas morālā atbildība, dzīvojot dievbijībā un nododot savas vērtības tālāk bērniem. Svētie Raksti māca būt priecīgiem, optimistiskiem, cerīgiem un gaidīt visu labāko. Šāda ticība mūs virza un dod mums spēku pārvarēt grūtības un ar pārliecību raudzīties nākotnē” [19; 96].

Šis spēks un kristīgo vērtību apzināšanās nepieciešams visdažādāko paaudžu cilvēkiem, kuri meklē garīgās vērtības. Dievs var izmantot intelektuālus spriedumus, lai aizsniegtu un pārveidotu tāda cilvēka sirdi, kura apziņa pirms tam bijusi aizslēgta Evaņģēlija gaismai. Ir iespējams uzrunāt indivīda pretestības intelektuālos un garīgos elementus neatlaidīgā, mīlestības pilnā un godīgā, atklātā, argumentētā, uz Bībeles patiesībām balstītā sarunā. Šādai sarunai ir liels pārveidojošs spēks [5; 10]. Pretmets šādai godīgai, atklātai sarunai un mīlestības pilnām attiecībām ir tad, ja cilvēki tiek pārvērsti par manipulācijas objektiem. Tad iezīmējas personības degradēšanās. Par progresa nosacījuma kritēriju uzskatāma pietāte pret dzīvību. Dzīvība mums ir Dieva dota un nevienam nav tiesību to apdraudēt. Taču mūsdienu reālajā situācijā bijība pret dzīvību tiek slāpēta ar vardarbības un izlaidības ainām masu medijos. Notiek manipulācija ar cilvēka apziņu – plašsaziņas līdzekļi uzmācīgi uzspiež bezjēdzīgu dzīves modeli kā estētisku un stilīgu, respektīvi, kā vērtības.

Mēs esam pieraduši pie dažādām informācijas brīvībām. Liekas tik pašsaprotami brīvi runāt, brīvi protestēt, brīvi ceļot, brīvi ticēt. Tas liekas tik dabiski. Bet, pēkšņi, smeļoties un kariķējot citu ticību un svētumu, brīvības augļi ir karogu un vēstniecību dedzināšana vai preču boikots un apjukums. Vai iespējams atrast līdzsvaru starp tiesībām brīvi izteikties un miljoniem ticīgo

respektēšanu? Miers un līdzsvars ir iespējams, ja atzīstam svētumu. Taču tieši to mūsdienu sabiedrība vēlas pazaudēt. Tādā gadījumā brīvība radīs arvien jaunus nemierus. “Visi Eiropas ētiskie mērogi (arī atvasinājumi un atvasinājumu atvasinājumi) galu galā izriet no kopīgās kristīgās, bibliskās bāzes. Palīdzot iepazīties ar pirmavotu, oriģinālu, veicinām cilvēkā radošu meklējumu ceļu savas dzīves bāzes veidošanā. Esmu novērojis, ka pozitīva, draudzīga, toleranta kristīga vide palīdz cilvēkam atrast dzīves gultni, skaidras vērtības un mērķus” (Juris Rubenis) [58], [39]. Taču tolerance nebūt nenozīmē, klusējot pieņemt jebkuru viedokli kā savējo. Tad tā būs bezprincipialitāte un vienaldzība pret vērtībām. Tolerants ir tāds, kas atzīst un respektē citu uzskatus, pats tam nepiekrītot. Tolerance nozīmē salīdzināt savu nostāju ar pretējo viedokli, izpētīt no attiecīgajām idejām izrietošos secinājumus, ar pieklājīgu un argumentētu sarunu (cik to atļaujas pretējā viedokļa pārstāvis) aizstāvēt savu vērtību spēku un pamatotību. Protams, šādās diskusijās jāparedz iespēja, ka uzskatu attīstības rezultātā viena vai otra puse var mainīt nostāju, vai arī konsekventi palikt savā iepriekšējā pozīcijā, pie kam tādēļ nenicinot un nenievājot citādi domājošo [26; 37-38].

Lai cilvēks spētu apzināties savu ētisko horizontu saskaņā ar mūžīgām un nezūdošām vērtībām, viņam nepieciešama sirdsgudrība jeb Dieva dota sirdsapziņa, kas mudina izvērtēt, kādas vērtības un normas vēlams likt savas izturēšanās pamatā. Taču nepietiek ar ētisku redzesloku, siltu sirdi un gudru galvu, ir nepieciešama arī ētiska prakse. Vērtību pieņemšana vai noraidīšana nedrīkst raisīties tikai spriedumu līmenī. Ik brīdi ir jāizvēlas kāda no rīcības alternatīvām [15; 320].

Tieši kristietība var sniegt šo ievirzi radošai attieksmei pret vērtībām sadzīvē un mākslā. Dievs nestājas ceļā cilvēka brīvībai, bet ir cilvēciskās brīvības pamats, kas sargā un aizstāv to tieši paša cilvēka interesēs. Kristīgajām vērtībām būtu jāienāk skolā, jāļauj tās iepazīt, lai varētu brīvi izvēlēties pieņemt vai nepieņemt. Cilvēks nevar mīlēt to, ko nepazīst, nevar padarīt par savām tās vērtības, kuras nav izdzīvojis. Taču tieši šāda vērtīborientācija varētu kļūt par pretsparu brīvības perversijām modernajā pasaulē. “Lai Dievs mums palīdz pabeigt savu ceļu un uzturēt ticību, jo tas dos mūsu bērniem daudz vairāk nekā citas pārejošas vērtības. Mums pašiem jādzīvo cerībā, ticībā un optimismā, lai spētu to dot pusaudžiem” [19; 96].

Ticība, optimisms un radoši meklējumi ļauj ieraudzīt Dievu kā visas esamības pirmsākumu, kā svētā, labā, patiesā, daiļā iniciatoru, kā literatūras, mūzikas, mākslas iedvesmas avotu un virzītājspēku.

1.3. Māksla kā garīgo vērtību veidošanās līdzeklis

Māksla pastāvējusi no cilvēces pirmsākumiem un vēstures gaitā tā attīstījusies. Varētu teikt, ka pati pasaule – zemeslode, visa radība, cilvēki ir Dieva mākslas darbs. Dievs caur mākslu grib mūs uzrunāt, radot skaisto, tādā veidā to mums padarot vienkāršāk uztveramu, saprotamu, mūs mācot – redzēt skaisto, tiekties radīt skaisto un pašiem vēlēties būt skaistiem savā garā.

Bībele gadu tūkstošiem kalpojusi cilvēcei kā garīga mierinājuma, māksliniecisko ideju un tikumiskā spēka neizsīkstošs avots. Īsta izglītība, māksla un zinātne atzīst Bībeli kā cilvēces garīgās attīstības vērtu pieminekli un ne mazums ievērojamu, nopelniem bagātu un pasauleslaveni cilvēku **mākslas** un zinātnes laukā augsti cienīja Bībeli.

Bez Dieva nav iespējama māksla, mākslas pedagogija un izglītība kopumā. Taču jāsaprot – par nožēlu – ne visi mākslas strāvojumi to akceptē par vērtīgu. Daudzi mākslu skata skaistuma pielūgsmē kā pašu augstāko mērķi. Taču mākslā var ieraudzīt caur skaisto, cildeno, tikumisko, (utt.) Dieva esamību un vadību.

Savulaik Dauge A. izsaka brīdinājumu pedagogiem sakarā ar mākslas celšanu Dieva vietā. Mākslas pedagogijas 2. kongresā Georgs Keršenšteiners aizrāda, ka nav jādomā, ka māksla var darīt brīnumus, ka tā viena pati spēj tuvināt cilvēkus pilnībai. Māksla ir varens, bet ne vienīgais, pat ne galvenais audzināšanas līdzeklis [3; 190].

Māksla ievada cilvēku **garīgo vērtību** pasaulē. Kā atzīmē Celma H., māksla ir īpašs vērtīborientācijas līdzeklis. Apgūstot vērtības, veidojas arī subjektīvās vērtību ievirzes, kas ir svarīgas personības struktūras stūrakmens. Tieši vērtības ir tās, kas kļūst par personības darbības motivācijas pamatu [7].

Mākslas izglītība ir ļoti svarīga cilvēka attīstībā, jo jebkuras mākslas joma ir garīgās kultūras daļa gan arī pamats personības izveidē. Māksla cilvēku dara tikumiski brīvu. Garīgi aktīvu, iekšēji brīvu un radošu cilvēku var izaudzēt un attīstīt vienīgi tad, ja bērnu jau no mazotnes ievēd brīnumainajā skaistuma pasaulē, māca pazīt, saprast un cienīt īstu mākslu (Students J. A.) [40].

Māksla ir tā, kas izglīto, informē un darbojas kā cilvēces audzinātāja. Neviens nenoliegs, ka vēstures attīstībā mākslai vienmēr ir bijusi liela loma sabiedrības garīgo vērtību veidošanā. Taču ne vienmēr tās audzinošā, izglītojošā un attīstošā loma izteikta vārdos, filozofiskajās idejās, apcerējumos, pētījumos utt.

Māksla rada cilvēkos sirde kultūru, ar visiem līdzekļiem stiprina spēju mīlēt un cienīt, pielūgt un dievināt un tikai tad – var “teikt un slavēt” (Džons Raskins) [10]. Māksla uztverama kā *teikšana* un *slavēšana*. Mākslinieks radot ir aizgrābts un saviļņots no tā dziļuma un skaistuma, kas viņam ir atvēries, ieejot skaistā pasaulē. Māksla ir tā, kas palīdz cilvēkam redzēt un arī pašam radīt skaistumu. Taču skaistums pats par sevi nav dievišķs. Skaistumu ir radījis Dievs. Viņš mums ir

devis visus piecus maņu orgānus, lai saskatītu, sadzirdētu, sajustu, *sagaršotu*, izsmaržotu skaisto, ko dāvājis Dievs. Tādēļ skaistums, un līdz ar to arī māksla, ir līdzeklis, kā slavēt Dievu. “Raskins aicina un ved uz mākslu tāpēc, ka tā viņam ir tilts, kas ved uz viņu krastu, uz jaunu dzīvi, radot un rādot viņas simbolus... Māksla pati par sevi vēl nav šī jaunā dzīve, bet viņa ir līdzeklis, kas mums palīdz iekšēji atbrīvoties no dzīves haosa un apjukuma... Nevis ārēji skaistu un spīdošu un ērtu dzīves iekārtu Raskins māca, bet skaistu būtību” [10; 16-17].

Patiesi izglītots var būt tikai īsts kultūras cilvēks. “Par mākslas lielo audzināšanas spēku un nozīmi pedagoģija jau sen ir skaidrībā... Ir zināms, kā māksla noskaidro, kārtu un izdaiļo jūtu dzīvi, kā disciplinē fantāziju, kā attīsta un izkopj gaumi” (Dauge A.) [11; 13]. Nevienu nevar nosaukt par izglītotu un patiesu kultūras cilvēku, kas domās, vārdos vai darbos atstāj novārtā “augstākās cilvēciņas ideju”, humanitāti un skaistumu.

Personības vērtību izglītībā nav mazsvarīgu jomu, šeit nepieciešama ētiskā un estētiskā harmonija. Tikai tad, ja māksla nav pašmērķis, bet katra konkrētā mākslinieka maksimāls garīgo spēku sakopojums un centieni izteikt savu pasaules redzējumu, savu attieksmi un emociju bagātību; tikai tad māksla var kļūt par ceļvedi vērtībizglītībā.

Estētiskajai kultūrai ir liela nozīme sabiedrības un atsevišķa cilvēka dzīvē. Cilvēkam ar izkoptu skaistuma izjūtu ir arī laba gaume ar pareiziem samēriem, harmoniju un disharmoniju, kārtību un saskaņu. Ieadzināta skaituma izjūta – samērīgs estētisms – cilvēkiem neļauj saskarties ar kaut ko netīru, nejēdzīgu, attur viņu no neglītiem darbiem un rīcības (Dauge A.).

Svētais, patiesais, daiļais, cēlais, gaišais ir vērtības, pēc kurām cilvēks tiecas. Taču ceļš šo vērtību atklāsmē mākslas darbos nekādā ziņā nav viennozīmīgs. Nevar cildināt skaisto, nesaredzot un neatklājot nejēdzīgo, banālo, brutālo. Bieži vien cilvēces sāpes un negācijas ir mākslinieku neizsmeļams iedvesmas avots, lai iestātos par visu to, kam tic, ko ciena un akceptē. Dažādi mākslinieki ir atzinuši dievišķo dzirksti, sajutuši Dieva klātbūtni savā jaunradē, bet rada savus darbus ne tikai Dieva godam, bet galvenokārt kā devumu publikai – cilvēkiem, protams, arī kā savas mākslinieciskās idejas pašizpaušmi, savu iespēju apliecinājumu. Tas ir tik dabiski – arī Dieva atklāsme Bībelē veltīta cilvēkam, viņa garīgai pieaugsmi. Līdzīgi arī māksla, kas ir dzīvotspējīga, patiesi vērtīga, daudzslāņaina, vedina pamanīt dvēselisku attiecību bagātības un garīgas kvalitātes. To varētu attiecināt uz šodienas aktualitātēm un mākslas darbiem piemītošām pārlaicīgām vērtībām. Katra mākslas vēstures perioda nāk ar iepriekšējā noliegšanu un jaunu priekšstatu nostiprināšanu. Taču, mainoties izteiksmes līdzekļiem un ieceru īstenošanas iespējām, mainoties attieksmei pret telpu un plakni, pret dimensijām un stiliem, pret formu un faktūru, nemainīgs rādītājs patiesi vērtīgai mākslai ir paša mākslinieka garīgā uzlādētība, emocionālā spriedze un meistarība šo spriedzi atbrīvojot savos darbos, prasme tvert pasauli, to nesašaurinot, bet

rodot arvien jaunas bagātības dvēseles dzīlēs, neatkarīgi no darba formāta un tematikas. Tādas mākslas ietekme uz cilvēka vērtīborientācijas veidošanos ir rūpīgi pētāma. Šāda veida pētījumi savukārt ir vērtīgs ieguldījums jaunā cilvēka izglītības pilnveides jomā.

Cilvēka gara dzīves un personības attīstības izpētē, vispārīgās un mākslas izglītības teorētisko pamatu izstrādē lielu ieguldījumu devis ievērojamais latviešu filozofs, vēsturnieks, mākslas pedagoģijas pārstāvis un psihologs **Pauls Dāle**.

Pilnskanīgas izglītības un estētiskās kultūras kopšana nesaraujami saaužas ar **garīguma un gara spēka** stiprināšanu tautas dzīvē un personības veidošanās procesā. Cēlā skaistuma un patiesības ideālu spēj izmantot tas, kam ir ne tikai noteikti dotumi un zināšanas, bet arī stipra griba, noturīgs un stingrs raksturs, uzticīga meklētāja un cīnītāja gars, kas spēj sevi patstāvīgi pilnveidot (Dāle P.).

Tiek pausta noteikta un konsekventa nostāja pret sašaurinātu inteligences būtības izpratni un vienpusīgu ievirzi inteligences (vispārīgās garīgās attīstības) izpētē.

Gara inteligence izpaužas un veidojas:

- nemitīgā, produktīvā darbā, kura pamatā ir gribasspēks, gribas darbība, raksturu noteiktība un enerģija;
- garīgās izglītības un pašizglītības procesā veidojot raksturu – personības aktīvo centru –, “kas visus tos psihiskos elementus un spēkus savalda un satur kopā un veido un virza cilvēka iekšējās un ārējās dzīves līnijas”;
- iekšējā vienībā un saskaņotībā, pašnoteikšanās (iekšējās autonomijas un brīvības) un jaunrades spējā, tikumiska rakstura spēkā, dodot virzienu un impulsus cilvēka radīšanas tieksmēm; skaistā un patiesā kopšanai un vairošanai.

Personības gara inteligences veidošanās nav iedomājama bez mākslas un estētiskās kultūras vērtību pārmantošanas un apgūšanas, bez cēlā skaistuma un jūtu dziļuma izkopšanas cilvēkā.

Vispārinot šīs atziņas par cēlo skaistumu, tā kopšanu personībā un mākslā, jāatzīst, ka visvērtīgākais cilvēka attīstībā ir viņa gara dzīves bagātināšanās un padziļināšanās.

Sirds un gara dzīves smalka atsaucība – gara grācija – nav iespējam bez daiļā uztveres un estētiskās izjūtas, bez skaistuma kopšanas un līdzdalības tās radīšanā. “Skaistums neattaisno un neatpestī cilvēku, – to spēj tikai skaistums kopā ar labo un svēto” (Dāle P.).

Mākslas skaistums ietver sevī tikumiskos, reliģiskos, morālos u.c. elementus, kas allaž pakāroti estētiskam pamatuzdevumam – uztvert, just un **dziļi pārdzīvot skaisto**, padarot estētisko kopiespaidu dziļāku, intensīvāku un bagātāku.

Pamatojoties uz šīm atziņām, skolotājiem būt jāizkopj sevī spējas un gatavību, lai audzēkņiem varētu sniegt ievirzi uz patiesā, cēlā, daiļā saskatīšanu. Šādu personības veidošanas uzdevumu spēj veikt tikai garīgi bagāti, intelektuāli izglītoti, dziļi kultūras un mākslas pazinēji; pedagogi ar dziļu ieskatu vērtībizglītībā.

Īstenībā gara inteligence un tās kopšana sabiedrības dzīvē un personības attīstībā rada drošus pamatus vispārīgajai gara kultūrai un mākslas izglītībai, kā arī estētiskās un pedagoģiskās darbības pārejai jaunās kvalitātēs. Savukārt valstī, sabiedrībā, skolā un ģimenē kopīgās garīgās, estētiskās un mākslinieciskās vērtības allaž rod atbalsi personības gara inteligencē, dzīves izjūtā un aktivitātē, paplašinot un nostiprinot cilvēka prāta un sirds inteligenci. Tāpat te vērojama garīgo vērtību savstarpējā mijiedarbība visdažādākajos līmeņos.

Garīgo vērtību aizsardzība un kopšana iespējama tikai ar šajā jomā izglītotiem cilvēkiem. Pretējā gadījumā nav cerību ne uz katra indivīda iekšējo vērtību kvalitāti, kā arī nav pārliecības, vai šāda kulturāli nesagatavota sabiedrība būs gatava aizstāvēt cilvēces kultūras bagātības, mākslas un zinātnes sasniegumus – dārgumus, ko mums atstājušas iepriekšējās paaudzes. Tādēļ jo vairāk spēka un uzmanības ir jāvelta cilvēka dvēseles, viņa iekšējās pasaules kopšanai un attīstībai.

Mūsdienās daudziem pusaudžiem, un ne tikai, kultūra diemžēl asociējas ar izklaides industriju pretstatā tam, ka patiesais kultūras un mākslas uzdevums ir pilnveidot, apgarot, dziedēt un harmonizēt cilvēka dabu. Protams, tas nav panākams dažu dienu laikā un ar pavēli vai nobalsošanu. Tās ir vērtības, kas jāsaņem ar pirmo dzīvības dienu, kuras bērni uzsūc kopā ar mātes pienu, kuras jāizkopj un jāveido līdzīgi daiļam dārzam, tikai daudz grūtāk, neatlaidīgāk, ilgāk.

Saskarsme ar kultūras avotiem var sekmēt gan personības iekšējās gara kultūras radīšanu, gan arī var tikt izmantota tīri utilitāri. Dauge A. konstatē, ka lielākā daļa tā saucamo kultūras cilvēku dzīvo kultūras pasaulē, bet viņos kultūras nav. Skaistais, radošais, gara uzvaru pār matēriju apliecinošais ir ne tikai mākslā, bet arī zinātnē, tehnikā u.c., taču cilvēkam bez kultūras tieksmēm tehnika kalpo tikai ērtībai. Tāpat arī zinātni var izmantot rupji veikalnieciskiem mērķiem. Arī mākslā var rast tikai patīkamu baudu un laika kavēkli. Skaistā, īpaši **mākslas vērtību** apjautai nepieciešama **garīgā aktivitāte**, izziņas patstāvība, intensīvs izglītības un pašizglītības darbs. Tāpat arī bez skaistā uzņemšanas un iekšējās pārstrādes nav iedomājama pilniskanīga personības gara dzīve, izziņa, saskarsme, darbs. Ieiešana skaistā pasaulē, to cieši saliedējot ar garīgo un tikumisko audzināšanu, veido pamatu cilvēka garīgo vērtību orientācijas veidošanai.

Harmonija valda tur, kur ir pamata motīvs – centrālais dzīvinošais un personības attīstības spēks, kurš nosaka virzību uz mērķi, darbības un līdzekļu izvēli. Tādā cilvēkā ir centrs, kas nosaka

personības virzību, uzvedību, izvēli. Harmonisks cilvēks ir skaidrībā pats ar sevi, skaidrībā un harmonijā ar līdzcilvēkiem un Dievu. Harmonija un skaistums mākslā, dzīvē un cilvēkos apliecina mūžseno tieksmi pēc kultūras, kļūstot par paraugu un ideālu. Virzība uz cilvēcisko pilnību mudina saskatīt tādas vērtības – vienkāršība, savbūtība, noskaņota pasaules izjūta un uzskati, sava “es” izveide. Šādi cilvēki savā cilvēcībā ir bez gala skaisti, dziļi, rosinoši un cildeni.

Tāda sabiedrība, kur cieņā ir māksla, kur cilvēks tiek uzlūkots kā vērtība, kur cieņā ir gara kultūra un estētiskās vērtības, rodas veiksmīgs dialogs starp mākslinieku un mākslas patērētāju. Tad radošā procesa dalībnieks ir ne tikai mākslinieks, bet arī iejūtīgs dzejas lasītājs, mūzikas klausītājs vai gleznas skatītājs, kas savā iztēlē, iejuties mākslas tēlos un jaunrades procesā, izjūt patiesu prieku un gūst dziļu māksliniecisku baudu. Mākslas darbs it kā sāk savu patstāvīgu, no mākslinieka neatkarīgu dzīvi, it kā nemanot pakļaujas mākslas baudītāja iztēlei, uztveres spējām, vērtībievirzes tendencēm. Tādējādi notiek garīgo vērtību apmaiņa un pārmantojamība.

Mācību, studiju un audzināšanas nolūks nav vis laicīgas, bet gan **garīgas** mantas krāšana un vairošana, it īpaši mākslā un zinātnē, izkopjot savas nacionālās īpašības un savu cilvēcisko būtību. Tas ir galvenais uzdevums, ko pildot audzinām ne vien sevi, bet arī citus (Students J. A.) [40; 49].

Milzīgs audzinātājs spēks ir cilvēka garīgās darbības produkti, kultūras vērtības – zinātne, **māksla**, tehnika, valodas, reliģija, filozofija, tiesiskā un saimnieciskā dzīve. Tās ir vērtības, kuras gan netieši, gan tieši ietekmē cilvēka pozīciju, viņa uzskatus, pārliecības un ideālu veidošanos [41; 30-35].

Mākslinieciski audzinošā (pedagoģiskā) aktivitāte, saliedējoties ar **garīgo vērtību** pasaules apjautu, rod īstenojumu personības spējā un gatavībā savu pieredzi mākslinieciskajā darbībā un estētiski emocionālajā domāšanā, kā arī pasaules izjūtā nodot mantojumā citiem – ģimenes locekļiem, vienaudžiem, skolas vai studiju biedriem, darba kolektīva locekļiem. Šajā “pakāpē” cilvēks, sasniedzot garīgu līdzsvaru un nostiprinot patstāvīgu dzīves uzskatu, ir spējīgs raidīt no sevis gara gaismu uz visu savu tuvāko sociālo apkārtni [3; 290].

Cilvēks, kurš audzis saskarsmē ar skaistumu un bagātību, ko sniedz māksla, spēj radoši pašrealizēties, izmantot savu potenciālu dažādās izpausmēs. Tādēļ šodien ir nostiprinājusies pārliecība, ka mākslas izglītība būtu nepieciešama ikvienam cilvēkam, pedagogam it īpaši – saņemt un dot tālāk. Z. Mauriņa ir teikusi: “Skaistums, ko nevar tālāk dāvēt pārvēršas smagā zelta bumbā, ko turot nolīkst rokas, un drīz vien tām nav vairs spēka celties augšup un svētīt. Un kā var dzīvot, ja dzīvi nevar svētīt? Bet skaistums, ko tālāk dod, ir zelta putns, kas arvien atgriežas turp, no kurienes aizlidojis, un katru reizi atgriežoties viņa spārni mirdz spožāki, tie kļuvuši it kā lielāki” [29; 240].

Skaistums mūs tuvina Dievam, jo Viņš devis cilvēkam šo iespēju radīt un redzēt skaisto. Patiesībā Dievs, kurš radījis cilvēku pēc Sava tēla un līdzības ir tas, kurš iedvesmo mākslas darbu rašanos, tas, kurš ļauj cilvēkam brīvi veidot kultūras vērtības. “Kultūra ir attieksme, redzējums, cilvēka pašizpaušmes veids un forma. Arī mākslas darbs kā priekšmetiskota cilvēcība realizējas tikai komunikācijas procesā, dialogā tiekoties lietai, lietas jēgai, cilvēkam un citam cilvēkam” [23; 40]. Mūsdienu skolā mākslas pedagoģija sniedz ne tikai zināšanas par mākslas vēsturi, ne tikai prasmi vērtēt un izprast mākslinieku radošo veikumu, bet arī rosina domāt par patiesā un skaistā kategoriju mijiedarbību. J. Anspaks norāda, ka cilvēka gara sfērā zinātne un māksla ir galvenās darbības formas, veidojot pamatus Cilvēka, Cilvēcības un Cilvēces attīstībai. Zinātne ar saviem līdzekļiem vien nevar piepildīt cilvēcisko dvēseli ar gara kultūras pamatvērtībām. Tikai uz zinātņi orientēta izglītība kultivē garīgu vienpusību.

Lai veiksmīgāk apzinātu garīgo vērtību nozīmību, jāpatur prātā, ka tautas dvēsele tikai tad pasargāta no nīkuļošanas un iznīkšanas, ja laiku pa laikam rodas kāds, kas dara arī “liekus darbus”, proti, tos, kas nebaro un neapģērbj mūsu miesu, bet dvēseli. Tikko šos šķietami liekos darbus atmet, dzīvē sākas sairums, iekšējs puvuma process (Mauriņa Z.) [29].

Kultūras cilvēkam, mākslas pazinējam nedraud šāds sairums. Katra uzdevums ir saņemto gara gaismu nest tālāk – savā ģimenē, nākošajā darba kolektīvā, savā dzīvē.

Tādēļ jau no mazām dienām bērns vienlaikus jāaudzina jūtīgi izturēties pret apkārtējās pasaules skaistumu un jāmaca vērtēt, izprast mākslas bagātības un to nozīmi cilvēka dzīvē. Tāds ir pieaugušo uzdevums jaunā cilvēka izaugsmes veicināšanā.

Tā kā cilvēku vērtību ievirzes veidojas pakāpeniski, krājoties dzīves pieredzei, tad pusaudžu pieredze vēl ir samērā neliela un ir jūtas, kas vēl ilgi paliek ārpus pieredzes. Tieši māksla šo pieredzi sniedz un, tā kā mākslai piemīt spējas iekļūt cilvēka garīgajā pasaulē – jūtu un domu pasaulē, tad tā, sniedzot pieredzi, veido arī vērtību ievirzes.

Mākslā līdzpārdzīvojot, skolēns neapzināti, balstoties uz savu pieredzi un vērtību ieviržu iedīgļiem, pauž savu attieksmi – skumst, priecājas un vērtē. Vērtējums vienmēr ir subjektīvs, jo tas saistīts ar katra individualitāti, viņa vajadzībām, interesēm un emocionālo pieredzi. No vienas puses, māksla tiek uztverta saistībā ar katra skolēna individualitāti, bet no otras puses, tā arī ietekmē individualitātes veidošanos, bagātinot priekšstatus, emocionālo pieredzi un veidojot vērtību ievirzes.

Māksla “organizē mūsu rīcību nākotnē, orientē uz nākotni, uz priekšu, izvirza prasības, kuras nekad arī netiks realizētas, bet kuras mums liek pāri savai dzīvei tiekties pēc tā, kas ir aiz tās” (Vigotskis L.) [52].

Tā tad cilvēka attīstība ir dinamisks process, gluži tāpat kā mākslinieks savā jaunradē vienmēr ir meklējumu un atklāsmju ceļā. Šis ceļš var sabalsoties vai disonēt ar sabiedrības sociālo un kultūras modeli, šis ceļš var būt piesātināts ar emocionālu slodzi un atsevišķiem paguruma, vājums mirkļiem; bet tā vienmēr būs kustība, attīstība. Šādai nebeidzamai, mērķtiecīgai virzībai jāpiesaista mūsu jaunā paaudze, lai dažādas negācijas nevestu depresijā, bet gluži otrādi, rosinātu degsmi meklēt racionālus risinājumus, tiekties pēc gara gaismas, pēc jūtu tīrības. Jāatceras, ka mākslas pasaule ar savu daudzveidīgo paņēmienu klāstu ļauj saskatīt patiesas vērtības arī aiz šķietama neglītuma un pat smieklīguma. Tas ir mākslas spēks – netiešā veidā vest mūsu emocionālo dzīvi caur sāpēm un pārdzīvojumiem, caur prieku un asarām pie sapratnes un vērtību pārvērtēšanas.

Jāmāca saskatīt skaistais – jāveido mākslas pazinējs, baudītājs un veidotājs, Vizuālās mākslas stundas ir tā darbības sfēra, kur bērns tiek tuvināts daiļā un skaistā izpratnei, mākslas un tās vērtību izpratnei.

Svarīgi ne tikai pētīt vēstures doto mantojumu (mākslas pedagogu paustās idejas), bet arī integrēt tās šodienas skolā, attīstīt un piemērot mūsdienu skolas apstākļiem. Liela nozīme ir tam, ka var salīdzināt idejas, kuras valda šodien un vēsturē. Svarīgi veidot saikni starp dažādiem mākslas priekšmetiem, nacionālo kultūru un šodienas notikumiem. Tas veicinās radošo spēju attīstību, ļaujot katram kļūt par līdztiesīgu jaunu vērtību radītāju. Iepazīstot daudzveidīgo mākslas pasauli, skolēnam rodas iespēja vienlaikus arī saskatīt un izprast vizuālās un garīgās vērtības dabā un kultūrvidē. Tā veidojas cilvēka garīgā pasaule, viņa ētiskā nostāja un rīcība saskaņā ar to.

1.4. Vērtīborientācijas veidošanās iespējas vizuālās mākslas mācību procesā pusaudžu vecumposmā

Maģistra darba pētījums veikts ar mērķi, lai konstatētu pusaudžu galvenās vērtībievirzes vizuālās mākslas stundu laikā un izveidotu pedagoģiskās mijiedarbības modeli sekmīgam garīgo vērtību veidošanās procesam. Izzinot vērtību un vērtīborientācijas jēdzienu specifiku, nonākot pie atziņas par vērtību veidošanās atkarību no cilvēka emocionālās pieredzes, apzinoties mākslas nepārvērtējamo nozīmi uz personības vērtībievirzi, nākas pievērsties ceļiem un veidiem, kā šo virzību sekmēt mūsu jaunajai paaudzei, maksimāli optimizējot un atbalstot katra indivīda aktivitāti sava “dzīves scenārija” izveidē.

Bērnus ļoti agri izlemj to, kāda uzvedība viņam būs lietderīgāka. Tā ikviens cilvēks iegūst savu uzvedības jeb dzīves stilu – veidu, kā viņš uztver sevi pašu, izturas pret apkārtējo vidi, tiek galā ar problēmām, un tas ir balstīts uz neapzinātu mērķi jeb ticības sistēmu. Mūsu dzīve ir tieši tik veiksmīga, cik veiksmīgi izvēlēts ir mūsu uzvedības mērķis jeb dzīves stils. Alfrēds Ādleris par uzvedību saka tā: “Jautājiet nevis “no kurienes”, bet gan – “uz kurieni”?”. Pagātnes un tagadnes iespaids nav noliedzams, tomēr uzvedības virzošais spēks ir nākotne jeb mērķis [1].

Galvenais mūsdienu pedagoģijas un vispār dzīves virsuzdevums ir cilvēks, viņa dvēsele un tieši iekšējās pasaules kopšana un attīstība, kam jāvelta spēki un uzmanība iepretī tehniskām zināšanām un tehnoloģijām, kas zināmā mērā aizēno skatījumu uz kultūras, mākslas un cilvēka iekšējām vērtībām.

Balstoties uz holistisku pieeju audzināšanā, jāatzīst, ka jebkura parādība daudzveidīgu mijattiecību izvērtējumā, saglabā kopveseluma ideju. Arī jaunā cilvēka audzināšanā jāatceras šī patiesība. Mums jāparedz cilvēks kopumā nevis kāds no viņa attīstības aspektiem katrā konkrētā gadījumā.

Pētāmo, novērojamo cilvēku nedrīkst redzēt vienu pašu par sevi. “..kādu cilvēku saprast mēs varam tikai saprotot viņa lomu, nozīmi, jēgu plašākos sabiedriskos sakaros, to saredzot un uztverot viņa aktīvās un pasīvās attiecībās ar visu sava laika garīgo dzīvi.” Cilvēku nevar pētīt vienā aspektā, tas jāraksturo, ņemot vērā visu, kas ar viņu notiek konkrētajā vecumposmā [25].

Pētot vērtīborientācijas veidošanās iespējas vizuālās mākslas stundās, tiek ievērota šāda kopveseluma pieeja audzināšanā. Veselais te ir nozīmīgāks par atsevišķu komponentu summu, respektīvi, cilvēks un viņa vērtību sistēmas veidošanās tverami kopumā; un atsevišķu skatījumu vai attīstības veidu tikai teorētiski var nodalīt un analizēt. Pie kam, jāatzīmē, ka par vērtībām tiešā veidā tiek runāts psiholoģijā, pedagoģijā, filozofijā, bet literatūrā, mūzikā, mākslā vērtības izpaužas netiešā veidā – zemtekstos, izjūtās, emocijās, pārdzīvojumos. Arī reālajā dzīvē cilvēks reti kad ir speciāli tendēts mērķtiecīgi apgūt kādu konkrētu garīgu vērtību. Parasti emocionālā

pieredze, līdzpārdzīvojumi, dzīve “te un tagad” rada intuitīvus uzslāņojumus cilvēka iekšējā pasaulē un gluži nemanot, pašam pat īsti neapjaušot notiekošos psihiskos procesus, cilvēks pieņem to vai citu ārēju vērtību par savu iekšējo garīgo vērtību. Tā rodas personības harmonija ar apkārtējo pasauli.

Izprotot šo sarežģīto struktūru uz vērtīborientācijas veidošanās iespējām vizuālās mākslas stundās jāpalūkojas kompleksi, paturot prātā starppriekšmetu saikni un arī saistību ar dzīves pieredzi ārpus skolas sienām. Pedagoģija cieši saistīta ar citām nozarēm – filozofiju, psiholoģiju, socioloģiju, ētiku, loģiku u.c.

“Pedagoģijas pamatā jābūt vērtību principam un īsta pedagoģija var būt tikai vērtību pedagoģija” (Students J. A.) [40; 178]. Skolas galvenais uzdevums nav piemēroties praktiskajai dzīvei un kalpot tai, bet gan vairāk audzināt ideālisma garā, lai jaunie cilvēki ar gaišu skatu lūkotos uz dzīvi, nezaudētu dūšu un nekristu izmisumā pie katra šķēršļa. Jāaudzina cilvēka gars. Pedagoģijai ir jābūt cieši saistītai ar dzīves īstenību, bet tas nav pietiekami, tai jāietiecas vērtību un normu ideālajā pasaulē. Bet nedrīkst arī lidināties tikai ideālu sfērā un pazaudēt saistību ar ideālo dzīvi. Audzināšanas īstenība ir salīdzināma ar zemi, bet vērtību sfēra – ar skaidrām debesīm virs tās. Tāpat kā zemi apspīd saule, vērtību pasaule apgaismo dzīvi. Dzīves juceklī tā ienes gaismu un skaidrību (Students J. A.) [40].

Cilvēka dzīve jāsalīdzina ar ideāliem, vērtībām. Vērtības ir audzināšanas principi, kas paliek mūžīgi, bet audzināšanas līdzekļi mainās. Pedagogam jāprot atšķirt, kas ir absolūts, kas pārejošs. Tikai tad, ja atzīst, ka ir nemainīgas vērtības, audzināšana var noritēt sekmīgi. Students J. A. raksta: “Vērtība ir ideāls mērķis, pēc kā cenšamies un reizē norma, ar kā palīdzību regulējam savu garīgo darbību” [40; 196].

Šāda pieeja veiksmīgi realizējama vizuālās mākslas stundās, balstoties uz pašreizējo standartu, kur priekšmeta saturu veido līdzvērtīgi satura komponenti: emocionālā pieredze, radošās darbības pieredze, kultūras mantojuma apguves pieredze, vērtējošās darbības pieredze [59].

Tāpat vizuālās mākslas satura komponenti būtu apgūstami mācību procesā radošu un emocionālu atklājumu, vērojumu, pētījumu, eksperimentu un diskusiju ceļā. Tas ļauj ne tikai gūt zināšanas un prasmes, attīstīt spējas un praktiskās iemaņas, bet arī rosina veidot skolēna attieksmi pret sevi un citiem, pret apkārtējo pasauli, pret dzīvi kopumā. Tādējādi tiek veicināta pakāpeniska katra individuāla skolēna vērtību sistēmas veidošanās atbilstoši ikviena domāšanas veidam, attīstības tempam un emocionālajam uztveres veidam. Jāpiebilst, ka vienādos apstākļos saskarsmē ar vieniem un tiem pašiem cilvēkiem un mācību metodēm, rezultāts katrā ziņā būs niansēti dažāds, jo mēs visi esam unikālas personības, tikai vienā eksemplārā, kas arī piešķir dzīvei krāsainību un aizrautību.

Jaunā cilvēka rakstura pilnveidošanas, inteliģences izkopšanas un interešu virzības ceļā būtiska nozīme ir “smalki izjust, pārdzīvot un pareizi vērtēt visu, kas cilvēcīgi mūžīgi vērtīgs un nozīmīgs” (Dāle P.) [8; 98]. Jāciena un jāveido savu un citu dzīve saskaņā ar šo vērtību (svētā, patiesā, labā, daiļā) idejām. Pievēršoties Dāles P. izvirzītajai nepieciešamībai smalki izjust un pārdzīvot, būtiski šķiet akcentēt jūtu intensitāti kā individuālp psiholoģisku īpatnību, kura nav raksturīga katram indivīdam un nebūtu jaucama ar jūtu dziļumu, bieži intensīvam jūtu uzliesmojumam trūkst dziļuma un patiesa nozīmīguma, iespaidi, aizslīdēdami garām, neatstāj paliekošas sekas. Šis fenomens pētījumā tiek uzskatīts par būtisku un vērā ņemamu, analizējot pusaudžu vērtīborientāciju veidošanos, kad rodas problēma – atdalīt gadījuma rakstura, situatīvi nozīmīgas vērtības indivīda izpratnē no tām, kuras nogulsņējušās personības struktūrā.

Pamatvērtības, kuras cilvēce praktiskajā un garīgajā pieredzē ir atlasījusi un atzinusi kā galvenās – tās ir: miers, drošība, brīvība, vienlīdzība, taisnīgums, cilvēcība, sabiedriskā kārtība, cilvēka labklājība, personības attīstība un izglītība. Vērtības atrodas dinamikā – pastāvīga vērtību pārvērtēšana dzīves gaitā ir cilvēku dzīves dialektikas likumsakarīgs rezultāts, jo patstāvīgi notiek izmaiņas, attiecību ar pasauli un citiem cilvēkiem pārkārtošanās. Mainoties iekšējiem nosacījumiem, sāk darboties citas aktualizētas vērtības, jo cilvēka dzīve ir attīstība, tajā ir kāpumi, kritumi, aiz kuriem risinās vienu vērtību aktualizācija un citu aizmiršana (Karpova Ā.) [18].

Vērtības, par ko vēsturiski tiek runāts filozofijā un psiholoģijā – svētais, patiesais, labais, daiļais – ir abstrakcijas, vispārinājumi. Reālajā dzīvē aiz katra no šiem jēdzieniem atklājas virkne konkrētu, katrā dzīves situācijā aktuālu garīgo vērtību, kas nav pretrunā ar šiem vispārinājumiem, bet pilnveido ieskatu par šīm garīgajām kategorijām.

Gudrība un gara bagātība nerodas vienkārši tāpat vien, tās jāapgūst un jāuzkrāj sevī dzīves laikā. Skolotāja uzdevums ir pavadīt, ievirzīt un atbalstīt jauno cilvēku tā, lai maksimāli attīstītos viņa personība, talanti, spējas un attieksme pret vērtībām. Tādēļ skolotāja profesionalitātei izvirzāmi augsti kritēriji, lai spētu šo uzdevumu veikt. Te nepietiek ar vispusīgām zināšanām kādā konkrētā mācību priekšmetā, nepieciešamas pamatīgas prasmes un iemaņas pedagoģijā un psiholoģijā, plašs redzesloks un attīstīta garīgo vērtību sistēma. Šāda psiholoģiska atbilstība un profesionālā sagatavotība veido paša skolotāja vērtīborientāciju, kas savukārt lielā mērā ietekmē skolēnu vērtīborientācijas veidošanos un izglītības kvalitāti.

Tātad skolotājam vispusīgi jāorientējas visās minētajās jomās un katra vecumposma attīstības īpatnībās, kā arī jācenšas iedziļināties un rast individuālu pieeju katram skolēnam.

Lai pedagoģiskajā procesā izveidotos nepieciešamais kontakts ar skolēniem un lai atrastu pareizo pieeju dažādās situācijās, ir jāzina un pareizi jānovērtē personības attīstības īpatnības dažādos

vecumos. Tāpat jāzina un jārespektē arī katra individuālās īpatnības, ko nosaka iedzimtība, sociālie apstākļi un audzināšana iepriekšējā attīstības posmā.

Bērna attīstību raksturo pārmaiņas viņa attieksmē pret apkārtni. Tās izpaužas gan ārējās vides atspoguļojumā bērna apziņā, gan arī viņa darbībā. Visās šajās pārmaiņās saskatāms noteikts periodiskums – katram vecumposmam ir savas raksturīgas īpatnības, ko nosaka fiziskās un psihiskās attīstības pakāpe.

Šī pētījuma bāze ir 7. klases skolēni – tād pusaudži. Līdz ar to jāvērs uzmanība tieši uz pusaudžu vecumposma īpatnībām. Pēc Vigotska vecumposmu iedalījuma – pastāv 5 attīstības stadijas. Pie kam pāreja uz katru nākamo attīstības stadiju notiek ar mikroizmaiņu palīdzību. Katrā stadijā rodas jaunveidojumi, kas izriet no pārvarētās krīzes attiecīgajā vecumposmā. Uz pusaudžu vecumu attiecas 13 gadu krīze. Vadošā darbība šajā periodā ir saskarsme, attīstības sociālā situācija ir attiecība ar vienaudžiem. Jaunveidojums šajā periodā ir loģiskās domāšanas parādīšanās.

Izmaiņas, kuras noris pusaudžu izziņas psihiskajos procesos, ir svarīgākais nosacījums šī vecuma bērnu vispārīgajā psihiķes attīstībā, kā arī viņu personības veidošanā, kas sasauca ar pētāmo problēmu.

Kā uzskata Ļevs Vigotskis, domāšana jēdzienos ir galvenais faktors, kurš nosaka visas pusaudžu īpatnības. Vidējā skolas vecumā intereses par cilvēku tikumiskajām īpašībām, uzvedības normām, mijattiecībām un tikumisko rīcību izraisa tikumisko ideālu veidošanos, kuri iemiesojas cilvēku garīgajā stājā. Pusaudži ne tikai cenšas atdarināt paraugu; viņos nereti mostas arī tieksme uz pašaudzināšanu, t.i., cenšanās veidot tās īpašības, kuras pusaudzis saskata savā ideāltēlā. Šajā vecumā ievērojami palielinās arī izraudzīto paraugu noturīgums, tāpēc ļoti būtiska loma ir pareizai garīgo vērtību ievirzei [6; 219].

Pamatojoties uz iepriekš izklāstītajām tikumisko ideālu īpatnībām pusaudžu vecumā, var konstatēt kādu vispārīgu to attīstības tendenci. Šīs tendences būtība ir tā, ka tikumiskie ideāli gūst aizvien plašāku vispārinājumu un sāk izpausties apzināti izraudzīta parauga formā, pēc kura pusaudži paši aktīvi veido savu uzvedību. Pakāpeniski tikumiskais ideāls kļūst par kritēriju, kuru pusaudzis apzināti izmanto citu cilvēku, kā arī savas personības vērtējumā. Runājot par personības īpašībām, pusaudzī mēdz izdalīt tās, kuras vai nu traucē vai arī veicina darbības sekmīgu izpildi un labu attiecību nodibināšanu ar citiem cilvēkiem, kuru esamība vai trūkums, pēc skolēnu domām, atkarīgs no viņiem pašiem.

Tā, piemēram, skolēni bieži min tādas īpašības kā uzticību vai spītību un ļoti reti tādas kā jautrību, apķērību, sapņainību, gudrību [6; 230].

Pusaudžu vecuma iestāšanās tiek saistīta ar mācību darbības visaugstākā līmeņa veidošanos, un tas norāda, ka 7. klase ir ļoti piemērota garīgo vērtību aktualizēšanai mācību procesā.

Pusaudzīm pamazām atklājas mācību darbības jēga, viņš to sāk aplūkot par pašizglītošanās darbību. Augot apzinātai attieksmei pret īstenību, pusaudžu uzvedībā manāmi pastiprinās apzināta attieksme pret mācībām [22; 18].

Aplūkojamā vecumposma svarīga īpatnība ir aktīvas, patstāvīgas, radošas domāšanas veidošanās. Kā uzskata psihologi, pusaudžu vecums ir sensitīvs (labvēlīgs) šādas domāšanas attīstībai. Visādā ziņā jāstimulē pusaudžu patstāvīgā, radošā domāšana un šajā nolūkā ir derīgi likt biežāk viņiem salīdzināt dažādus objektus, atrast tajos līdzīgo un atšķirīgo, izdarīt vispārinājumus un secinājumus.

Te jāatceras, ka viens no vizuālās mākslas stundu uzdevumiem ir veicināt harmonisku skolēna personības attīstību, rosinot viņa spēju darboties radoši, ar aktīvu, vērtējošu attieksmi pret reālo dzīvi un dažādiem notikumiem. Vizuālās mākslas mācību procesā skolēniem ir jāpiedāvā iespēja ar māksliniecisku līdzekļu palīdzību atklāt savas iekšējās neizteiktās vēlmes, uzskats un vērtējumus.

Pusaudžu vecumā vairāk un izteiktāki kā citos vecumposmos ir nepieciešama patstāvība rīcības izvēlē. Atsaucoties uz amerikāņu psihologa Ērika Ēriksona atziņām, ja jaunākā skolas vecuma zēnam vai meitenei ir izteikta vēlēšanās kaut ko izdarīt labi, tad pusaudzīm statuss vai “samaksa” par padarīto nav tik svarīgi. Daudz svarīgāk ir pašam izvēlēties, ko darīt [12].

Līdzīgi kā Vigotskis L., arī Ēriksons Ē. ir izstrādājis savu personības attīstības koncepciju, kuras pamatā ir ideja par krīzi kā attīstības virzītājspēku. Piektajā attīstības stadijā pēc Ēriksona iekļaujas 13 – 19 g. v. indivīdi. Viņš šo stadiju nodēvējis par jaunību, bet ņemot vērā 7. klases skolēnu vidējo vecumu, šis periods attiecināms arī uz pusaudžu vecumposma īpatnībām. Ēriksons norāda, ka Ego krīze šajā periodā ir identitātes līmenī – lomu difūzija, bet Ego spēks ir ticība savai pareizībai un lojalitātei pret citu pareizību. Pusaudzīm, kurš jau ir apguvis iespēju vispārināt, jāapvieno viss, ko viņš zina par sevi, par savām sociālajām lomām (piem., meita, skolniece, draudzene, sportiste u.c.). Tādējādi, apvienojot šos priekšstatus, pusaudzis spēj veidot savu iekšējo pasauli kā viengabalainu veselumu.

Savdabīgi veidojas pusaudža personība, jo vadošās personības attīstības pretrunas slēpjas fiziskās attīstības un ilgās sociālās atkarības disonansē, pretrunā starp sasniegto pašapziņas līmeni no vienas puses un sociālā brieduma trūkumu no otras puses, kā arī pretrunā starp tieksmi būt patstāvīgam un objekta – “skrūvītes” situāciju. Pusaudža pašapziņa pieprasa aktīvu rīcību, bet tajā pašā laikā pietrūkst gribas noturības šīs rīcības izpildē, vērojams infantilisms sociālo jautājumu risināšanā.

Eriksons Ē. uzskatīja, ka šajā vecumā pusaudzis pārdzīvo identitātes krīzi. Identitātes krīze – personības dzīves cikla periods, kad pusaudzim uz saglabāto bērnības priekšstatu un nākotnes apjausmu pamata jāizveido savas turpmākās dzīves perspektīva. Grūts ir arī vērtību izvēles ceļš. No vienas puses, pusaudži orientējas uz pozitīvām vērtībām, idejām, kuras var dot skaidru un drošu atbildi uz jautājumu par dzīves jēgu (atdarina, imitē populārus cilvēkus). Pusaudži īpaši tiecas pie personībām “vadoņiem”, kuri var personificēt šādu dzīves jēgu.

Šajā laikā parādās arvien pieaugoša tendence noliegt, atsacīties no visa – pusaudžu nihilisms. Tieši identitātes krīzes periodam visvairāk raksturīgs princips “visu vai neko”. Viņi vēl nav iemācījušies novērtēt otra personību, analizēt uzvedības mērķus un motīvus. Tāpēc dažkārt tikai viena vai negatīva rīcība nosaka pusaudža attieksmi pret cilvēku. Skolotāja vārdu un darbu neatbilstība var radīt pusaudzī grūti maināmu attieksmi. Skolotājam lietderīgi būtu atcerēties – lai uzlabotu otru cilvēku, ir jāuzlabo sevi. Saprāšanai jābalstās uz dziļu emocionālu līdzjūtību, kopēju pārdzīvojumu. Bērns nav jāizsargā no pārdzīvojumiem. Tikai tad skolēns jūtas labi, ja viņš dzīvo emocionālā komfortā [37; 178-181]. Vērtību sistēmu nevar iegūt vai iedot kā gatavu lietu, nevar iemācīt. Pusaudži vairāk vēro mūsu rīcību, nevis klausās gudros, pamācošos vārdos.

Šāda vārdu un darbu neatbilstība mūsdienu Latvijā ir vērojama garīgo vērtību konfrontācijā politisko partiju solījumos un viņu reālajā rīcībā. Vēl jo vairāk šāda konfrontācija pamanāma faktiskā ar Latvijas himnu. Mēs dziedam “Dievs svētī Latviju”. Tātad apliecinām, ka esam kristīgas kultūras tauta. Latvijā par valsts svētkiem atzīti centrālie Kristus dzīves notikumi, bet savā ikdienā vairums cilvēku nevis paļaujas uz Dieva vadību, bet, pateicoties masu saziņas līdzekļiem, nonāk horoskopu un citu pseidovērtību gūstā. Cilvēks šādā situācijā it kā gūst atbildi, ko man darīt, bet vajadzētu aizdomāties, kādam man būt. Pusaudzis, kurš skolas gada sākumā u.c. nozīmīgos notikumos dzird un dzied “Dievs svētī Latviju”, bet īstenībā Dievu nepazīst, pie kam, tieši otrādi, dažādos veidos tiek it kā norobežots no kristīgo vērtību izpratnes, sastopas ar liekulību valsts līmenī. Tas varētu būt negatīvs impulss pusaudža garīgo vērtību stabilizēšanās procesā. “Mūsu izpratnes paraugi ir lielā mērā mediju inducēti pasaules tēli” [16; 223]. Masu medijos popularizētās vērtības bieži ir pretrunā ar patiesām garīgām vērtībām. Skolotāji nevar vērtīborientēt skolēnus atrauti no procesiem sabiedrībā. Tas prasa skolotājam nemitīgi pilnveidot sevi, sekot sabiedrībā notiekošajam. Vērtību izpratni ieaudzina ir sarežģīti, **to nevar iemācīt**, var tikai veicināt izjust, aicināt skolēnus par to domāt, diskutēt, izvērtēt, izvēlēties, rīkoties.

Ja pusaudži neatrod apkārtējā vidē ideālus, tad seko apkārtesošo vērtību noliegšana. Pusaudzis ieslīgst “identitātes difūzijā” – nespējā atrast sava “Es” izjūtu mijiedarbībā ar sabiedrību. Pusaudzi var pārņemt apātija, zems pašnovērtējums. Šādos krīzes brīžos pusaudzis meklē vērtības ārpus ierastajām sociālajām tradīcijām – aizraujas ar zīlēšanu, Krišnas mācību u. c. Identitātes difūzija ir pusaudža vēlēšanās pēc iespējas attālināt pieauguša cilvēka statusa iegūšanu. Pusaudža gadi ir

sava veida pāreja uz pieaugušā cilvēka lomu. Darbā ar skolēniem, kuri pārdzīvo šādu krīzi, skolotājam vajadzīga liela iekšējā stabilitāte. Taču jāatceras, ka ne jau visi pusaudži pārdzīvo šādu negatīvu krīzi. Vairums no viņiem atzīst savu tuvāko cilvēku vērtības, necieš no ārkārtīga stresa. Tomēr pusaudžus ļoti ietekmē televīzija un īpaši seksuālās uzvedības jomā viņi mēdz pārņemt piedāvātos stereotipus. Savā ziņā TV ir tā, kura uzkrājusi lielu daļu pusaudžu tādu pieredzi, kas nebūt neveicina viņu garīgo vērtību stabilitāti.

Mēs nevaram pasargāt pusaudžus no pasaules, mums viņi jāiemāca tajā orientēties un izvēlēties. Svarīgi ir modināt pusaudžos garīgās intereses, dalīties savā garīgajā pieredzē ar viņiem. Jaunie cilvēki aktīvi meklē, viņu iekšējā pasaule vēl ir nelīdzsvarota.

Pēc Ēriksona Ē., sabiedrība piedāvā jauniešiem šādu vērtību kopumu:

1. vienkāršotas nākotnes perspektīvas,
2. visai manāmu atbilstību starp ideālu un ļaunuma iekšējo pasauli, un sociālo pasauli ar tās mērķiem un bīstamību,
3. iespējas demonstrēt zināmu vienveidību ārējā izskatā un uzvedībā, pilnīgi pretēju identitātes individuālajai apziņai,
4. mudinājumus uz kolektīviem eksperimentiem ar lomām un tehnikām, kas it kā palīdz pārvarēt nomāktību un vainas apziņu,
5. iepazīstina ar visām varenās tehnikas iespējām un līdz ar to – ar sankcionētu un regulējamu sacensību,
6. vēsturiski ģeogrāfisko pasaules veidolu kā karkasu jaunieša identitātei nākotnē,
7. racionāli seksuālais dzīves veids kopā ar pārliecinošu principu sistēmu,
8. pakļaušanās tehnoloģiju līderiem, kuri pārcilvēku vai “vecāko brāļu” veidā stāv pāri ambivalentām vecāku un bērnu attiecībām.

Tādēļ jauniešiem veidojas vērtību sajaukums, kas var būt bīstams sabiedrības struktūrai un tāds bieži arī kļūst, un jauniešiem pats no tā cieš.

Jaunībā būtu nepieciešams dot iespēju balstīties uz ideoloģiskām alternatīvām, jo citādi periodos, kad pusaudžu attīstībā notiek būtiskas izmaiņas, viņu kaislības var sākt dominēt pār kolektīvo saprātu. Un sabiedrības ilūzija par to, ka jaunajai paaudzei ir dotas visas iespējas iekļauties sabiedrībā, ilūziju līmenī var arī palikt un radīt jauniešos vēl lielāku vērtību sajaukumu. Pusaudžiem raksturīgs konformisms, viņi pakļaujas vienaudžu grupas spiedienam. Tā ir viņu autoritāte, nevis vecāki vai skolotāji. Pusaudzis alkst pašapliecināties, pierādīt sevi. To apliecina arī Ēriksons Ē.. Patiešām, pusaudzi visdziļāk ietekmē sabiedrības ideoloģiskais potenciāls, jo viņam ir milzīga vēlēšanās būt vienaudžu un skolotāju pieņemtam un rast iedvesmu vērtīgu dzīves ceļu piemēros. Taču, ja pusaudzis jūt, ka apkārtējā vide mēģina atņemt pilnīgi visus izpausmes

veidus, kas viņam ļautu attīstīties un integrēties nākamajā attīstības pakāpē, viņš tam pretojas ar mežonīgu spēku – kā zvērs, kam pēkšņi jāizstāv sava dzīvība. Jāsaka, ka cilvēka eksistences sociālajos džungļos bez identitātes apziņas patiešām nav iespējams justies īsti dzīvam [12].

Lai vispusīgāk izpētītu pusaudžu vecumposma īpatnības, jāpievēršas domāšanas procesa analīzei. Žans Piažē, pētot domāšanas procesu, ir atklājis, ka bērns noteiktā secībā iziet vairākas kognitīvās attīstības stadijas. Uz pusaudžiem attiecas *formālo operāciju stadija*, kad viņi spēj abstrakti domāt un risināt matemātikas un loģiskos uzdevumus, izprast un apspriest tikumiskas problēmas, domāt par savu nākotni. Tā dod pamatu bērna domāšanas izpratnei. Bagāta pieredze var ietekmēt skolēna domāšanas sarežģītības pakāpi. Skolotājs var būt veiksmīgs šīs pieredzes veicinātājs gan vizuālās mākslas stundās, gan ikdienas saskarsmē.

Pusaudžu periods veido pāreju no bērnības uz jauniešu periodu. Robežas pusaudžu periodam ir no 11–12 līdz 15 gadiem. Šī perioda īpašā nozīme ir saistāma ar bērna pubertātes attīstību un sociālo attīstību, kā arī ar identitātes vai pašvērtējuma nostiprināšanos (meklēšanu). Lielākā vai mazākā mērā pusaudžim piemīt negativisms, opozīcija, nepakļaušanās u.tml.

Pusaudžu vecumā izmaiņas notiek darbības struktūrā, sabiedriskajā stāvoklī, motivācijas sfērā, vērtīborientācijā. Tajā pašā laika pusaudzis neprot analizēt, atdalīt un korelēt savas atsevišķās īpašības, saprast savstarpējo saikni, atšķirt savā raksturā būtisko no nebūtiskā. Tā kā pusaudzis jūtas pieaudzis, viņš bieži sev izvirza tādas pretenzijas, kuras nevar realizēt. Līdz ar to skolēns pārejas vecumā izjūt sava Es pretrunīgumu, nesakārtotību, un tas viņā rada nenoturību un nelīdzsvarotību. Šajā laikā arvien nozīmīgākas kļūst vērtības, ko pauž līdzaudžu grupa. Līdz ar to topošajā personības apziņā savijas, samezglojas pieaugušo un vienaudžu proponētās vērtības, radot pretrunas, izraisot pārdomas. Jo ātrāk izdodas samierināt šīs pretrunas, jo ātrāk veidojas viengabalains Es tēls (Kristīne Mārtinsone) [28; 32].

Dr. Ross Kempbels atzīmē, ka pusaudži ir bērni pārejas vecumā. Viņi nav jauni pieauguši cilvēki. Viņu emocionālās vajadzības ir tādas pašas kā bērniem. “Viena no visparastākajām kļūdām attiecībā ar pusaudžiem ir tā, ka vecāki, skolotāji un citi uzskata viņus par jauniem pieaugušiem cilvēkiem. Daudzi, kam ir darīšana ar pusaudžiem neievēro viņu bērnišķīgo nepieciešamību just mīlestību, labvēlību, gādību un zināt, ka kāds tiešām mīl viņus... Pusaudzis var būt augumā lielāks, apķērīgāks, stiprāks vai citādi pārāks par saviem vecākiem, taču emocionāli viņš tomēr ir bērns – viņam nepieciešama vecāku mīlestība un labvēlība. Ja pusaudzis nejutīs vecāku mīlestību un labvēlību, viņš nevarēs maksimāli attīstīt savas spējas” [19; 8].

Tātad pusaudžim jo īpaši ir nepieciešams emocionāls atbalsts un līdzpārdzīvojums. Ņemot par pamatu atzinumam, ka emocionāls līdzpārdzīvojums var kļūt par vērtīborientācijas virzītājspēku, skolotājam jāplāno tādi pedagoģiskie uzdevumi, kas veicina šos psiholoģiskos procesus. Par

līdzpārdzīvojuma nozīmi vērtību interiorizācijas procesā vēstī vairāki autori – Vigotskis L., Eduards Šprangers, Lidija Božoviča, Vidnere M. u.c.

Uzsverot līdzpārdzīvojuma nozīmi bērna izvēles un radošo izpausmju jomā, Vigotskis norāda, ka emocionālās pieredzes elementi nekad netiek izmantoti tieši tā, kā tie izpaudušies īstenībā. Nenotiek vienkārša pārdzīvotā atcerēšanās, bet gan pārdzīvoto iespaidu radoša pārstrāde, to kombinēšana un izmantošana jaunas īstenības radīšanai, kas atbilst paša bērna vajadzībām un tieksmēm [53].

“Mēs saprotam visas lietas ne ar prātu, bet ar jūtām. Mēs redzam ne ar acīm, bet ar nerviem. Prāts un acis tik ieroči jūtām” (Rainis) [38; 220].

Bagātināt, papildīt, attīstīt pusaudža intelektuālās spējas ar emocionāla pārdzīvojuma avotiem – mākslu, daili un literatūru aicina krievu pedagogs Vasilij Suhomļinskis. Viņš norāda, ka tie ir smalki un reizē spēcīgi līdzekļi pusaudža garīgās aktivitātes un skaistuma izjūtas veicināšanai un vienlaicīgi kļūst arī par garīgu vajadzību virzītājspēku. “Pieredze apstiprinājusi, ka pozitīvajām jūtām jāiesakņojas bērnībā. Cilvēcīgums, labsirdība, laipnība, labvēlība veidojas darbā, satraukumā, rūpēs par apkārtējās pasaules skaistumu. Cildenās jūtas, emocionālā kultūra ir cilvēcības pamats. Ja pozitīvās jūtas netiek attīstītas bērnībā, tās vēlāk ir grūti ieaudzināt, jo patiesi cilvēcīgais dvēselē nostiprinās līdz ar pirmo un svarīgāko patiesības izzināšanu, līdz ar dzimtās valodas vārda nokrāsu vissmalkāko izjūtu. Bērnībā cilvēkam ir nepieciešama emociju skola – pozitīvo jūtu audzināšanas skola” [42; 48].

Jāpiebilst, ka personības vērtību veidošanās procesā nozīmīgi ir saprast, ka jebkurš pārdzīvojums – vai tas no mūsu šī brīža vērtējuma būtu pozitīvs vai negatīvs, patīkams vai nepatīkams – vienmēr ir kā resurss vai līdzeklis jaunas attieksmes veidošanai līdz ar to līdzšinējo vērtību pārvērtēšanai. Mēs nevaram pasargāt pusaudzi no negatīviem iespaidiem un emocijām, jo dzīve tos sagādās pārpārēm, bet mēs varam veicināt un atbalstīt centienus vienmēr meklēt racionālu izeju un rast adekvātu reakciju.

Vērtību orientācija ir subjekta virzība uz dažādām vērtībām un galvenā tās funkcija ir palīdzēt viņam atšķirt svarīgāko no mazāk svarīgā. Interesanta šajā ziņā ir Šprangera E. [43] veidotā jauniešu tipoloģija, kas balstīta uz vērtību orientāciju, kurā tiek akcentēta **pārdzīvojuma** nozīme, iedarbojoties uz psihi un pārveidojot to. Šprangers E., analizēdams jaunatnes vērtības, norāda, ka indivīda gara uzbūve, attīstības ritms atkarīgs no tā, vai viņš ir atvērts pārdzīvojumam, vai arī tas notiek kāda spiediena rezultātā. Ja vērtības atklājas indivīda iekšienē caur personisko pārdzīvojumu, tiek uztvertas jaunā gaismā, pēc Šprangera E. domām, tās kļūst piesātinātas. Šprangera E. tipoloģija veidota balstoties uz “es” izjūtu atšķirībām un nosaka jauniešu vērtību sistēmu veidošanos.

Šprangers norāda, ka indivīda struktūra parasti ir tā izveidota, ka zināms pārdzīvojumu veids viņam ir gluži kā orgāns, ar ko viņš sevī uzņem pasaules jēgu un atkal atpakaļ ieliekot tos jēgas iztulkojumus, kas nāk no viņa visdziļākās iekšienes. “Un tā pārdzīvojums attīstības ziņā ir viss tas, kas dod subjektīvajai gara uzbūvi dziļi noteicošus spēkus, kuri satricina dvēseli vai dod drošību, kura visai enerģiski piedalās dzīves procesā, veidojot personības vērtību struktūru” [43; 90].

Pārdzīvojuma pieredzes izpratne cieši saistīta ar personības iekšējo vērtību sistēmu un vērtību sistēmas noturīgums vai izmaiņas ir atkarīgas no personas vērtību “piesātinātības”. Nozīmīga ir vērtību sistēmas integrācija dzīves pieredzē, kuras pamatā notiek vērtības “piesātināšanās”. Vērtības piesātinājuma pakāpi nosaka mijiedarbība – cilvēka objektīvā un subjektīvā attieksme pret vērtību, kā arī vērtības individuālā un sabiedriskā nozīme. Vidnere M. vērtības piesātinātības procesā izdala četras stadijas:

- vērtības apzināšanās stadija, kurā notiek vērtības jēgas formēšanās un apzināšanās process;
- vērtības piesātinātības stadija, kas nosaka vērtības simbolisko nozīmi;
- vērtība kā piesātināta ideja pašam cilvēkam;
- piesātināta vērtība, ko cilvēks īstenojis realitātē, kas veidojusies vērtību integrācijas procesā [47].

Analizējot Vidneres M. teoriju, var konstatēt, ka lai vērtība kļūtu par personības struktūrelementu un piesātināta, tā ir jāiepazīst, jāizprot, **jāpārdzīvo** un tikai pēc tam tā var kalpot kā faktors, kas ietekmē personības darbību un dzīvesveidu, bet spēja patiesi pārdzīvot un izjust atklājas tikai konkrētās situācijās un apstākļos. Tieši šis atzinums atspoguļojas arī pētījuma praktiskajā daļā saistībā ar pusaudžu līdzpārdzīvojumu kā garīgo vērtību veidošanās rosinošu faktoru.

Vajadzības ir tieši saistītas ar **pārdzīvojumu**. Kā saka Božoviča L., “pārdzīvojums ir subjekta aktuālo vajadzību atspoguļojums” [6]. Emocijas nav organisma pasīvs stāvoklis, bet gan ierosme tā aktivitātei, tās stimulē un regulē attiecības ar apkārtējo vidi [53].

Emocijas, tāpat kā citi psihiskie procesi, ir reālās īstenības atspoguļojums, tikai **pārdzīvojumu** formā. Kā emocijās, tā jūtās atspoguļojas tas, kā tiek vai netiek apmierinātas cilvēka vajadzības [44; 99]. Viena no galvenajām emociju (pārdzīvojuma) funkcijām ir palīdzēt orientēties, novērtēt parādības atkarībā no tā, cik tie ir vēlami vai nevēlami, derīgi vai nederīgi.

Pārdzīvojuma pamatā ir dažādu **vajadzību**, tieksmju un motivāciju struktūra [6]. Tādejādi pēc pārdzīvojumu rakstura var spriest par subjekta motivācijas sfēras struktūru un otrādi, zinot vajadzības un tieksmes, var ar lielu varbūtību paredzēt pārdzīvojumu raksturu. Emocionālais pārdzīvojums atspoguļo subjekta apmierinātības stāvokli mijattiecībās ar vidi, tātad sniedz gan noteiktu emocionālu informāciju, gan orientē rīcību, gan rosina darboties. Jāņem vērā, ka

pārdzīvojumam nav nozīme tikai kā emocionālai attieksmei, bet tas var kļūt nozīmīgs subjekta dzīvē pats par sevi.

“Ir ļoti svarīgi zināt, kā darbojas pusaudžu atmiņa. Emocionālā ziņā pusaudzis vēl ir kā bērns, kam jūtas dominē pār izziņas procesu. Tāpēc viņš sajūtas atceras labāk nekā faktus. Bērns daudz vieglāk atceras, kā viņš jutās kādā noteiktā situācijā nekā to, kas toreiz notika.. Tā kā sajūtas pusaudzis atceras labāk nekā faktus, jāgādā, lai paliktu patīkamas atmiņas, kurās uzkrātos fakti, it īpaši garīgie fakti” [19; 98-99].

Kā palīdzēt jaunajam cilvēkam personības būtības meklējumos? Jārod atbilstoša pieeja pedagogiskai mijiedarbībai. Te gan jāpiebilst, ka pieaugušais var tikai radīt atbilstošus apstākļus, izstrādāt teorētisko bāzi, kas var veicināt to vai citu vērtīborientācijas ievirzi, bet nav iespējams piespiest objektīvas vērtības pārdzīvot, t.i., **vērtības nav apgūstamas** tikai ar intelekta palīdzību, tās **jāpārdzīvo** kā sev nozīmīgas emocionālā plāksnē.

“Apgūstot spēju iedziļināties sevī un baudīt savus pārdzīvojumus, pusaudzis un jaunieši atklāj veselu pasauli, pilnu jaunām jūtām, dabas skaistuma, mūzikas skaņām, sava ķermeņa izjūtām. Šie atklājumi nereti notiek pēkšņi, kā nojausma.. Pusaudzis savas emocijas sāk uztvert sāk uztvert nevis kā atvasinājumu no kādiem ārējiem notikumiem, bet gan kā sava personiskā “Es” stāvokli. Pat objektīva, bezpersoniska informācija bieži stimulē skolēnu introspekciju, pārdomas par sevi un savām problēmām” (Igoris Kons) [21; 57].

Svarīga ir dvēseles dziļumos personības pārdzīvotas attieksmes pret vērtībām. Lai vērtību kļūtu piesātināta, uzskatāma par personības struktūrelementu, tā ir jāiepazīst, jāizprot, **jāpārdzīvo** un tikai pēc tam tā var kalpot kā faktors, kas ietekmē personības darbību un dzīvesveidu, bet spēja patiesi pārdzīvot un izjust izteikti atklājas tikai konkrētās situācijās un apstākļos (Dāle P.). Pedagoģa uzdevums meklēt optimālu risinājumu.

Jāatceras, ka tikumiskie priekšstati un spriedumi ne vienmēr atbilst **pusaudžu** patiesajām emocijām un rīcībai. Nepietiek tikai zināt, kas ir labi un kas ir slikti, bet sava rīcība atbilstoši tam arī jāorganizē, galvenais, jāgrib to darīt. Kā audzināt pusaudžos atsaucību, līdzjūtību, godīgumu? Kā panākt, lai skolēni tādi nav tikai vārdos, bet arī darbos? Šis ceļš iet caur **emocijām, pārdzīvojumiem** un jūtām, tāpēc svarīgi ir pārzināt pusaudžu vecuma īpatnības un prast pusaudžu emocionālo enerģiju, kas radusies emocionālo pārdzīvojumu rezultātā, virzīt uz konkrētu darbību. Emocijas un to radītā enerģija, kas radusies līdzpārdzīvojot, ātri dziest, ja netiek radīti apstākļi to realizēšanai konkrētā darbībā. Lai pārdzīvotais neizgaistu, bet kļūtu par pusaudža aktivitātes vadītāju, pedagogam jāpalīdz bērnam apzināt aktivitātes motīvus, mērķus, uzdevumus un īstenot tos. Tādējādi līdzpārdzīvojums var kļūt par ierosinātāju garīgo vērtību veidošanās procesam.

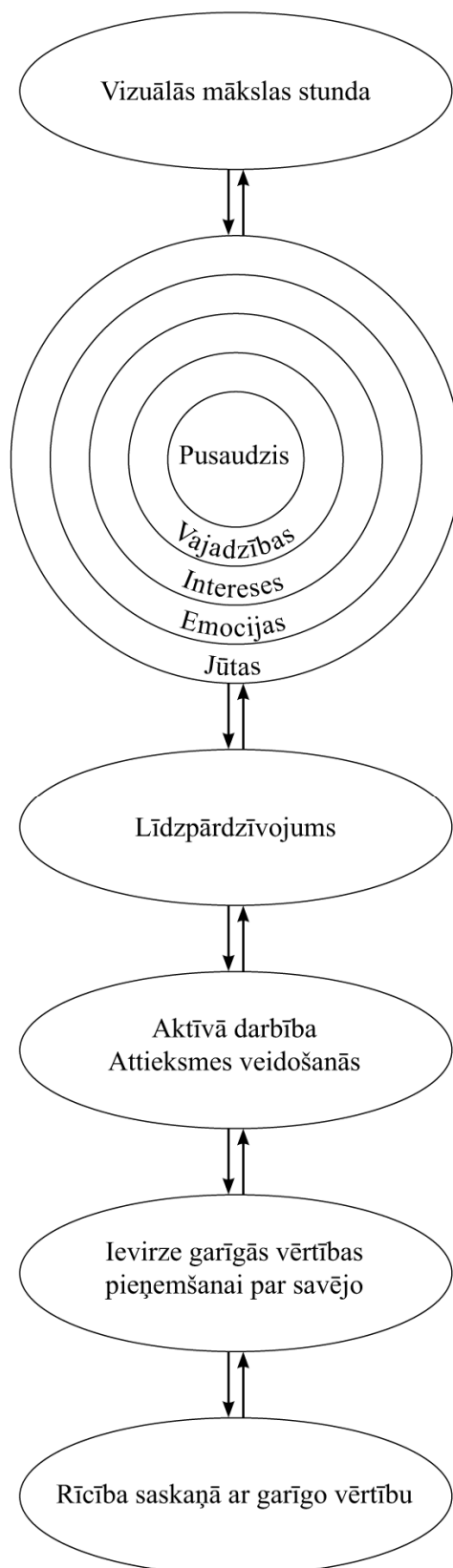
Personiski nozīmīgo attiecību paplašināšanās, kuras vienmēr ir emocionāli iekrāsotas, izpaužas tā saukto *augstāko jūtu* attīstībā. Noteiktu tikumisku normu un principu apguve realizējas sarežģītā morālo jūtu gammā. Tās ir pienākuma jūtas attiecībā pret sabiedrību un apkārtējiem cilvēkiem, spēja līdzpārdzīvot, vajadzība pēc draudzības un mīlestības (Kons I.) [21; 55].

Atkārtotie pārdzīvojumi vizuālās mākslas stundās ne tikai apvieno un padziļina estētiskās izjūtas un iespaidus, bet attīra un pilnveido arī bērna **garīgo pasauli** (garīgās vērtības). Pusaudzis, līdzpārdzīvodams, kļūst savā dvēselē cēlāks un tīrāks, garīgi pieaug.

Jāveido aktīvas darbības lauku. Aktīvās darbības lauks ir dažādas pedagoģiskas situācijas, kuras modelē pedagogs. Šajās situācijās pusaudžiem ir iespēja brīvi paust savus pārdzīvojumus aktīvā darbībā. Ja pārdzīvotais tiek iekļauts darbībā (rīcībā, zīmējumā, diskusijā, esejā utt.), tas dziļāk nogulstas skolēnu atmiņā, tiek pilnīgāk apjēgts. Līdz ar to tiek radīti priekšnosacījumi tam, ka uz emociju pamata veidojas jūtas, bet no situatīvām attieksmēm veidojas paraduma un sākotnējās pašregulācijas attieksmes.

Vērtības pusaudzis var skaidri apzināties, bet var arī pēc tām tiekties neapzināti. Vecāku un pedagoga uzdevums ir palīdzēt pusaudzim apgūt, apzināties un pieņemt noteiktu vērtību sistēmu, jo priekšstatī par vērtībām ļoti būtiski ietekmē personību, kas arī ir audzināšanas galvenais uzdevums – palīdzēt izveidoties personībai. Aktīva darbība vērtību realizācijas virzienā noved pie vērtīborientācijas dinamikas [35], [36].

Izzinot pusaudžu vecumposma attīstības īpatnības un pretrunīgās tendences, apzinoties skolēna un skolotāja daudzpusīgās sadarbības iespējas vizuālās mākslas stundās, tai pašā laikā pārliecinoties par emociju un līdzpārdzīvojuma nepārvērtējamo nozīmi garīgo vērtību veidošanās ceļā, tika izstrādāta garīgo vērtību interiorizācijas procesa shēma. Līdzpārdzīvojuma nozīmes attēlojums garīgo vērtību veidošanās procesam vizuālās mākslas stundās (*skat. 2. attēlu*).

Garīgo vērtību interiorizācijas procesa shēma (L. Tālberga)

Shēmā uzskatāmi redzams aktīvs pusaudzis attīstošā vidē un viņa virzība garīgo vērtību pieņemšanā par savējām. Centrā ir pusaudzis, viņa vajadzības, intereses, emocijas, jūtas, kuras tiek ievērotas, skolotājam gatavojoties vizuālās mākslas stundai un realizētas, veicot līdzpārdzīvojumu, kas savukārt rosina skolēnu aktīvi darboties, savas darbības laikā gūt gandarījumu par veikumu un veidot vairāk vai mazāk apjaustu vērtējumu. Tā ir ievirze garīgās vērtības pieņemšanai vai noraidīšanai (izvēles brīvība atkarībā no katra individuālās uztveres un jūtu pasaules). Nākošais etaps ir rīcība saskaņā ar pieņemto garīgo vērtību, kas nebūt neizpaužīsies “tepat un tūlīt”, bet nogulsies pusaudža apziņā, veidos garīgus uzslāņojumus un izpaužīsies kādā no dzīves situācijām. Pie kam jāpiezīmē, ka šī shēma attēlo ideālo variantu emocionālā pārdzīvojuma lomai garīgo vērtību veidošanās procesā. Jāatceras, ka mēs ikviens esam ar sev vien raksturīgu īpatnību kopumu. tas izpaužas gan uztverē, gan saskarsmē. Ietekmējošu apstākļu var būt neparedzami daudz – gan pedagoga takts un sagatavotība stundai, gan prasme rast garīgo kontaktu ar pusaudžiem, gan arī katra skolēna tā brīža noskaņojums un gatavība aktivitātei. Taču, ja realizējot vizuālās mākslas stundās izvirzītos attīstības aspektus, tiks radīti apstākļi, kas iedrošina pašizpaušmi, kas veicina skolēnā jūtu stāvokli kā garīgu aktivitāti, tad paredzams, ka jaunā cilvēka emocijas, prāts un jūtas rosinās ne tikai saskatīt mūžīgās vērtības, bet arī paturēt tās savā sirdī. Tādējādi ikviena vizuālās mākslas stunda būtu veidojama kā nosacīts trīsstūris, kura pamatnē ir konkrēti vizuālās mākslas specifiskie uzdevumi, bet virsotnē izvirzīta ikreiz kāda garīga vērtība, kuru skolēnam būtu iespēja padarīt par savējo. Te gan jāatceras par radošu pedagoģisko pieeju – jāizvēlas metožu un stimulu dažādība. Skolēns ātri pierod pie dažādiem stimuliem, ja tie atkārtojas. Līdz ar to tie zaudē iedarbību. Pārdzīvojums ir grūti atklājama un fiksējama parādība, tādēļ jābūt vērtīgam, lai šis pārdzīvojums neietu secen un nezaudētu savu nozīmību. Skolotājam te jābūt ne tikai mākslas mīļotājam un pazinējam, bet arī pašam jābūt māksliniekam, galvenokārt radošu pedagoģisko situāciju veidošanas jomā. Ja šāda radoša sadarbība izdodas, tas ir prieks un gandarījums gan pedagogam, gan skolēnam.

“Personiskās vērtības – nacionālās vērtības – vispārcilvēciskās vērtības – absolūtā vērtība (Dievs) – šis mūžam zaļais vērtību koks aug katra cilvēka dvēselē... Svarīgi ir priekš skolēna, skolasbērna, un skolas jaunieša gados šo skaistumu ieraudzīt un pieņemt, apzināti pārdzīvot un nostiprināt savā vērtīborientācijā” [14; 9].

Apzināta un izprasta vērtību izvēle palīdz indivīdam pakļaut dzīves darbību augstākajām vērtībām, atrast pamatojumu dzīves jēgas atziņai un nepakļauties ārējo faktoru ietekmei, šāda cilvēka garīgo spēku ir grūti salauzt [44; 94].

Vērtību izpratne, analīze un izvēle paplašina pusaudža redzesloku un priekšstatus par dzīves iespējām.

Pusaudža garīgā dzīve reti ir līdzsvarota, viņu garīgā “pasaule” apvieno ne tikai dzīvē gūtos iespaidus, bet ir atkarīga arī no temperamenta, rakstura, veiksmes dzīves ceļa sākumā un citām individuālām īpatnībām. Argumenti un zinātnes atzinumi, kas izkopj prātu izglītības procesā, vienlaikus arī sakārto, sistematizē priekšstatus un pretrunīgās atziņas.

2. Pusaudžu vērtīborientācijas veidošanās praktiskā izpēte vizuālās mākslas stundās

2.1. Pētījuma metodika un norise

Apkopojot, izpētot un analizējot teorētiskās atziņas par vērtībām, vērtīborientāciju, pusaudžu garīgo vērtību orientācijas veidošanās faktoriem vizuālajā mākslā, jāpievēršas pusaudžu vērtīborientācijas veidošanās praktiskai izpētei. Pusaudžu vērtīborientācijas veidošanās izpētei tika izvēlēts mācību process vizuālās mākslas stundās.

Pētījums tika veikts no 2006. gada janvāra līdz 2006. gada aprīlim Piltenes vidusskolā. Pētījuma bāzi veido trīsdesmit 7. klases skolēni.

Pusaudžu vērtīborientācijas veidošanās ir pārāk kompleksa lai par to spriestu pēc kāda viena rādītāja. Tādēļ jāizmanto un jākombinē vairākas pētīšanas **metodes**. Visas empīriskās metodes tika orientētas pētījuma mērķa sasniegšanai.

Pētījuma ievadā tika izvirzīts jautājums: “Kā sekmēt pusaudžos garīgo vērtību orientācijas veidošanos vizuālās mākslas stundās?” Pētījuma jautājuma izpētei izmantotas kvalitatīvas metodes: **anketēšana, pedagoģiskā modelēšana, skolēnu darbības produktu izpēte un analīze**.

Pētījums noritēja vairākos posmos. Vienā no tiem notika pusaudžu vērtīborientācijas izpēte, pētījuma bāzes vērtīborientācijas vērtējums, otrā – pedagoģiskā modelēšana pusaudžu garīgo vērtību orientācijas veidošanās ievirzei, trešā – pusaudžu aktivitātes produktu izpēte un analīze. Tātad pusaudžu garīgo vērtību orientācijas veidošanās tika pētīta izejot no vairākiem skata punktiem – pusaudžu subjektīvā perspektīve, mācību procesa iespējas, skolēnu darbības rezultātu interpretācija.

Anketas mērķis ir izzināt pusaudžu domas, uzskatus par to, kas dzīvē ir vērtīgs. Balstoties uz teorētiskiem atzinumiem, ka par pusaudžu garīgo vērtīborientāciju tik neilgā laika posmā ar vienu pētīšanas metodi ārēji spriest nevar, anketu (*skat. 1. pielikumu*) jautājumi tika balstīti uz pusaudžu subjektīvo izpratni par vērtībām vispār. Tātad pētījumā pamatā garīgās vērtības tiek pētītas no pusaudžu pozīcijām. Anketā nevar iegūt objektīvus datus “tīrā veidā”, bet gan tikai pusaudžu domas par pētāmo jautājumu. Tādēļ anketu nevar izmantot izolēti, nesaistot to ar citām pētīšanas metodēm [2; 56]. (Anketu rezultāti tiks salīdzināti ar darbības produktu analīzi.)

Cilvēka garīgā pasaule ir ļoti smalks un sarežģīts veidojums, skaitļos un procentos anketu analīzē to nevar precīzi izteikt. Tomēr spriest par pusaudžu vadošajiem domāšanas modeļiem var. Jāņem vērā, ka anketa pauž pusaudžu domas, uzskatus par vērtībām. Tie ne vienmēr saskan ar reālo rīcību. Garīgās vērtības nav mērāmas ar matemātisku precizitāti. Vērtības ir kvalitatīva kategorija, kuras indivīds ne vienmēr apzinās sevī un kuras kļūst hierarhiskas, kuras netiek pieņemtas uzreiz,

bet pakāpeniski. Dažkārt cilvēks uzreiz neapjauš šīs vērtības klātbūtni savā iekšējā pasaulē. Bet ir ieskicējušies kādi netverami, tikko jaušami iedīgļi, kas varētu būt par pamatu turpmākai šīs vērtības attīstībai cilvēkā. Tādējādi anketa kalpo arī kā pusaudžu pārdomu izraisītāju garīgo vērtību aspektā.

Anketas rezultāti analizēti, izmantojot aprakstošās un analītiskās statistiskās metodes nākošajā apakšnodaļā.

Ņemot vērā anketu analīzes rezultātā izkristalizējušās aktuālās pusaudžu vērtības, kuras jāintegrē vizuālās mākslas nodarbībās konkrētajā klasē, tika izveidota uzdevumu kopa pedagoģiskajai modelēšanai. Tā kā anketu analīzes rezultātā radās ieskaits skolēnu attīstības aktuālajā zonā (*esošais attīstības līmenis – terminu ieviesis psihologs Vigotskis L.*) garīgo vērtību aspektā, domājams **pedagoģiskā modelēšana** palīdzēs skolēnam sasniegt tuvāko attīstības zonu (*līmenis, kuru spēj sasniegt*) ar pieaugušu palīdzību. Pedagoģisko parādību modelēšana ļauj ne tikai veidot pieņēmumus par iespējamām sakarībām, bet arī pārbaudīt tās pētījumā [2; 28].

Pētījuma mērķis ir izpētīt pusaudžu garīgo vērtību orientācijas veidošanās iespējas vizuālās mākslas stundās. Balstoties uz teorētiskajām atziņām, pētījumā tika izveidota pusaudžu garīgo vērtību interiorizācijas procesa shēma (*skat. 1.4. apakšnodaļas 2. attēlu*). Tā parāda, ka garīgās vērtības nevar iemācīt, taču ir jārada atbilstoši apstākļi, kas liek skolēnam līdzpārdzīvot.

Tādējādi, lai noteiktu kā vizuālās mākslas mācību procesā veidojas pusaudžu garīgo vērtību orientācija, tika izvirzīti **kritēriji**:

1. Iespēja emocionāli līdzpārdzīvot;
2. Vajadzība pēc pašizpaušmes (aktivitātes);
3. Prasme veidot savu attieksmi pret vērtībām;
4. Vēlme rīkoties saskaņā ar savu vērtību sistēmu.

Balstoties uz šā pētījuma izvirzīto pusaudžu garīgo vērtību veidošanās sistēmu, tika izveidota **pedagoģiskā modeļa uzdevumu kopa**, kur iespējams izzināt šīs sistēmas darbību, iegūt nodēriņus un pamatotus rezultātus, realizējot to praksē. Tādēļ minimāla uzmanība tiek pievērsta pedagoģiskā procesa detalizētai analīzei. Galvenais akcents tiek likts uz **skolēnu darbības produktu izpēti un analīzi**, kas būtībā atspoguļo pedagoģiskā procesa modelēšanas mērķtiecību un efektivitāti.

Pamatojoties uz pētījuma jautājumu, tika izstrādāti kritēriji un to rādītāji, uz kuriem tika balstīta skolēnu darbības produktu izpētes interpretācija (*skat. 1. tabulu*).

Kritēriji un to rādītāji skolēnu darbības produktu izpētes interpretācijai

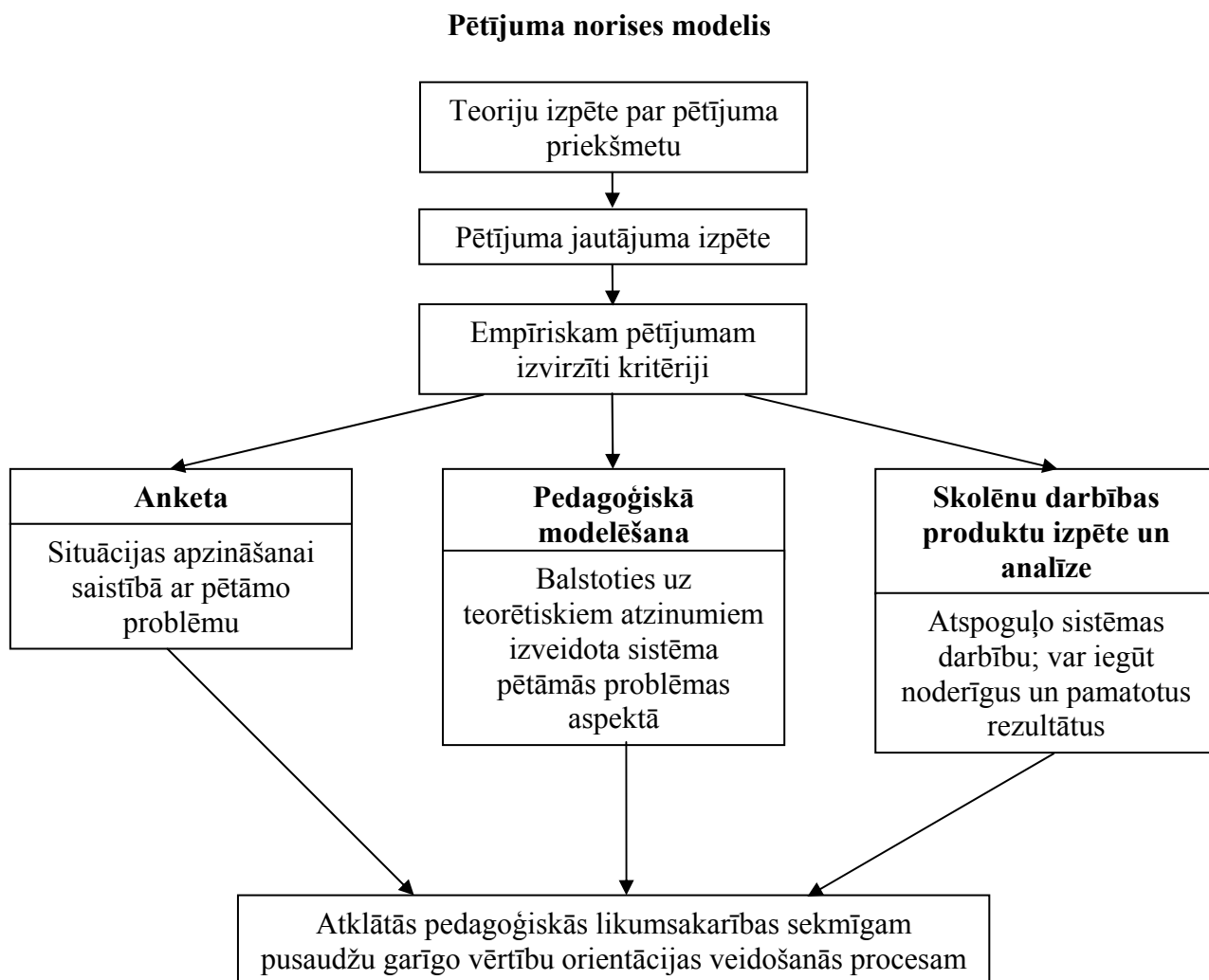
Kritēriji	Rādītāji	Līmeņi
Iespēja emocionāli līdzpārdzīvot	<ul style="list-style-type: none"> Rodas iekšējs emocionāls pārdzīvojums Apzinās savu emocionālo pārdzīvojumu un verbalizē to 	<ul style="list-style-type: none"> Izsaka spriedumus par emociju cēloņiem un iemesliem Pauž līdzjūtību un interesi par citu cilvēku jūtām Attīsta vārdisko kontaktu, pilnveido emocionālo noturību un spēj refleksēt
Vajadzība pēc pašizpaušmes (aktivitātes)	<ul style="list-style-type: none"> Izsaka savus pārdzīvojumus aktīvā darbībā Veic pārdzīvoto iespaidu radošu pārstrādi 	<ul style="list-style-type: none"> Plaši pielieto darbībā iztēli un tēlaino domāšanu Uz radošās iztēles pamata veido savu oriģinālu vizuālu vai verbālu skatījumu Prot izmantot dažādus pieredzē esošus mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus, lai radoši paustu savu māksliniecisko ieceri
Prasme veidot savu attieksmi pret vērtībām	<ul style="list-style-type: none"> Attiecīgajā pedagoģiskajā situācijā izsaka savu viedokli Izmanto līdzšinējo pieredzi konkrētās situācijas izvērtēšanā 	<ul style="list-style-type: none"> Atklāj izpratni par dažādām cēloņsakarībām Balstoties uz atklātajām cēloņsakarībām, izvirza mērķus, plāno savu darbību Izsaka patstāvīgus kvantitatīvus un kvalitatīvus spriedumus par dažādiem pozitīviem vai negatīviem aspektiem kādā jautājumā
Vēlme rīkoties saskaņā ar savu vērtību sistēmu	<ul style="list-style-type: none"> Pauž gatavību modelēt situāciju atbilstoši savam vērtību mēram Izsaka pārlicību, kas saistīta ar vēlēšanos rīkoties saskaņā ar konkrēto interiorizēto vērtību 	<ul style="list-style-type: none"> Verbāli un vizuāli akceptē interiorizēto vērtību Izsaka vēmi atbalstīt šīs vērtības popularizēšanu Reāli rīkojas saskaņā ar šo vērtību

Skolēnu darbības produktu izpēte un analīze sniedz vērtīgu materiālu pedagoģiskajam pētījumam. Skolēnu darbības produkti: eseja, zīmējumi, veidotie mākslas darbi var sniegt nepieciešamo ieskatu par skolēna individuālajām īpašībām, par viņa attieksmi, atsevišķos gadījumos apgūto iemaņu un prasmju līmeni. Eseju izpēte ir viena no izplatītākajām skolēnu darbības produktu izpētes metodēm. Tā dod bagātu psiholoģisku materiālu par skolēnu individuāli personiskām attieksmēm pret pētāmo problēmu. Skolēnu domas, jūtas, motīvi un vajadzības projicējas esejas saturā. Skolēna darbības produktu analīze iegūst lielāku objektivitāti, ja pētniekam ir bijusi iespēja novērot pašu darbības produktu tapšanas gaitu. Darbības produktu tapšanas gaitas novērošana izgaismo apstākļus, kādos noritējusi darbības produkta radīšana, un palīdz noteikt sakarības starp procesu un rezultātu [2; 76-77].

Tā kā pusaudžu raksturo neatbilstība starp vārdiem un darbiem, anketas jautājumi atsedz tikai skolēnu vārdiski izteiktās domas, attieksmi, uzskatus par vērtībām. Tādējādi, kā jau iepriekš pieminēts, **anketu** rezultāti tiks salīdzināti ar **darbības produktu analīzi**, kur, domājams, atklāsies radušās pretrunas. Šādi dati pētījumā kalpos par zināmu indikatoru pusaudžu vadošo vērtību un pedagoģiskās modelēšanas pielietotās shēmas efektivitātes noteikšanā.

Kopumā pētījuma norises modeli var attēlot shēmā (*skat. 3. attēlu*).

3. attēls

(L. Tālberga)

2.2. Pusaudžu vērtīborientācijas vērtējums 7. klasē pirms vērtīborientējošas uzdevumu kopas izstrādes (anketu analīze)

Pirms vērtīborientējošas uzdevumu kopas izstrādes, lai izzinātu pusaudžu uzskatus par vērtībām, to veidošanos, ietekmējošiem faktoriem, uz pētījuma bāzes pamata tika veikta anketēšana. Tajā piedalījās Piltenes vidusskolas 7. klases 28 skolēni.

Anketa (*skat. 1. pielikumu*) pusaudžu uzskatu par vērtībām noskaidrošanai tika izstrādāta, balstoties uz maģistra darba teorētiskiem atzinumiem. Anketas *saturu* veido jautājumi, ar kuru palīdzību varētu censties izzināt pusaudžu attieksmi, viņa uzvedības motīvus, personīgās intereses, īpašības, domas un uzskatus par vērtībām vispār; atklāt, kas viņiem dzīvē vērtīgs un dārgs; vai ir kritēriji pēc kā pusaudži vērtē – kas labs, kas ļauns; kas pusaudžus dara laimīgus; vai ir ideāli, kam līdzināties. Tā kā šāda veida jautājumi ir vieni no grūtākajiem, uz kuriem sarežģīti atbildēt, jo pusaudžiem izzināt pašam sevi ir grūts uzdevums un nereti izraisa vēlēšanos parādīt sevi labākā gaismā, tad jautājumi tika uzdoti netiešā formā. Jautājumi noformulēti netiešā formā, lai skolēnam vieglāk atbildēt, tai pat laikā dodot vajadzīgo informāciju.

Pētījumā anketēšanai izmantotie jautājumi klasificējami, vadoties pēc atbildes “brīvības” pakāpes, *pusslēgtajos* un *atvērtajos*. *Pusslēgtais* jautājums dod iespēju pusaudžim izvēlēties no piedāvātajiem atbilžu variantiem, bet pēc piedāvātajām atbildēm seko tukša atbilžu varianta aile, kurā skolēns var izteikt citādas savas domas par jautājumu, nekā dots atbilžu variants. *Atvērtais* jautājums nereglamentē atbildētāju. Pusaudzis var atbildēt cik un ko grib. Taču atvērto jautājumu gadījumā iepriekš nevar paredzēt rezultātu, grūti datus apstrādāt, tādēļ atvērtie jautājumi anketā izmantoti samērā maz (1., 7. jautājums). Lielāko anketas daļu veido pusslēgtie jautājumi, jo tie veiksmīgi apvieno slēgto jautājumu priekšrocības (viegli apstrādāt, skolēnam vieglāk atbildēt) un arī atvērto jautājumu plusus (zināma atbildētāja patstāvība, iespēja dot oriģinālus izteikumus) [2; 60].

Anketā ietverti *konjunktīvie* jautājumi (klasifikācija pēc formas), kuri paredz vairāku atbilžu iespēju. Piemēram, 2. jautājums: “No dotajām vērtībām izvēlies 7 Tev vispiemērotākās...”. Šeit pusaudzis var izvēlēties 7 atbildes. Anketā vairākums ir tādi jautājumi, kur no dotajiem atbilžu variantiem, var atzīmēt vienu vai divus variantus, kuram dod priekšroku (3., 4., 5., 6., 9., 10., 11., 12., 13. jautājums).

Anketā izmantota *nepabeigto teikumu metode* jautājumu formulēšanā (4., 5., 6., 8., 9., 10., 11., 12., 13. jautājums). Nepabeigto teikumu metode lieliski noder pusaudžu personības pētīšanā, skolēnu iepazīšanai. Teikumu sākumdaļas veidotas tā, lai varētu atklāties pusaudžu uzskati, domas par katru attiecīgo uzstādīto problēmu jautājumā. Šajā gadījumā vairākums nepabeigto teikumu

metodes jautājumi piedāvā iespējamus atbilžu variantus (arī brīvi izteiktu savu viedokli), lai atvieglotu skolēnu darbu un virzītu skolēnu domāt pētāmās problēmas virzienā.

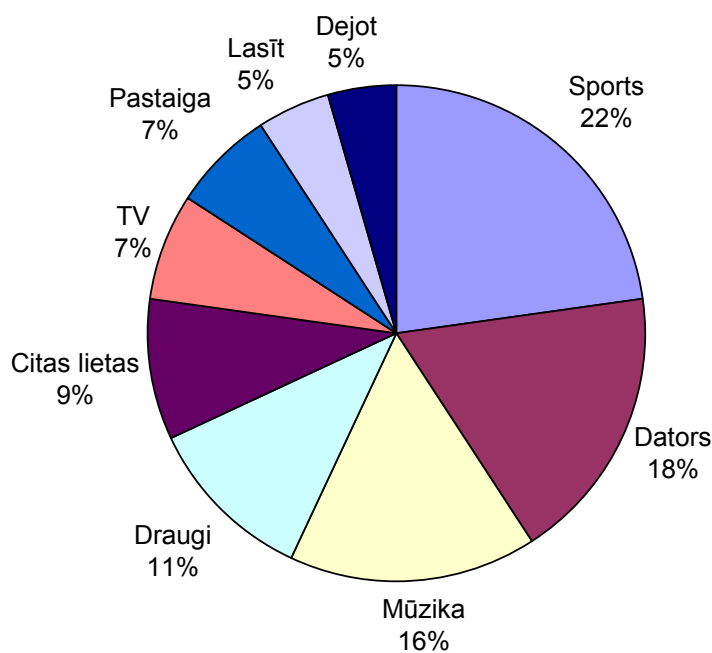
Anketas pēdējais jautājums veidots pēc *balstvārdu un asociēto vārdu metodes* (14. jautājums) [13]. Šī metode atsedz pusaudžu *vārdiskās asociācijas* kā viņu garīgo vērtību orientācijas liecinieces.

Tā kā jautājumu veids ir atšķirīgs, anketas rezultāti tiks analizēti, izmantojot aprakstošās un analītiskās statistiskas metodes. Tā kā matemātiskās statistikas metodes ir līdzeklis kvantitatīvo sakarību atsegšanai, bet tas neizskaidro parādību būtību, tad šajā pētījumā tās tiks kombinētas ar kvalitatīvajām metodēm. Kvantitatīvo sakarību atsegšana jāsaista ar mācību procesa dziļu analīzi, ar skolēnu darbības produktu izpēti [2; 27]. Turpmāk tiks aplūkota pētījumā iegūto datu analīze kvalitatīvajā griezumā, kvantitatīvos rezultātus izmantojot kā fonu kvalitatīvajiem.

Anketas jautājumi ievietoti sekojošos blokos; iekavās norādīti kārtas numuri pēc jautājumu secības. Iegūto atbilžu analīze aplūkota aprakstošā veidā zem attēla.

Jautājums
Ko Tev patīk darīt ? (1)

4. attēls

Skolēnu intereses

Šajā atvērtajā jautājumā ar nolūku izmantots vārds “patīk”, lai atbilde veidotos impulsīvāk un patiesāk, lai tā netiktu pakļauta kognitīvai apstrādei un nepieņemtu it kā vēlamu formu. Lai pārskatāmāk sistematizētu skolēnu atbildes, tās tika tematiski sagrupētas.

Redzam, ka priekšroka tiek dota sportam. 22% visu aptaujāto vislabprātāk brīvajā laikā nodarbojas ar dažādām sporta aktivitātēm. Otrā nozīmīgākā vieta tiek ierādīta datoram (18%), kas mūsdienu sabiedrībā tiešām ieņem arvien nozīmīgāku lomu un dažkārt var kļūt no pozitīva stimula attīstībai par bremzējošu faktoru (jo nereti veidojas datoratkarība).

Tulīt aiz datora nozīmības ziņā seko mūzika (16%). Tāda uzmanība mūzikai varētu būt ne tikai tādēļ, ka pusaudži vispār visos laikos mēdz aizrauties ar mūziku un dažādiem tās stiliem, bet arī tādēļ, ka tieši blakus vidusskolai Piltenē ir mūzikas skola, kurā mācās liela daļa audzēkņu. Tāad mūzikas izglītība spēj dot savu pienesumu skolēnu garīgo vērtību orientācijas veidošanās procesā.

11 % no aptaujātajiem atzīst, ka ļoti labprāt ir kopā ar saviem draugiem, kas, protams, ir apsveicami, jo šajā vecumposmā, kā zināms, ir vitāla nepieciešamība pēc saskarsmes ar vienaudžiem un pēc draugu akcepta savai rīcībai. Tomēr svarīgi, lai pieaugušie (pedagogi un vecāki) zinātu šo draugu vērtībievīrzes un dzīvesstilu, lai spētu vajadzības gadījumā taktiski iejaukties, kur nepieciešams atbalsts vai kāds derīgs padoms. Tas gan jāveic ar lielu pietāti nevis brutālu un pēkšņu iejaukšanos. Tādēļ te nozīmīga ir pēctecība un sistemātiskums, kā arī bērnu drošība.

Aptaujā konstatēts, ka televīzija ieņem tikai 7 % no skolēnu norādītajām patīkamajām lietām viņu dzīvē. Mūsdienās, kad tik daudz tiek runāts par to, ka TV aizņem lielu daļu tā laika, kas nepieciešams cilvēcisķajai saskarsmei, šāds rādītājs skolēnu interesēm būtu pozitīvi vērtējams. Viņi dzīvo aktīvu dzīvi nevis sēž pie televizora. Te gan zināmas bažas var radīt lielais datormīļotāju procents, jo ne jau viss laiks, kas pavadīts pie datora, ir veltīts izziņai un pašizglītībai. Ir pamatotas aizdomas, balstoties uz vispārējo pieredzi un dažādiem psihologu pētījumiem, ka mūsu jaunā paaudze pie datora bieži vien darbojas tikai tādēļ, lai nodotos bezmaksas, dažkārt pat kaitīgām virtuālām spēlēm. Tāad, lai gan TV un datorcienītāju samērs atšķiras par 11%, tomēr abas šīs nodarbes nav vērtējamas viennozīmīgi, jo var sev līdzī nest gan izglītojošu un derīgu informāciju, gan arī gluži pretēju efektu.

Diezgan dīvaini, ka pastaiga un TV aptaujāto vidū nostājas uz vienādas atzinības pakāpes (abām 7% piekritēju). Te gan jāpiebilst, ka vārds “pastaiga” varētu cieši saistīties ar interesi būt kopā ar draugiem (11%), jo bieži vien abas šīs intereses tika minētas reizē.

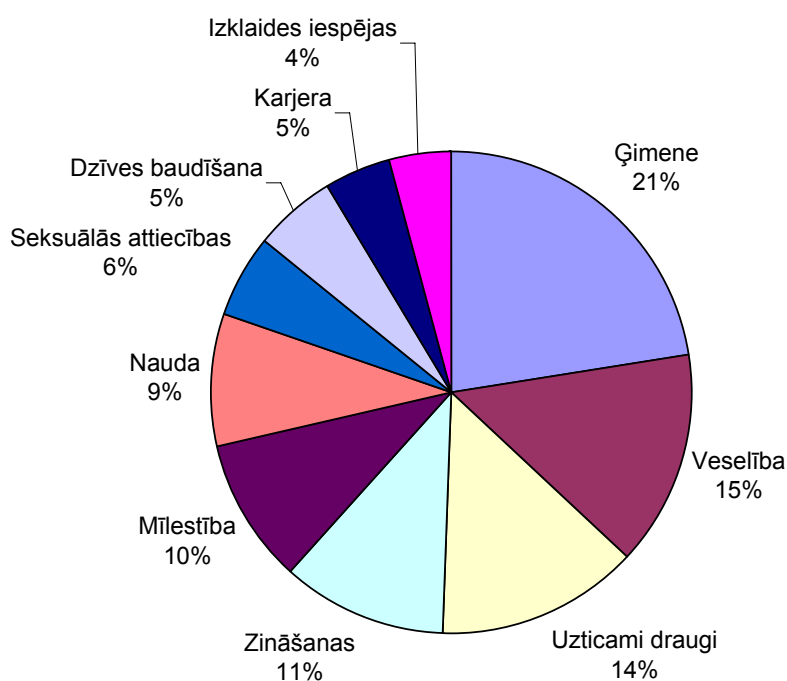
Mazliet bēdīgs skats paveras uz lasītprieku (tikai 5%). Vispār zināms ir fakts, ka mūsdienu jaunieši ir kūtri lasītāji. Viņi vairāk gatavi virtuālai informācijai. Tāda ir šī laikmeta iezīme. Tomēr žēl par to, ka skolēni lasa tik maz. Lasot gūtā pieredze, spēj būt daudz emocionālāka, jo bagātina iztēli, balstās uz asociācijām, rosina mūsu interpretāciju un, līdz ar to niansē attieksmi pret notiekošo, kamēr filmā viss ir vairāk vai mazāk pateikts priekšā bez zemtekstiem. Tas varētu

mazināt izpratnes dziļumu un nozīmīgumu, jo tā netiek tik personīgi izdzīvota, kā tas būtu grāmatas lasot.

Dīvaini, ka interese par grāmatām un dejošanu ir līdzvērtīga (5%). Vispārzināms fakts, ka pusaudži parasti labprāt dejo un apmeklē diskotēkas. Šis rādītājs būtu interpretējams divējādi. Vai nu skolēni nav gluži atklāti atbildējuši, vai arī te nozīmīgs ir fakts, ka dažādi pasākumi ar dejām ir salīdzinoši reta parādība iepretī tam, ka mūzika, sports, dators un draugi ir ikdiena – tātad arī ieņem nozīmīgāku vietu skolēnu dzīvē.

No dotajām vērtībām izvēlies 7
Tev vispiemērotākās. (2)

5. attēls

10 visbiežāk izvēlētās vērtības

Šis konjunktīvais jautājums paredz vairāku atbilžu iespēju – no daudziem atbilžu variantiem jāizvēlas 7 vispiemērotākās. Atbilžu apkopošanā tika izmantota punktu sistēma. 7 punkti par 1.minēto vērtību, 6 punkti par 2.minēto vērtību un tā līdz 1.punktam par 7.minēto vērtību. Grafikā atspoguļotas 10 vērtības, kas ieguvušas vislielāko punktu skaitu.

Kā redzams, visvairāk aptaujāto par sev nozīmīgāko vērtību uzskata ģimeni (19%). Tas apstiprina daudzu pētnieku atziņas, ka ģimeniskās saites ir visspēcīgākās. Katram sava ģimene ir visvērtīgākā, neatkarīgi no materiālās nodrošinātības un pat dažādiem konfliktiem. Savstarpējā pieķeršanās ģimenē ir spēks, kas vairums gadījumu spēj pārvarēt visas grūtības.

Nozīmības ziņā nākošā vērtība ir veselība (12%). Skolēni apzinās savas fiziskās un garīgās labsajūtas nozīmību un prot to novērtēt.

Hierarhiski nākošā vērtība ir uzticami draugi (11%). Interesanti atzīmēt, ka šie rādītāji sasaucas ar iepriekšējā jautājums rezultātiem – arī tur draugiem nozīmības ziņā tika norādīti 11%. Šī sakritība varētu liecināt par diezgan lielu ticamību respondentu atklātībai.

Zināšanām šajā vērtību skalā tiek piešķirti 10% nozīmības. Var sacīt, ka zināšanas un draugi kotējas gandrīz vienādā līmenī – atšķiras tikai par 1%.

Mīlestība kā vērtība tiek ierindota piektajā vietā nozīmības ziņā (8%). Te jādomā, ka pusaudži šo vērtību uzlūkojuši kā romantiskas jūtas, starp diviem cilvēkiem un aizmirsuši par mīlestību ģimenē, jo ja ģimenei tiek ierādīta nozīmīgākā vieta vērtību hierarhijā, tad loģiski arī ģimenes mīlestībai būtu jāklūst par tikpat nozīmīgu vērtību.

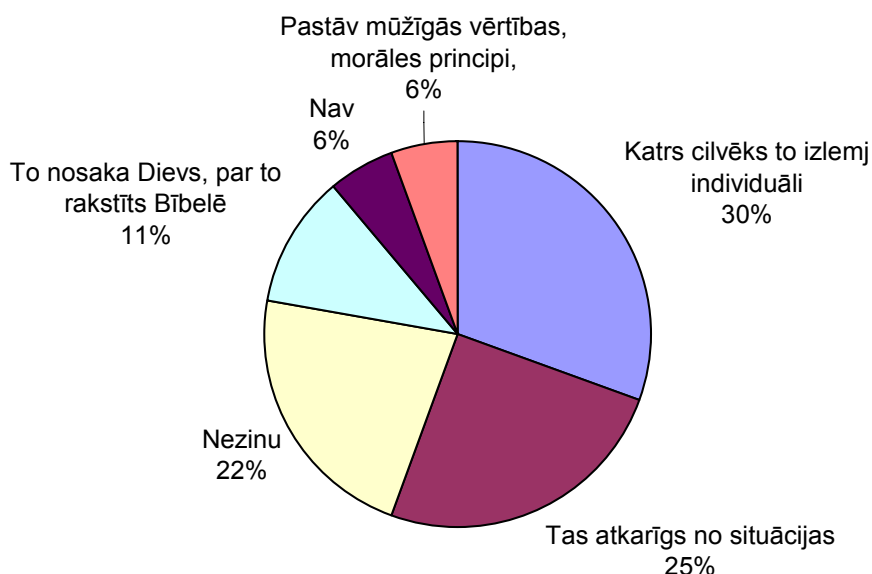
Tūlīt aiz mīlestības nozīmīguma ziņā seko nauda (7%). Tātad atšķirība – tikai 1%. Tas liecina, ka skolēni materiālās intereses spēj atbīdīt tālāk un prot saredzēt citas nozīmīgākas vērtības.

Uz līdzvērtīga sliekšņa nostājas “dzīves baudīšana” un “seksuālās attiecības” – katrai no tām 5%. Tāpat samērā maz pagaidām tiek domāts par karjeras iespējām (4%). Dīvaini, ka arī izklaides iespējas un popularitāte šajā vērtību skalā neieņem visai nozīmīgu vietu tikai 3% katrai. Vispārzināms ir fakts, ka pusaudžiem ļoti patīk dažādas izklaides iespējas un, ka viņi grib izcelties vienaudžu vidū, tātad – būt populāri. Te nu var interpretēt divējādi – vai nu tas ir atklātības trūkums, vai arī spēja patiesi izvērtēt, kuras katram ir visnozīmīgākās vērtības.

Interesants ir fakts, ka septiņas vērtību kategorijas ir ar pilnīgu vienādu nozīmības pakāpi skolēnu vidū – slava, patiesība, miers, brīvība, moderns apģērbs, TV un video, Dievs (katram tikai 2%). Tās ir tik dažādas nozīmības kategorijas, bet skolēnu acīs liekas vienlīdz mazsvarīgas. Vēl jāpiebilst, ka no piedāvātajām vērtībām, divas palika vispār bez ievēribas – gods un komforts. Tas varētu būt tādēļ, ka šie jēdzieni skolēniem nav īsti izprotami. Vai arī tam ir pavisam cits iemesls – varētu būt, ka aptaujātie pusaudži nepiešķir nekādu vērtību komfortam, kas, iespējams, nav nemaz tik peļami. Taču tas, ka par vērtību netiek uzlūkots gods, gan ir bēdīgi. Gods ir garīga vērtība, kas kopjama un aizstāvama.

Vai ir kāds kritērijs, pēc kā vērtēt
– kas ir labs, kas ļauns ? (3)

6. attēls

Kritēriji pēc kā skolēni vērtē - kas ir labs, kas ļauns

No dotajiem atbilžu variantiem skolēnam tiek piedāvāts izvēlēties vienu vai divus variantus, kam dot priekšroku, kā arī iespēja pierakstīt savu atbildes variantu.

Apkopojot atbilžu variantus, atklājas – 30% skolēnu atzīst, ka laba un ļauna vērtēšanas kritēriji ir katra paša ziņā. Tātad, viņuprāt, nepastāv vispārpieņemti kritēriji par laba un ļauna atzīšanu. Šāds skatījums uz dzīvi var novest pie anarhijas un apdraudējuma sabiedrībai kopumā un mums katram individuāli (atcerēsimies dažus asiņainos notikumus Amerikas skolās).

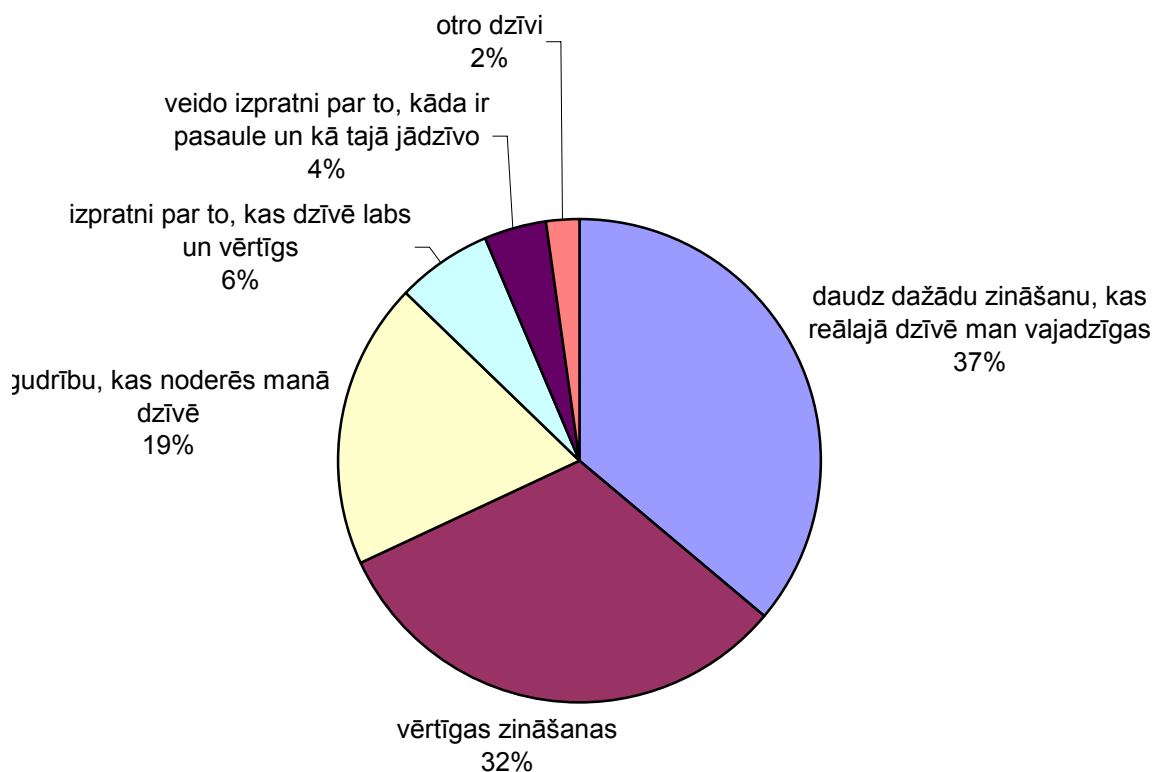
25% skolēnu atzīst, ka vērtēt labo un ļauno var tikai atkarībā no situācijas. Būtu apsveicami, ja situācijas izvēle notiktu pēc principa – “izvēlies no diviem ļaunumiem mazāko”, lai tiktu pasargāts pēc iespējas vairāk ļaužu u. tml. Taču, ja šis situatīvais vērtējums ir vērsts tikai uz sev izdevīgu pozīciju un maksimālu labumu sev, tad tas ir bēdīgs rādītājs mūsu skolēnu vērtību sistēmai.

Pusaudžu vecumā vēl notiek vērtību pārvērtēšana; pusaudzis sakarā ar dažādajām pārmaiņām savā fiziskajā un garīgajā Es, bieži vien nonāk vērtību haosā un neziņā. Par to liecina arī 22% skolēnu atbilde – “nezinu” saistībā ar kritērijiem, pēc kuriem vērtēt labo un ļauno.

Neliela daļa skolēnu tomēr atraduši šādus kritērijus un 11% procentu atbilžu atklāj, ka šos kritērijus nosaka Dievs un par tiem rakstīts Bībelē. Turpretī 6% skolēnu noliedz šādu kritēriju esamību vispār. Viņu atbilde ir – “nav”. Tikpat daudz, t.i., 6% atskārtuši, ka pastāv mūžīgās vērtības un morāles principi. Tas vieš cerības uz sekmīgu ievirzi garīgo vērtību interiorizācijai.

Skola man dod:
(4)

7. attēls

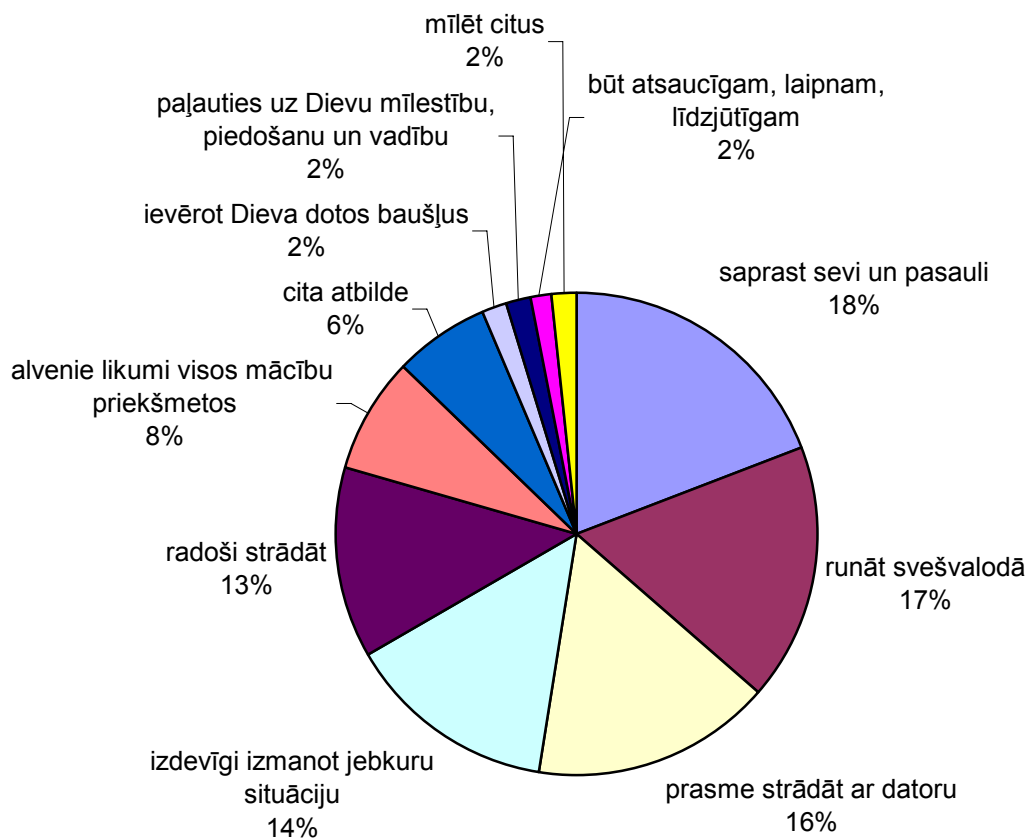
Skolas nozīmības vērtējums

Šajā anketas daļā tika piedāvāti pieci atbilžu varianti un vēl brīva vieta kādai paša izveidotai atbildei.

Līderpozīcijā visu izvēļu ziņā ir atzinums “Skola man dod daudz dažādu zināšanu, kas reālajā dzīvē man vajadzīgas” (37% visu aptaujāto). Savukārt 32% skolēnu atzīst, ka skola sniedz vērtīgas zināšanas, bet 19% izvēlējušies atzinumu, ka skola sniedz ģudrību, kas noderēs dzīvē. Vai tiešām viss ir tik cerīgi un pozitīvi? Grūti pateikt. Kā zināms, gan skolēni, gan arī pieaugušie dažkārt vēlamu mēdz uzdot par īstenību. Katrā ziņā visi aptaujāto atbilžu varianti liecina par pozitīvu attieksmi pret skolas devumu. Lūk! 6% skolēnu saskata, ka skola sniedz izpratni par to, kas dzīvē labs un vērtīgs (tātad vērtībizglītība). 4% atzīst, ka skola veido izpratni par to, kāda ir pasaule un kā tajā jādzīvo. Arī iespējā brīvi izteikt savu viedokli netika minēts nekas kritisks, bet parādījās atzinums “skola man dod otru dzīvi” (2%). Tātad visnotaļ pozitīvs vērtējums skolai.

Svarīgākais, kas man dzīvē jāiemācās, ir:
(5)

8. attēls

Svarīgais dzīvē

Visvairāk skolēni vēlas saprast sevi un pasauli (18%). Tas liecina par tendenci izprast vērtības un veidot savu attieksmi pret dzīvi. Par nozīmīgu tiek atzīta svešvalodu prasme (17%). Tātad intelektuālā attīstība un saskarsmes iespējas tiek vērtētas visai augstu. Prasmi strādāt ar datoru par svarīgu atzīst 16% aptaujāto. Tas sasaucas ar anketas pirmā jautājuma rādītājiem, kur 18% skolēnu atzina darbības ar datoru par sev tīkamām.

14% aptaujāto grib iemācīties izdevīgi izmantot jebkuru situāciju. Tā ir mūsdienās ļoti aktuāla prasme, kas var pavērst plašas iespējas turpmākajai karjeras izaugsmei. Protams, skumji, ja šāda veida prasme tiktu pielietota visai egoistiskiem mērķiem.

13% skolēni vēlas iemācīties radoši strādāt. Šī prasme ir ciešā kopsakarā ar iepriekš aplūkoto. Radoša pieeja un elastīga gatavība pārmaiņām ir šodienas darba tirgus aktualitāte.

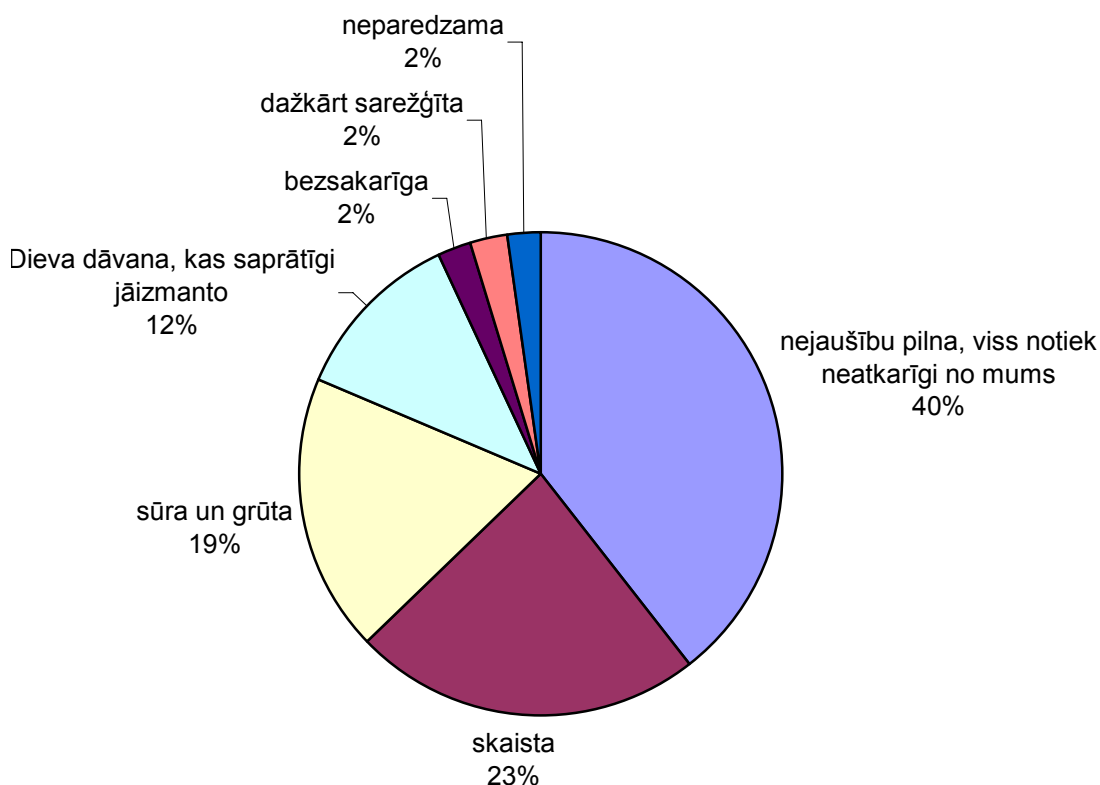
8% skolēnu atzīst, ka svarīgi iemācīties galvenos likumus visos mācību priekšmetos – tātad tiek celtas godā zināšanas un intelekts.

Neliels aptaujāto skaits ir pievērsies mūžīgajām vērtībām – 2% skolēni saprot, ka svarīgi ir ievērot Dieva dotos baušļus, tāpat 2% grib paļauties uz Dieva mīlestību, piedošanu un vadību. Tātad nezūdošas garīgas vērtības nav atstātas bez ievēribas.

2% skolēnu izvēlējušies kā vērtību – mīlēt citus, bet 2% skolēnu vēlas iemācīties būt atsaucīgi, laipni, līdzjūtīgi. Arī šāda izvēle liecina par garīgo vērtību klātbūtni. Vēl 6% skolēnu sniedza dažādas citas atbildes, kas katra bija vienā variantā, tādēļ tika apvienotas zem nosaukuma “cita atbilde”.

Dzīve ir:
(6)

9. attēls

Skolēnu izpratne par dzīvi

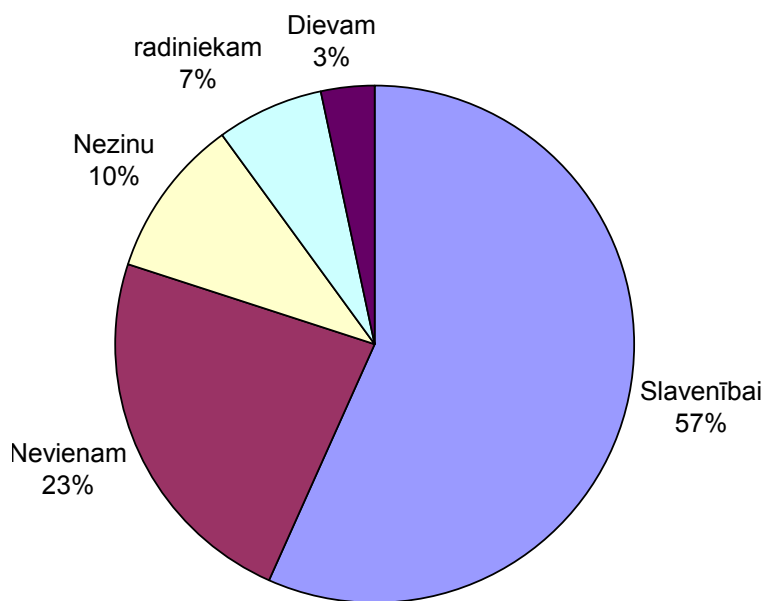
Vairums aptaujāto atzīst, ka dzīve ir nejaušību pilna, viss notiek neatkarīgi no mums (40%). Visai bēdīga perspektīve. Te būtu vietā vērtībizglītība ar uzsvaru uz garīgajām vērtībām.

23% skolēnu uzskata dzīvi par skaistu, savukārt 19% to uzskata par sūru un grūtu. Lūk, šādi pretēji viedokļi. Protams, katram savi apstākļi un iespējas. Taču svarīgi arī nezaudēt optimismu un pozitīvu skatījumu uz notikumiem. Tās ir vērtības, kas jāpalīdz saredzēt.

Cerīgs skatījums uz dzīvi ir 12% aptaujāto atzinumā, ka dzīve ir Dieva dāvana, kas saprātīgi jāizmanto. Par bezsakarīgu dzīvi atzīst 2% skolēnu. Savu viedokli izteikuši 2% skolēnu, apgalvojot, ka dzīve dažkārt ir sarežģīta, bet 2% – ka dzīve ir neparedzama. Kā redzams, ļoti dažāds skatījums uz dzīvi.

Nosauc kādu cilvēku, kuram Tu
vēlētos līdzināties
(7)

10. attēls

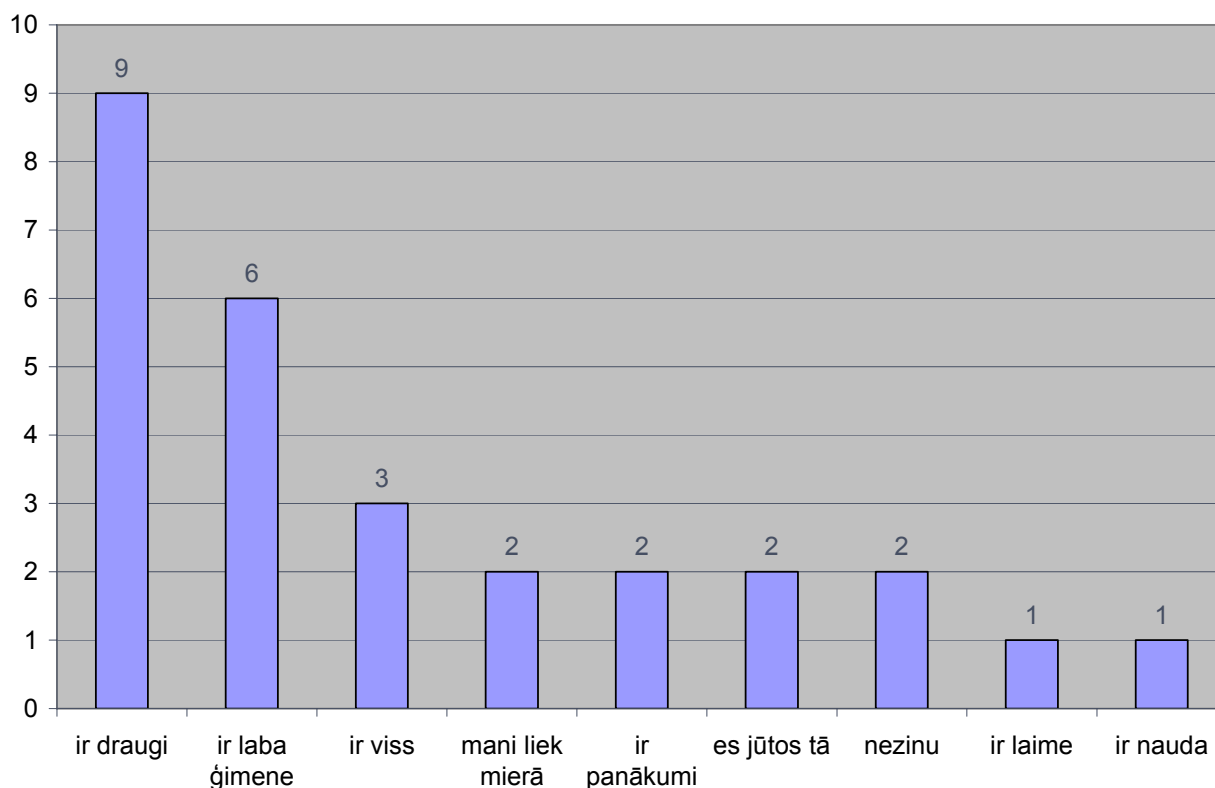

Skolēnu ideāli

Šis ir atvērtais jautājums, tātad atbildes netiek reglamentētas, pusaudzis var atbildēt, ko un cik grib. Atbilžu varianti nebūt neveidojās tik dažādi, kā bija sagaidāms. Varbūt tas liecina, ka par šiem jautājumiem skolēni nav īpaši domājuši. Vairums pusaudžu vēlas līdzināties kādai slavenībai (57%). Savukārt 23% negrib līdzināties nevienam, bet 10% acīmredzot par to nemaz nav domājuši un atbild – nezinu. Par stiprām ģimenes saitēm liecina tas, ka 7% respondentu vēlas līdzināties kādam no saviem radniekiem. Bet 3% respondentu vēlētos līdzināties Dievam. Tā ir orientācija uz absolūtu garīgu vērtību, kas vedina cilvēku uz garīgiem meklējumiem un attīstību mūža garumā.

Es esmu laimīgs, ja:
(8)

11. attēls

Laimes izpratne

Šajā atvērtajā jautājumā izmantota nepabeigto teikumu metode, kur netiek doti atbilžu varianti. Šī jautājuma rezultātu grafikam izmantotas 9 visvairāk minētākās atbildes.

No 28 aptaujātajiem 9 respondenti apgalvo, ka viņi ir laimīgi, ja ir draugi.

Sešiem skolēniem laimes priekšnoteikums ir laba ģimene. Te ir neliela neatbilstība ar anketas otro jautājumu, kur priekšroka tika dota ģimenei, bet draugi ierindojās tikai trešajā vietā (aiz veselības).

Trīs cilvēku atbildes ir ļoti lakoniskas un prasīgas, bet tai pašā laikā neko būtisku neizsakošas. Atbilde skan: “Es esmu laimīgs, ja man ir viss.” Divi cilvēki no aptaujāto loka jūtas laimīgi, ja viņus liek mierā, 2 vēlas panākumus, 2 ir laimīgi, ja tā jūtas, bet 2 nezina, kad ir laimīgi.

Laime ir sarežģīta filozofiska kategorija, par kuru dažkārt grūti izteikties arī pieaugušajiem. Par laimi mēdzam domāt galvenokārt tad, kad mūs skar kāds diskomforts. Ja jūtamies labi, ikdienā šajā jēdzienā neiedziļināmies. Anketas jautājuma atbildei atvēlēts maz vietas ar nodomu uz atbildes impulsivitāti. Rezultātā skolēnu atbildes veidojās lakoniskas un balstītas uz pirmo asociēto domu, kas saistās ar vārdu – laime.

Es ticu tam, ka:
(9)

12. attēls

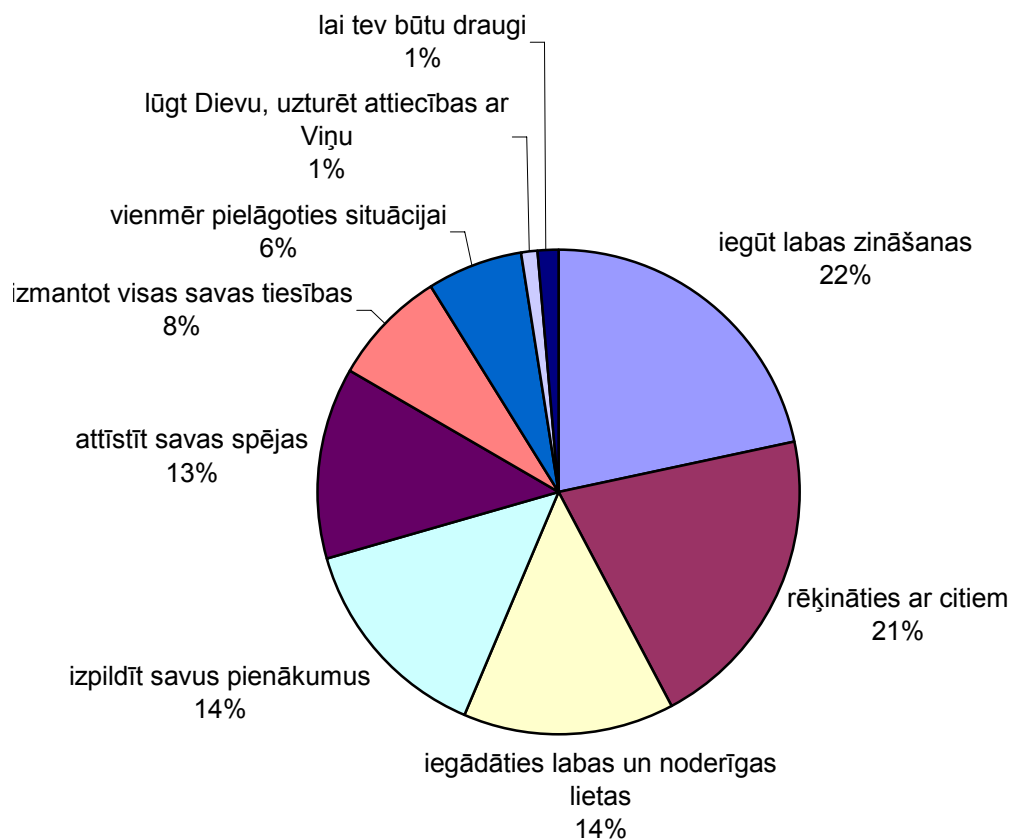
9.jautājuma grafikam izmantotas 7 visvairāk minētākās atbildes.

Vislielāko popularitāti ir guvis izteikums – cilvēks pats spēj saviem spēkiem visu paveikt (28%). 20% aptaujāto tic, ka pastāv kāds augstāks spēks, bet 17% tic, ka Dievs ir radījis cilvēku. 11% savā ticībā balstās uz vērtību “Dievs mani mīl, Jēzus Kristus mira par maniem grēkiem”. Tāpat iepretī pašpārliecinātībai nostājas paļāvība uz absolūtām un nemainīgām vērtībām. Taču pašpārliecinātība īpašu spēku spēj gūt apvienojumā ar balstīšanos uz mūžīgajām vērtībām. Tad ticība saviem spēkiem nostājas jaunā kvalitātē – gūst atbalstu garīgajā sfērā.

Taču, neraugoties uz 28% (17%+11%) atbalstu kristīgajām vērtībām, līdzās nostājas māņticība – 9% tic, ka melns kaķis nes nelaimi, tāpat 9% tic, ka horoskopu prognozes ir jāņem vērā. Bez ievēribas ir atstāts atbilžu variants “cilvēka likteni nosaka zvaigžņu stāvoklis”. Bet piedāvātās iespējas brīvi izteikt savu viedokli rezultātā ir radies atzinums “Pastāv Dievs” (6%). Jāpiebilst, ka te vērojams garīgo vērtību sajaukums. Blakus ticībai mūžīgām vērtībām, nostājas māņticība. Pie kam, gadās, ka viena un tā paša skolēna atbildē izskan gan ticība Dievam, gan horoskopiem, gan tam, ka melns kaķis nes nelaimi. Tas liecina par nepieciešamību pēc palīdzības un atbalsta garīgo vērtību meklējumos.

Ir svarīgi:
(10)

13. attēls

Kas pusaudžiem ir svarīgi?

Prioritāte tiek dota labām zināšanām (22%). Gandrīz nemaz neatpaliek variants, kurš paredz rēķināties ar citiem (21%). Tikai 1% starpība. Skolēniem cieņā ir zināšanas un cilvēktiesību ievērošana. Materiālas dabas vēlme ir iegādāties labas un noderīgas lietas (14%). Tieši tikpat daudz skolēnu atzīst, ka svarīgi ir pildīt savus pienākumus (14%). Pienākuma apziņa un materiālās vajadzības ir vienā nozīmības pakāpē.

Par vienu procentu mazāk respondentu atzīst, ka svarīgi ir attīstīt savas spējas (13%). Tas sasaucas ar tieksmi pēc zināšanām (22%). Par savām tiesībām vēlas iestāties 8% aptaujāto. Interesanti, ka šajās atbildēs tiesības kotējas zemāk par pienākumiem (14%), kaut gan dzīvē mēdz būt otrādi, katrs vairāk pārzina savas tiesības un mazāk uzmanības velta pienākumiem. Šai pašā sakarībā jāpalūkojas uz rādītāju “Svarīgi rēķināties ar citiem” (21%), kas, protams, ir nesalīdzināmi vairāk, nekā minētie 8%, kas iestājas par savām tiesībām. Vai tiešām tāds altruisms? Bet varbūt vēlme izskatīties labākam?

Darbs ir:
(11)

14. attēls

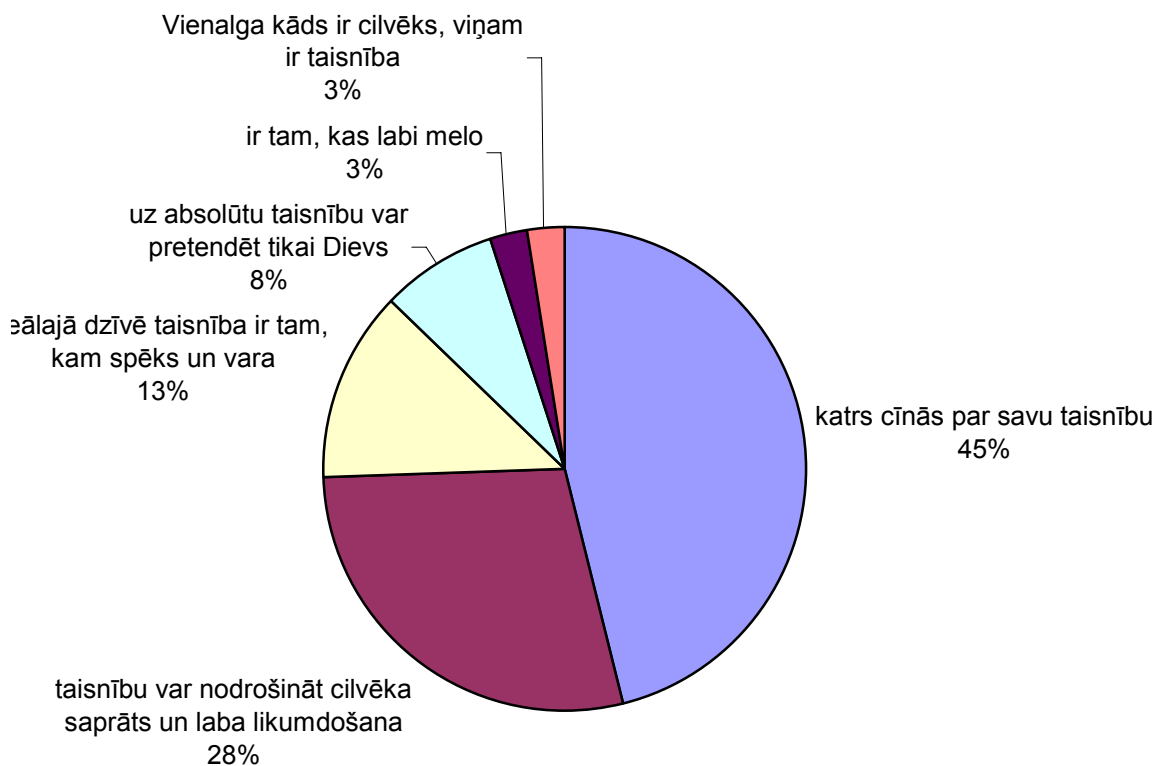
Skolēnu uzskati par darbu

44% respondentu darbu atzinuši par naudas iegūšanas veidu, ar piezīmi, ka jāmeklē tāds darbs, lai iegūtu vairāk naudas pēc iespējas ar mazākām pūlēm. Otra lielākā atbilžu grupa (29%) sliecas domāt, ka darbs ir morāla nepieciešamība, apzinīgs, cītīgs darbs, ko veic no sirds. It kā pretēji viedokļi, taču neviens no tiem nav noliedzams, jo nauda mums katram ir nepieciešama gan kā iztikas līdzeklis, gan arī kā garīgo vajadzību apmierināšanas līdzeklis. Protams, pozitīvāka pieeja un ražīgāks darbs būs tad, ja to veiks ar mīlestību un no sirds. Bet 15% pusaudžu darbu uztver kā smagu nastu, lai iegūtu iztikas līdzekļus. Savus atbilžu variantus piedāvā 9% skolēnu, apgalvojot, ka darbs ir naudas iegūšana un prieks. Arī šie abi varianti ir reizē pretrunīgi un tomēr sasaucas – nenoliedzama ir darbs kā eksistences līdzekļu avots, tai pašā laikā jāatceras, ka nasta nospiež, bet prieks uzmundrina. Tātad otrais variants sniedz cerīgāku skatu uz dzīvi.

Vērtīgu atziņu izsaka 3% respondentu – darbs ir pieredzes krāšanai un tālākās dzīves labai turpināšanai.

Taisnība:
(12)

15. attēls

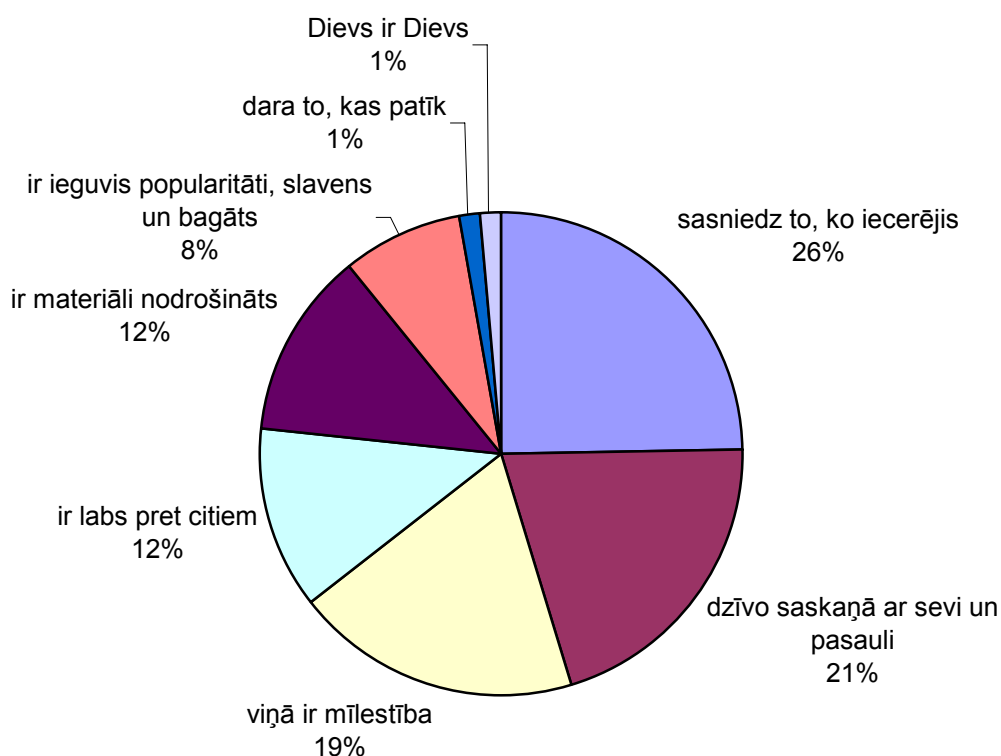
Skolēnu uzskati par to, kas ir "taisnība"

Jautājumā par taisnību 45% (gandrīz puse aptaujāto) ir pārliecināti, ka katrs cīnās par savu taisnību. Tātad, visai tālu no demokrātijas, morāles un garīgo vērtību atzīšanas. Par demokrātiskām vērtībām iestājas 28% pusaudžu, atzīstot, ka taisnību var nodrošināt cilvēka saprāts un laba likumdošana. Bet, redzot mūsu ikdienas politiskos konfliktus, 13% aptaujāto bijuši spiesti nonākt pie atziņas, ka taisnība tam, kam spēks un vara. Savukārt 8% aptaujāto atzīst, ka uz absolūtu taisnību var pretendēt tikai Dievs. Labi apzinoties to, kā skan mūsu valsts himna, vēlama būtu konsekvence lūgumā pēc Dieva svētības svinīgos brīžos un ikdienā. Tas būtu aktualizējams jautājums.

Savu personīgo viedokli ir pauduši 6% aptaujāto – 3% apgalvo, ka taisnība ir tam, kas labi melo; bet 3% saka “vienalga, kāds ir cilvēks, viņam ir taisnība”. Tātad, atkal anarhijas mēģinājums. Šajās atbildēs vērojami galēji pretpoli – no visatļautības pie cieņas pret likumu, no Dieva atziņas, pie neticības taisnības iespējamībai. Kas palīdzēs orientēties? Sistemātiska, mērķtiecīga vērtībizglītība ģimenes, skolas, visas izglītības sistēmas un valsts līmenī.

Cilvēks ir laimīgs, ja:
(13)

16. attēls

Laiimes izpratne

Šis jautājums cieši sasaucas ar 8. anketas jautājumu “Es esmu laimīgs, ja ..”. Abi ir nepabeigti teikuma metodē, tikai astotajā jautājumā respondentam pašam jāizvēlas sava atbilde un šī atbilde attiecināma personīgi uz sevi. Savukārt 13 jautājumā akcents tiek likts uz cilvēka laimi vispār, pie kam ir doti seši atbilžu varianti, kā arī brīva iespēja atbildēt saviem vārdiem. Šāda pieeja tika izmantota ar nolūku. Pirmkārt, lai pavērotu, kādas atšķirības atklājas attieksmē pret savu laimes izjūtu un vispārcilvēcisko laimi. Otrkārt, ņemts vērā Dz. Albrehtas ieteikums laiku pa laikam atkārtot līdzīga satura jautājumus, lai tādējādi pārlicinātos par atbilžu ticamību.

Šajā jautājumā visatzītākā bijusi atbilde, ka cilvēks ir laimīgs, ja sasniedz iecerēto (25%). Iepretī tam, runājot par personīgo laimi (8. jautājumā), par galveno laimes priekšnoteikumu tika minēti draugi. Otra populārākā atbilde bija: “Cilvēks ir laimīgs, ja dzīvo saskaņā ar sevi un pasauli” (22%). Bet, runājot par personīgo laimi (8. jaut.), otrajā vietā tiek minēta laba ģimene. Pietiekoši liels atbilžu skaits attiecas uz mīlestību, kas dara cilvēku laimīgu (19%). Bet 13% skolēnu atzīst, ka cilvēks ir laimīgs, ja viņš ir labs pret citiem. Abi šie rādītāji liecina par garīgo vērtību īpatsvaru skolēnu vērtību sistēmā. 13% atbilžu apliecina materiālās nodrošinātības saistību ar cilvēka laimi. Attiecībā uz personīgo laimi (8.jaut.), nauda tiek minēta pēdējā vietā. Kā redzams, materiālās

labklājības jautājums skolēnam šajā posmā vēl ir attālināta sfēra, jo par viņu finansiālo pusi vēl rūpējas vecāki. 8% skolēnu atzīst, ka cilvēks ir laimīgs, ja ieguvis popularitāti, ir slavens un bagāts. Turpretī 2. anketas jautājumā popularitāte ieguva tikai 3% piekritēju, bet slava 2% piekritēju. Šī atšķirība rādītājos mudina spriest, ka atbildes ir ļoti situatīvas un ne vienmēr ir nopietni apsvērtas. Iespēju izteikt savu personīgo viedokli ir izmantojis 1% ar atbildi – dara to kas patīk.

Salīdzinot abus šos anketas jautājumus (8. un 13.), var secināt, ka attieksme pret savu laimi tiek izteikta ar lielāku realitātes pieskaņu, bet arī ar zināmu noraidījumu (piem., atbilde – esmu laimīgs, ja mani liek mierā). Taču, runājot par cilvēka laimi vispār, ieskanas filozofiskāka nots un jaušama nopietnāka attieksme, vairāk pārdomātu atbilžu. Te gan jāpiebilst, ka nozīmīgu lomu šeit ierādāma faktam, ka 13. jautājumā tika doti atbilžu varianti, bet 8. bija atvērts jautājums, kur skolēni brīvi (bez jebkāda parauga) izteica savu viedokli.

Iespējami ātri (bez ilgas domāšanas) pretī dotajam vārdam uzraksti pretī pirmo asociēto vārdu, kurš saistās ar doto vārdu.

(14)

Šajā jautājumā vārdiskās asociācijas atspoguļotas tabulā pēc to lietošanas biežuma, nosaucot 5 biežāk minētos asociētos vārdus (*skat. 2. tabulu*).

2. tabula

Pieci biežāk minētie asociētie vārdi

Dārgums	Nauda / manta (13) Ģimene (5) Dzīve (2) Zelts (2) Mīlestība (1)
Slavēt	Cilvēkus (8) Dievu (3) Godāt (3) Popularitāte (3) Mani (2)
Svēts	Dievs (14) Es (2) Ģimene (1) Mīlestība (1) Dzīva radība (1)
Vērtīgs	Zināšanas (5) Nauda / manta (5) Ģimene (3) Es (3) Dzīve (2)

Dzīvot	Mirt (6) Dzīve (5) Mājas (3) Būt laimīgam (3) Priecāties (2)
Durvis	Mājas (6) Durvis, ko aizvērt (3) Platas durvis (2) Koka durvis (2) Iespēja (1)
Māja	Māja, kur dzīvot (4) Dzīve (4) Mājas (4) Ģimene (3) Siltums un mīļums (1)

Ikviens no piedāvātajiem vārdiem, jēdziena, emocionālās nokrāsas vai tēla ziņā iekļaujas noteiktu vērtību jomā. Asociētie vārdi ļauj spriest par to priekšstatu, emociju un vērtību loku, kurā aptaujāto apziņā *dzīvo* jēdzieni, ko apzīmē balstvārdi.

Vājš ir vairāku jēdzienu asociatīvais saistījums ar garīgajām vērtībām. Piemēram, balstvārds *Dārgums* galvenokārt radījis materiālistiska rakstura asociācijas – nauda, manta (13). Tikai pieci minējuši ģimeni un viens mīlestību kā asociāciju vārdam *Dārgums*, kas vairāk saistās ar personisko jūtu sfēru. Tas mudina darbu skolā vairāk virzīt un saistīt ar garīgo vērtību noskaidrošanu un saskatīšanu, iepazīšanu, akceptēšanu, respektīvi, attīstīt vērtībizglītību.

Vārdisko asociāciju skaitā ļoti maz ir individuāli pozitīvu aktivitāšu jēdzieni, piemēram, *Durvis* – ieiet, atvērt, veidot.. Taču trīs respondentu asociācijas saistījās ar durvju aizvēršanu. Tas liecina, ka skolā nedrīkst sekmēt labvēlīgu vidi, kurā rodas cilvēki ar patērētāja filozofiju. Jāsekmē došanas, radīšanas, dzīves gudrību iespēju atrašanas prieks.

Interesants ir balstvārdu *Slavēt* un *Svēts* asociatīvo vārdu salīdzinājums. Ja pirmajam visvairāk asociācijas saistījās ar cilvēku slavēšanu (8) , tad balstvārds *Svēts* visvairāk asociējās ar Dievu (14). Tātad skolēni gatavi slavēt cilvēkus, tai skaitā arī sevi, tai pašā laikā uzskatot Dievu par svētu. Te rodama zināma pretruna.

Balstvārda *Dzīvot* asociāciju vietā visvairāk minēts antonīms – mirt (6). Taču balstvārds asociējies arī ar vārdiem dzīve (5), mājas (3), būt laimīgam (3), priecāties (2). Tas sasaucas ar anketas 6. jautājuma atbilžu rezultātiem (*skat. 9. attēlu*), kur 23% skolēnu uzskata dzīvi par skaistu, savukārt 19% to uzskata par sūru un grūtu.

Anketu analīzes rezultātā radās zināms ieskats pašreiz aktuālās pusaudžu vērtībās. Lai gan te jāpiebilst, ka, atbilstoši teorētiskajām atziņām, pusaudžu vērtību sistēma vēl ir ļoti nestabila. Tas atspoguļojās arī praktiskajā pētījumā – anketēšanā. Dažkārt uz līdzīgiem jautājumiem ar adekvātu

nozīmi tika sniegtas pretējas nozīmes atbildes. Taču, ņemot vērā, visas paredzamās grūtības un to, ka cilvēka garīgā pasaule ir smalka un sarežģīta sfēra – tātad, grūti fiksējama parādība, tika izdarīti vairāki secinājumi. Pusaudži jāradina trenēt jeb vingrināt savu domu – filozofēšanu par lietu būtību un iedziļināšanos dažādu parādību cēloņos. Tātad jāmodelē apstākļi, kas motivētu skolēnus meklēt izpratnes ceļus par sevi un pasauli, par vērtību dažādību un nozīmību. Pusaudži tiecas izprast ārējo pasauli, lai rastu tajā sev vietu, kā arī gūtu atbalstu savu uzskatu un pārliecību izveidē. Tādējādi skolēni ir it kā vērsti uz ārpasauli, taču viņi apkārtni nevis vienkārši izzina, bet izveido to par savu personisko viedokli. Bērna uzvedības un darbības noturīgie dominējošie motīvi (“dominante”) veido viņa personības virzību un izzināšanas darbības savdabību [6; 253].

Ja anketā tika sniegts tikai neliels impulss aizdomāties, tad turpmākajā pētījuma daļā veicamajiem uzdevumiem jārosina izprast savas emocijas, izteikt tās vizuāli un verbāli, jāpaspilgtina uzdevuma vēstījumu ar dažāda veida līdzpārdzīvojuma rosinātājmomentiem. Tādējādi izvirzītie uzdevuma mērķi varētu virzīt skolēnu tuvāk garīgo vērtību izpratnei un empātijas jūtu veidošanai.

Balstoties uz viedokli, ka audzināšanas mērķis ir humāna personība, šis mērķis noteikti būs sasniedzams vieglāk, ja tas būs apzināts arī no audzēkņu puses, respektīvi, ja arī skolēns pats apzināsies tās vērtības, pēc kurām ir nozīme tiekties. Tāpēc bija lietderīgi noskaidrot, ko ar vērtību skolēni šodien saprot.

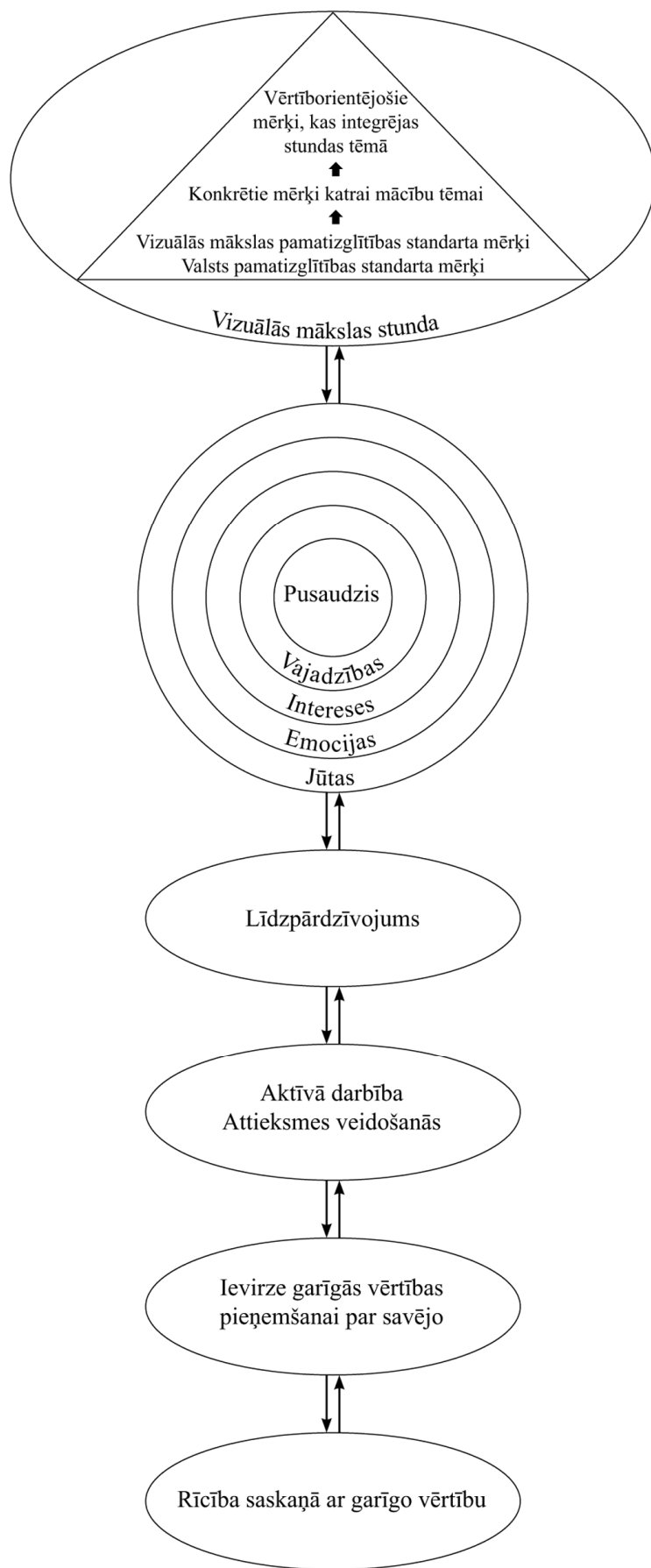
2.3. Vērtību orientējoša pedagoģiskā modeļa uzdevumu kopa, tematiskais plānojums, īstenošana

Balstoties uz pētījumā izvirzīto pusaudžu garīgo vērtību veidošanās sistēmu, tika izveidota **pedagoģiskā modeļa uzdevumu kopa**, kur iespējams izziņāt šīs sistēmas darbību, iegūt noderīgus un pamatotus rezultātus, realizējot to praksē.

Pedagoģiskā modelēšana ļauj ne tikai veidot hipotētiskus pieņēmumus par iespējamām sakarībām, bet arī pārbaudīt tās pētījumā. Pedagoģiskajā modelēšanā tiek izdalīti tādi mainīgie lielumi, kuri, pēc pētnieka domām, veido sistēmu, un pēc tam skatīties, vai var, izziņot šīs sistēmas darbību, iegūt noderīgus un pamatotus rezultātus [2; 28]. Šajā pētījumā par pedagoģiskās modelēšanas pamatu tika ņemta teorētiskajā daļā izstrādātā garīgo vērtību interiorizācijas sistēma (*skat. 2. attēlu 39. lpp.*). Tādējādi tā veido pusaudžu garīgo vērtību orientācijas veidošanās pedagoģiskā modeļa sistēmu (*skat. 17. attēlu 66. lpp.*).

Pedagoģiskās modelēšanas sākotnējie dati – modelēšanas objekti un to funkcijas – noteikti uz dažādu autoru teoriju un atzinumu par garīgo vērtību orientācijas veidošanos analīzes pamata. Modelēšanas rezultāti atspoguļoti **vērtīborientējošas uzdevumu kopas** veidā.

Pedagoģiskā modeļa uzdevumu kopas tālākais saturs veidots, ņemot vērā anketu rezultātu analīzi, kur atklājas konkrētās klases aktualizējamās vērtības. Taču pētniecības gaitā radās jautājums: “Vai iespējams izstrādāt metodisku modeli pusaudžu garīgo vērtību veidošanā tāpat kā, piem., matemātisko iemaņu veidošanā?” Matemātiskā ir pieņemta noteikta aksiomātiska sistēma, ar kuru ir jāsaskan jebkurai teorijai un uzdevumu risinājumam; tādā veidā ir iespējams pārbaudīt matemātisko iemaņu līmeni pirms un pēc zināma laika posma, kurā ir lietota konkrēta metodiskā darbība. Attiecībā uz vērtīborientāciju, domājams, ka tādas vispār noteiktas vienas aksiomātiskas sistēmas nav (un nevar būt). Līdz ar to pētījuma mērķis nav: izveidot un pieņemt par absolūtu vienu konkrētu rīcības programmu pusaudžu garīgo vērtību veidošanai vizuālās mākslas stundā. Tomēr ir iespējams izstrādāt psiholoģiski un pedagoģiski pamatotu sistēmu (nenoliedzot citu sistēmu iespējamību), rosinot saskatīt problēmu sakarības un kritiski izvērtēt virzību uz to faktoru veicināšanu, kas stimulē garīgo vērtību veidošanos. Šajā gadījumā svarīgs ir mācību process, kura laikā iespējams veidot vidi, apstākļus, izmantot tādas metodes, kuras sekmē garīgo vērtību veidošanos. Mācību procesa rezultāti šajā pētījumā atklājas skolēnu darbības produktu izpētē un analīzē.

Garīgo vērtību orientācijas veidošanās pedagoģiskā modeļa sistēma (L. Tālberga)

Uzdevumu kopas izveide balstīta uz kompleksu metodisko materiālu pamata:

- pamatizglītības mācību priekšmeta standarta prasības, vizuālās mākslas mācību programma, mērķis, uzdevumi, mācību saturs;
- Piltenes vidusskolas 7. klases skolēnu iepriekšējā pieredze, intereses vizuālajā mākslā, attieksme, vajadzības, spējas un prasmes, konkrētais vecumposms, kā arī anketu rezultātā izkristalizējušās aktualizējamās vērtības.

Pamatojoties uz šiem priekšnosacījumiem, tika plānota stundu norise un turpmākais mācību darbs. Vizuālās mākslas mērķis ir sekmēt radošas, emocionāli un intelektuāli izglītotas personības veidošanos, kurai māksla ir viens no daudziem veidiem, kā izprast sevi un pasauli [59]. Tādēļ vērtīborientējošie uzdevumi veidoti tā, lai skolēns ne tikai gūtu zināšanas kādā mākslas jomā, bet vienlaicīgi arī iemācītos saskatīt, izjust un vairot skaisto sev apkārt, veidot savu garīgo **vērtību sistēmu**, prastu saskatīt un novērtēt citu radīto, lai skolēns gūst radošās darbības, daudzveidīgas pašizpaušmes un intelektuālās darbības pieredzi. Pusaudzīm jāparedz iespēja mācīties domāt, formulēt un pamatot savu darbu un nostāju, lai skolēnos attīstītu prasmi izteikties mutiski, rakstiski.

Vizuālās mākslas priekšmeta saturu veido līdzvērtīgi satura komponenti: emocionālā pieredze, radošās darbības pieredze, kultūras mantojuma apguves pieredze, vērtējošās darbības pieredze. Vizuālās mākslas priekšmeta satura komponenti tiek apgūti mācību procesā radošu un **emocionālu** atklājumu, vērojumu, pētījumu, eksperimentu un diskusiju ceļā, veidojot garīgo vērtību orientējošu uzdevumu kopu. Viens no vizuālās mākslas mācību priekšmeta uzdevumiem ir: izkopt prasmi īstenot savas idejas un ieceres ar vizuālās mākslas līdzekļiem, analizēt un interpretēt savas radošās ieceres un mākslas darbus.

Līdzās mākslas valodas apguvei nozīmīga ir skolēnu prasme saskatīt, iegaumēt, iztēloties – mērķtiecīga vērošana un sarunas par redzēto un sajūsto ir viens no būtiskākajiem nosacījumiem skolēna prasmei pašizteikties [48].

Katra uzdevumu kopas iecerētā nodarbība nodrošina skolēnos interesi izraisošus faktorus par doto tēmu. Tiek ņemts vērā atzinums, ka stunda būs produktīva, ja skolēniem kļūs pilnīgi skaidrs sekojošais: – KO viņi iemācīsies (mērķa apraksts); KĀPĒC viņi to mācīsies (motivācija); KĀDĀ VEIDĀ viņi to mācīsies (informēt par nodarbību gaitu, struktūru, metodēm un vērtēšanu). Motivācija ir ļoti svarīgs priekšnosacījums tam, lai kaut ko iemācītos. Skaidrs mācību mērķis skolēnam ir motivējošs. Tādēļ būtiski apzināties, ka mācību procesa galvenās personas ir skolēni un līdzās viņam skolotājs. Skolēna apzinīgums, radošā aktivitāte un skolotāja vadība – tās ir principiālas prasības, kuru īstenošanai pedagoģiskajā procesā jānodrošina optimāla garīgo vērtību orientācijas veidošanās sekmēšana.

Šī uzdevumu kopa ir elastīgi pielietojama citos apstākļos un citā kontekstā. Uzdevumi var tikt brīvi variēti un integrēti atbilstoši konkrētai pedagoģiskai situācijai. Nodarbību pedagoģiskā procesa rezultātu vērtējums un to analīze varētu būt datu pirmavots izmaiņu ieviešanai izstrādātajā vērtīborientējošas uzdevumu kopas metodikā, jo pedagoģiskā modeļa sistēma viegli modificējas un papildinās. Vērtīborientējoša pedagoģiskā modeļa uzdevumu kopas izmantošana neierobežo mācību formu un metožu izvēli.

Vērtību orientējošas uzdevumu kopas tematiskais plānojums

Mērķis. Radīt skolēnos interesi par garīgajām vērtībām

Uzdevumi.

- Rosināt atpazīt savas emocijas, tās izsakot verbāli un vizuāli;
- Vizuālā pārdzīvojumā pilnveidot emocionālo pasaules uztveri;
- Tuvināties savas iekšējās būtības izpratnei;
- Gūt radošās un praktiskās darbības pieredzi, veicot uzdevumus;
- Veicināt skolēnu spēju patstāvīgi izmantot savu līdzšinējo emocionālo un praktisko pieredzi;
- Rosināt vēlmi brīvai radošai pašizteiksmei;
- Veicināt izpratni par mūžīgo vērtību nozīmi.

Metodes. Lai īstenotu vizuālā mākslā vērtīborientējošas nodarbības, praksē tika izmantotas atšķirīgas metodes. Ar sarunu metodes palīdzību skolēni iesaistīti diskusijā par nodarbības tēmai atbilstošu problēmjautājumu. Radošajā un/vai eksperimentālajā darbībā skolēnus virzīja līdzpārdzīvojuma un atklājumu metode. Tā nodrošināja garīgo vērtību interiorizācijas sistēmas principu ievērošanu stundās. Katras nodarbības noslēgumā, izmantojot jautājumu metodi, sarunu procesā ar skolēniem tika noskaidrots viņu viedoklis par stundas gaitu vai uzklauts pašvērtējums. Šo metožu apvienošana veido strukturētu laika plānojumu un organizē mērķtiecīgu māksliniecisku rīcību garīgo vērtību interiorizācijas sistēmas principu īstenošanai vizuālās mākslas nodarbībās.

Pamatojoties uz izvirzīto mērķi, un no tā izrietošajiem uzdevumiem un izvēlētajām metodēm tika izveidots konkrētu nodarbību saturs un saturu apguves plānojums, kas apkopoti 3. tabulā. Detalizēts nodarbību konspekts pievienots 2. pielikumā.

Saturs un satura apguves plānojums

Tēma	Sarunu un diskusiju saturs	Skolēnos nodarbību laikā attīstās prasmes un iemaņas, veidojas atziņas un attieksmes	Materiāli; mācību metodes un paņēmieni
<p>1. Emocijas mākslā</p>	<p>Sarunas par emociju gammu mākslas (gan savos, gan mākslinieku radītos) darbos. Diskutē par mākslas darba vizuālo īpašību pakļaušanu tā emocionalitātei. Apspriež kā sava mākslas darba radīšanas procesā ietekmē apkārtējie apstākļi, mūzika, šī brīža sajūtas (kādas tās ir) utt. Kā savos mākslas darbos emocionalitāti ietekmē izmantotie mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi Kāpēc? Diskutē un salīdzina savus atšķirīgos viedokļus par mākslas darbā paustajām emocijām.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • izprot ideju un emocionālo noskaņu attēlošanu dažādos vizuālās mākslas veidos; • mērķtiecīgi izmanto vizuālās vērtības sava emocionālā stāvokļa attēlošanai; • attīstās iemaņas diskutēt par mākslas daudzveidību, pamato savu viedokli; • attīstās prasme izdarīt darbības un rezultātu pašvērtējumu, saskatīt cēloņsakarības, izmantot to turpmākajā radošajā darbībā; • veidojas atziņa par nepieciešamību apjaust savu emocionālo stāvokli, iemācīties to nosaukt vārdā un racionālā veidā atbrīvoties no spriedzes, ko izraisa emocijas. 	<p>Abstrakto ekspresionistu gleznu reprodukcijas; “Metanoia” mūzika (CD); Liela formāta papīra lapa, gvaša krāsas, tuša, materiāli faktūru veidošanai, u.c.</p> <p>Saruna, diskusija, eksperiments (meklējumdarbība), radošs darbs, pašvērtējums</p>
<p>2. Mākslas darbs – ideja</p>	<p>Skolotājas stāstījums par iespējām vienkāršas vai sarežģītas idejas paust savos mākslas darbos, pielietojot dažādus mākslinieciskus izteiksmes līdzekļus. Pārrunā iespējas apzināt citu un rast savas idejas mākslas darbam. Diskutē par garīgo vērtību (kā mākslas darba ideju) nozīmi mākslas darbos.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • raksturo mākslas darbam-idejai piemītošās vizuālās vērtības; • izprot ideju un emocionālo noskaņu attēlošanu dažādos vizuālās mākslas veidos; • prot izvēlēties nepieciešamo savas idejas izteikšanai, izlemj, kā rīkoties, kā attīstīt savu ideju; • ir pieredze analizēt, interpretēt savus mākslas darbus. 	<p>Dažādi žurnālu un mākslas darbu reprodukciju attēli (kolāžas materiāli); Gvašas krāsas, krāsu zīmuļi, krītiņi, flomāsteri, tuša, u.c.</p> <p>Saruna, diskusija, vērtību spēle, radošs darbs</p>
<p>3. Pārdzīvojums mākslas darbā</p>	<p>Pārrunā pārdzīvojuma iespējamību aplūkojot un pašam radot mākslas darbu. Kādi faktori ietekmē līdzpārdzīvojuma klātbūtni. Skolotājas stāsts par tēvu un dēlu. Saruna (individuāli, vai grupās) par iespējamo stāsta nobeigumu (atrisinājumu). Runā par savu stāsta nobeiguma variantu, par saskatītajām vērtībām. Diskutē un salīdzina savus atšķirīgos viedokļus.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • veidojas pozitīva attieksme pret iespēju apjaust un atklāt savus pārdzīvojumus; • gūst atziņu, ka aiz ārējiem notikumiem slēpjas dziļi psiholoģiski pārdzīvojumi; • attīstās prasme vērtēt cilvēku rīcību neviennozīmīgās situācijās; • prot novērtēt darba organizācijas atšķirības, strādājot individuāli un grupā; • attīstās prasme attēlot savas idejas un ieceres. 	<p>Krāsu zīmuļi, gvaša, tuša, akvarelis, akrils, kolāžas materiāli, utt.</p> <p>Saruna, stāsts, diskusija, grupu darbs, radošs darbs, eseja</p>

<p>4. Mākslas darbs-objekts apcerei</p>	<p>Pārrunā kādas garīgas vērtības varētu skart mūs un mūsu dzīvi. Aicina uzrakstīt un domāt par katru garīgo vērtību atsevišķi (pārdomas). Pārrunā kādi mākslinieciski izteiksmes līdzekļi palīdzētu atsegt (atspoguļot) katru no šo vērtību idejām. Skolotājas stāstījums par iespējam sarežģītas idejas paust lakoniskās, universālās formās, kompozīcijās. Aplūkojot fotomākslinieku darbu reprodukcijas, diskutēt kādi izteiksmes līdzekļi vai simboli tiek izmantoti šajos darbos. Pārrunā radušās atziņas un atklājumus, pārdomas un emocijas. Prezentējot savus darbus, pārrunā darba saturu, atklāj kādas vizuālās īpašības atsedz izvēlēto garīgo kategoriju. Diskutē un salīdzina savus atšķirīgos atklājumus, atziņas un uztvērumus par saviem un citu radītiem darbiem.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • iegūst zināšanas kā veiksmīgi attēlot ideju lakoniskās formās, kompozīcijās, pielietojot dažādas vizuālās īpašības; • Attīstās prasme pielietot šīs zināšanas savos vizuālajos darbos; • sekmē pozitīvu attieksmi un priekšstatu veidošanos par garīgām vērtībām, par garīgo vērtību jēgu un nozīmi savā un citu dzīvēs; • skolēnos rodas atziņa par nepieciešamību veidot daiļo, patieso, cēlo, svēto sevī un sev apkārt. 	<p>Latviešu fotomākslinieku darbu reprodukcijas: J. Tālbergs “Nakts aiziet”, S. Kviesīte “Bērna portrets”, J. Poišs “Ave sol!”; I. Spuldzenieks “Ceļš”, V. Brauns “Laimes lietus”, u.c.;</p> <p>Fotoaparāts; Grafiska datorprogramma.</p> <p>Saruna, diskusija, eksperiments, radošs darbs</p>
--	---	---	--

Vērtību orientējošas uzdevumu kopas īstenošana

“Emocijas mākslā”

(2.pielikums 1. Tēma)

Mūzikas pavadijuma noskaņā nodarbība sākās ar uzvedinošiem jautājumiem par dažādām emocionālām noskaņām mākslā un sadzīvē, par iespējamajiem paņēmieniem vizualizēt tās. Skolēni bija atsaucīgi, aktīvi piedalījās diskusijā. Vienlaicīgi tika aplūkotas abstraktā ekspresionisma pārstāvju gleznu reprodukcijas. Pēc sarunas katrs skolēns tika aicināts apzināt savu emocionālo stāvokli ar uzvedinošiem jautājumiem. Uzaicinājums attēlot savas emocijas (ar dažādiem mākslinieciskiem līdzekļiem) sākotnēji atsevišķos skolēnos izraisīja neizpratni: kā lai to panāk?

Darbos skolēni pārsvarā izvēlējās košas krāsas. Nodarbība ritēja raiti, klasē – jūtama radoša gaisotne. Sarunas par procesu un rezultātiem noslēgumā izvērtās kā saistoša spēle, kurā skolēni centās izprast viens otra emocionālās un vizuālās pasaules saistību ekspresīvajos gleznojumos. Pašvērtējumā skolēnu sniegtās atbildes – “bija interesanti”, “patika meklēt saskaņotas krāsas un domāt emociju attēlojošus paņēmienus”, “strādāju ātri, bet man patika”, “savš darbs man liekas

izdevies”, “ redzēju līdz šim neredzētu mākslinieku darbus”, “iemācījos uzzīmēt dusmas” – liek secināt, ka skolēni ir gatavi pašvērtējuma prasmju izkopšanai sadarbībā ar skolotāju.

Pārsvarā skolēni darbojušies ar prieku un interesi, bet 2 – īsti nesaprata šādas stundas vajadzību.

Nodarbībā “Emocijas mākslā” pielietotās metodes norādīja uz veiksmīgu risinājumu, kā nepazaudēt pusaudžu pārejas vecumā bērņībai piemītošo dabisko, spontāno emocionalitāti, kas ir nozīmīga mākslas darba radīšanas procesā.

Uz jautājumu “Kā es veicu darbību?” skolēni atbildēja, ka ļoti centušies ieklausīties sevī, aizvērt acis un saskatīt kādu krāsu, noskaņu u.tml., daži skolēni – ļāvuši rokai brīvi slīdēt pa lapu, neiedziļinoties, kas no tā sanāks. Skolēni apzinājās darbības un rezultātu sakarības.

Interesanti, ka radošā aktivitāte katram skolēnam šajā nodarbībā izpaudās citādi. Atšķirīgās pieejas uzdevuma izpildē atklāja skolēnu individualitāti, ieinteresētību vizuālās mākslas procesā un drosmi atklāt savas sajūtas. Visi skolēni atzina, ka šāda emocionālā stāvokļa izteikšana viņiem bijis jaunums.

“Mākslas darbs – ideja”

(2. pielikums 2. Tēma)

Nodarbība sākās ar ievadsarunu par iespējam vienkāršas vai sarežģītas idejas paust savos mākslas darbos, pielietojot dažādus mākslinieciskus izteiksmes līdzekļus. Sarunā tika atklātas iespējas apzināt citu un rast savas idejas mākslas darbam. Šajā sakarā skolotāja piedāvāja iesaistīties vērtību spēlē. Vārds spēle skolēnos izraisīja neviltotu interesi, kas mazliet noplaka, uzzinot par spēles saturu. Pēc skolotājas paskaidrojumiem un iedrošinājumiem skolēni vairāk vai mazāk aktīvi veica uzdevumu. Pēc vērtību spēles piedāvātajā radošajā vizuālajā darbā skolēni jau bija sasnieguši lielāku ieinteresētības pakāpi. Procesā skolēni bija emocionāli aktīvi. Drosmīgi vairākos gadījumos tika veidotas mākslas darbu kompozīcijas ar dziļi personisku attieksmi.

Mākslinieciski radošajā procesā bija iespējams vērot katra skolēna atšķirīgo dzīves uztveri, rakstura iezīmes un temperamentu. Tas izpaudās mīmikā, žestos, kā arī kolāžas elementu izvēlē un zīmējumu kompozīcijās. Skolēni darba procesā bija emocionāli, patiesi. Tas radīja nodarbībā radošu gaisotni, palīdzēja skolēniem veiksmīgi vizualizēt izvēlēto vērtību.

“Pārdzīvojums mākslas darbā”

(2. pielikums 3. Tēma)

Pēc īsas ievadsarunas skolotāja sāka lasīt emocionālu stāstu ar iespējamu dramatisku nobeigumu. Nodarbības gaitā skolēni atklāja savu emocionālo līdzpārdzīvojumu gan grupu darbā meklējot pozitīvus atrisinājumus stāsta nobeigumam, gan arī savos radošajos tekstuālajos un vizuālajos darbos.

Kaut arī patiesais stāsta noslēgums bija traģisks, pārsvarā skolēni izvēlējās pozitīvas emocijas savu radošo darbu idejās, apgalvoja, ka patīkamas sajūtas attēlot mākslā ir vieglāk, – tad iespējama košo krāsu izmantošana un arī pašiem veidojas optimistiskāks skats uz dzīvi.

“Mākslas darbs – objekts apcerei”

(2. pielikums 4. Tēma)

Uzdotais uzdevums izraisīja skolēnos interesi un vienlaicīgi arī neizpratni. Tas tika novērsts ar fotomākslinieku darbu reprodukciju aplūkošanu, pārrunājot ideju atspoguļojošas iespējas. Pakāpeniski uzdevuma veikšanas procesā radās aizrautība, un darba prieks. Kopumā skolēniem šis uzdevums patika, izraisīja pozitīvas emocijas.

Darbu anotācijās skolēni argumentēti aizstāvēja savu viedokli, drosmīgi pauda uzskatus. Nodarbība sniedza iespēju iepazīt 7. klases skolēniem netradicionālu pieeju fotomākslai, un ar vizuāliem izteiksmes līdzekļiem darbībā censties izprast savas emocionālās un apkārtējās pasaules unikalitāti, garīgo vērtību apzināšanās nozīmību.

Izstrādātā vērtību orientējoša pedagoģiskā modeļa uzdevumu kopa soli pa solim veda skolēnus savas iekšējās pasaules izzināšanā. Sākotnēji tā bija tikai savu personisko emocionālo stāvokļu apjausma, kas turpinājumā deva iedvesmu filozofēt par dzīves vērtībām, radīja empātijas jūtas reflektējot citu pārdzīvojumiem, kas mudināja saskatīt patiesu garīgo vērtību nozīmību sevī. Tas vieš cerību kvalitatīvām pārmaiņām skolēnu garīgajā pasaulē.

2.4. Skolēnu darbības produktu izpēte un analīze

Ņemot vērā faktu, ka cilvēka individualitāte vistiešāk atklājas viņa aktīvā darbībā un tieši aktivitāte ir tā, kas veicina attīstību, ļoti lietderīgi ir pievērsties skolēnu darbības produktu analīzei. Tieši konkrēti darbi, vienalga vai tie plašāka vai šaurāka apjoma, izdevušies vai arī ne tik ļoti – ir tie, kas veido tevi par cilvēku, respektīvi, ietekmē vērtību veidošanās sistēmu. No skolēnu darbības formu kopuma, viņa izvēles iespējām un objektīvajiem apstākļiem, būs atkarīgs personības tapšanas tālākais virziens – **vai** un **cik** lielā mērā tas darbībā attīstīsies, iekļaujot šajā attīstībā, jūtas, apziņu un savu “es”. Tātad var viennozīmīgi teikt, ka darbības produkts, neatkarīgi, vai subjektīvi tas tiek uztverts pozitīvi vai negatīvi, ietekmēs cilvēka garīgo vērtību orientācijas veidošanos.

Tieši tādēļ ievērojama vieta šajā pētījumā tiek ierādīta skolēnu darbības produktu izpētei un analīzei.

Tā kā uzsvars tiek likts nevis uz kvantitatīvo, bet uz kvalitatīvo izpēti, tika izveidota piecu skolēnu izlase (*skat. 4. tabulu*).

4. tabula

Skolēnu izlases veidošanas priekšnoteikumi

Skolēna šifrs	Izvēles pamatotība
A	skolēnu interesē vizuālā māksla
B	skolēns pats izteica vēlēšanos piedalīties izlasē
C	skolēns pats izteica vēlēšanos piedalīties izlasē
D	skolēns pats izteica vēlēšanos piedalīties izlasē
E	skolēnu neinteresē vizuālā māksla

Turpmāk skolēnu darbības produktu analīze tiks veikta katrai konkrētai nodarbībai.

1. nodarbība “**Emocijas mākslā**” (*skat. 2. pielikumā 1. Tēmu*).

Nodarbības specifika liedz analizēt konkrētu “taustāmu” skolēnu darbības produktu, bet rosina analizēt pašu procesu kā darbības produktu. Šī nodarbība ir kā emociju atraisītāja.

Nodarbībā “Emocijas mākslā” skolēni vienlaicīgi darbojas vizuāli un tai pašā laikā, nepiespiestā sarunā izsaka pašvērtējumu, izsaka savas emocijas blakus esošam vienaudzim, pedagogam, kādai sev būtiski tuvai grupai vai arī it kā pats sev. Vairākkārt vingrinoties, skolēnos rodas interese, viņi iemācās un vēlas runāt par savām veiktajām darbībām, to rezultātiem un kvalitāti, par jauniem atklājumiem un interesējošiem jautājumiem. Obligāts priekšnoteikums te ir spontanitāte, izteiksmes brīvība un neierobežotība. Lai saglabātu šādu brīvību un veicinātu skolēnu atklātību, sarunu gaita netiek fiksēta. Tātad sarunu procesā izteiktās pašanalīzes atziņas netiek protokolētas atziņu patiesuma saglabāšanai. Mums nav tiesību iejaukties un pārāk tuvināties otra dvēseliskām

izpaušmēm. Emocijas nav jāpatur sevī, tās ir izsakāmas, bet katram ir sava intimitātes sfēra, kas nav atklājama jebkuram. Ikviens ir savas iekšējās pasaules vienīgais īpašnieks, pārējie no tās spēj gūt un atklāt tik, cik tiek atļauts. Var aicināt, mudināt, rosināt, bet ne pieprasīt šo atklātību.

Nodarbības gaitā radušies ekspresīvie darbi tiek pievienoti pielikumā (*skat. 3. pielikumā 1. Tēmu*), bet netiek analizēti, jo tā jau būtu sveša interpretācija skolēnu impulsīvajām emociju izpaušmēm. Tātad šīs nodarbības “Emocijas mākslā” galvenais mērķis bija atrisīt skolēnus emociju brīvām izpaušmēm, vingrināt savas emocijas izteikt gan verbāli, gan vizuāli, kā arī ļaut apjaust, ka tādējādi emocijas palīdz labāk apzināties domu virzību sev nozīmīgu vērtību pārvērtēšanai. Līdz ar to šī nodarbība kalpo par sava veida sagatavošanas posmu tālākai mērķtiecīgai garīgai un intelektuālai darbībai, kuras rezultātu produkti tiek mērķtiecīgi vērtēti un analizēti. Šī nodarbība bija kā impulss turpmāko darbību sekmēšanai, kā skolēnu atraisītības un emocionālās domas rosinātājfaktors. Konkrētās nodarbības lielākā vērtība bija pats process – spontāna darbība. Mazāk svarīgs bija darbības laikā tapušais no malas sadzirdamais vai saredzamais rezultāts. Taču rezultāts pats par sevi neizpalika – tas bija savu emociju atklāsme, savas domas virzības iespēju apzināšanās.

Apzinoties šī procesa nozīmīgumu, rodas secinājums, pirmais priekšnoteikums skolēnam savu emociju apzināšanā un līdz ar to arī savas personiskās vērtību skalas ievirzē ir mācīšanās palūkoties uz tām kā uz personiski nozīmīgām darbībām. Emocijas un varbūtējā emociju izprovocētā vērtību veidošanās skolēnā tiešām ir uzskatāma par personiski nozīmīgu darbību. Šī darbība ir personiski nozīmīga, ja skolēns ir pašmotivēts iedziļināties savā emocionālajā pasaulē un gatavs par to runāt. Taču par personīgi nozīmīgu darbību šis process var nekļūt tad, ja ierosinātais tai ir ārēji izvirzītas prasības. Ja skolēns uzskata savu emocionālo pasauli par nozīmīgu un ir gatavs izprast to, tas veicina arī spēju mobilizēt savu emocionālo pieredzi vērtīborientējošas sistēmas veidošanai sevī, līdz ar to, apzinoties, ka par šo procesu jāuzņemas atbildība pašam, nepārliedzot šo atbildību uz dažādiem apstākļiem, vecākiem, skolotājiem un citiem pieaugušajiem.

2. nodarbības **“Mākslas darbs – ideja”** vērtību spēle (*skat. 2. pielikumā 2. Tēmu*).

Lai rosinātu pusaudžus apzināti izteikt savu attieksmi pret vērtībām, tika izveidota vērtību spēle, kurā iekļautas vairākas atziņas, kas pamato kādu noteiktu garīgo vērtību. Skolēniem tika lūgts uzmanīgi izlasīt, uzrakstīt savu izpratni par šo atziņu un atzīmēt, kādas vērtības tajā aktualizētas (*skat. 5. tabulu*).

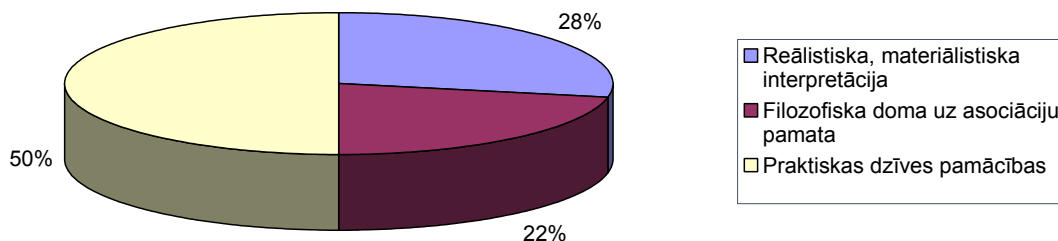
Vērtību spēle

atziņa	kā tu to izproti?	vērtība(-as)
“Dzīvodams stikla mājā, nesvaidies ar akmeņiem.” <i>/Amerikāņu paruna/</i>		
“Nauda ir labs kalps, bet slikts kungs.” <i>/F. Bēkons/</i>		
Ja mūsu dvēsele ir dārzs, tad mūsu griba ir dārznieks mūsos: ko mēs gribam, to sevī stādām. <i>/A. Dimā/</i>		
“Bez pūlēm uz augšu tiek vienīgi ziepju burbulis” <i>/autors nezināms/</i>		

Tādējādi skolēns tiek mudināts filozofēt, t.i., meklēt, ielūkoties dziļumā – būtībā [21; 57]. Lai neveidotos standartizētas, frāžainas atbildes uz jebkuru jautājumu, jaunais cilvēks ir jāvingrina domāt par domu, respektīvi, domāšanas mākslu. Ja šāda domāšanas māksla tiek rosināta, tas dod skolēna garīgajai pasaulei atbrīvotību, lai meklētu pats savu patiesību. Veidojas domāšanas pieredze; līdzīgi kā intelektuālā un emocionālā pieredze. Uz šādas pieredzes var rast atbalstu asociāciju virkne, ko izraisa attiecīgi jēdzieni. Atkarībā no līdzšinējās pieredzes tad veidojas cilvēka interpretācija un attieksme pret notiekošo parādību (pēc Vigotska).

Pievēršoties jautājumam “Kā Tu izproti šo atzinumu”, skolēnu atbildes tika nosacīti sagrupētas trīs grupās, lai spētu uzskatāmāk un vispārinātāk atspoguļot skolēnu domu gaitu. Visas atbildes tik sadalītas šādās nosacītās grupās: reālistiska, materiālistiska interpretācija (šādus skaidrojumus veica 28% skolēnu); otrajā grupā – filozofiska doma uz asociāciju pamata (22% skaidrojumu); bet trešā nosacītā grupa – praktiskas dzīves pamācības (50%) (*skat. 18. attēlu*).

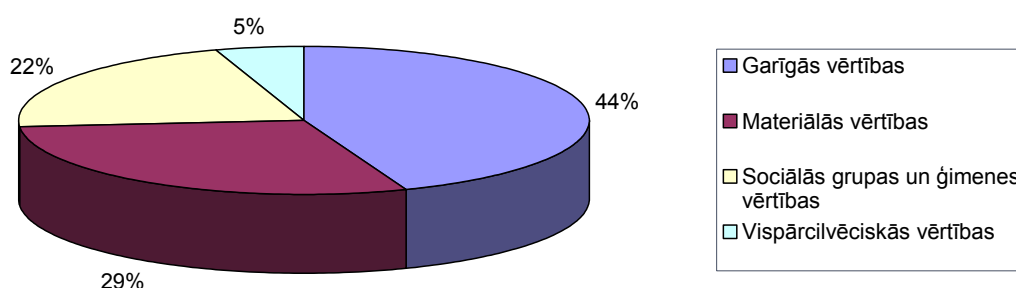
18. attēls

Iegūtie rādītāji liecina, ka skolēni ir gatavi brīvi izteikt savu interpretāciju kādai atziņai, gatavi meklēt dzīvei noderīgu padomu (50%), dažkārt gan necenšas meklēt izteiktajā atziņā slēptu gudrību, bet visu uztver reāli un tieši (28%). Taču 22% skolēnu ir gatavi atbrīvot savu iztēli un rast savu jaunu padziļinātu skatījumu uz konkrēto atziņu. Tātad prot saskatīt zemtekstus un interpretēt tos. Tas nozīmē, ka viņu iztēle ir vairāk vingrināta šādā virzienā. Tātad jārada pedagoģiskās situācijas, kurās tiek veidota šāda pieredze. Jo bagātāka pieredze, jo bagātāks materiāls iztēles rīcībā. Bet iztēle var kļūt par bagātīgu materiālu cilvēka vērtībattīstībā. Veidojas tāds kā attīstības loks. Atsaucoties uz teorētiskajā daļā veiktajiem pētījumiem: jebkura pieredze veicina iztēli, bet iztēle palīdz uzkrāties netiešai pieredzei, kas balstās uz citu pieredzes emocionālu uztvērumu. Tādējādi var tikt stipri pārsniegts paša pieredzes samērā šaurais diapazons. Veidojas prasme formēt savu filozofisko domu uz iztēles pamata.

Analizējot vērtību spēles otro uzdevumu – atzīmēt kādas vērtības aktualizētas, visas atbildes tika nosacīti sagrupētas šādās kategorijās – vispārcilvēciskās vērtības, garīgās vērtības, sociālās grupas un ģimenes vērtības, materiālās vērtības. Visbiežāk tika akcentētas dažādas garīgās vērtības (45% gadījumu), salīdzinoši daudz uzmanības tika pievērsts arī materiālām vērtībām (30%). Sociālās grupas un ģimenes vērtības tika nosauktas 22% gadījumu, bet vispārcilvēcisko vērtību kategorijā ierindojās 5% atbilžu (*skat. 19. attēlu*).

19. attēls

Vērtības

Var redzēt, ka skolēni lielu nozīmi savā dzīvē piešķir materiālām vērtībām, kas arī saprotams, jo tās ir mūsu dzīvības nodrošinātājas vērtības. Lai gan salīdzinot šos datus ar anketēšanas rezultātiem – tur materiālajām vērtībām netika veltīta tik liela nozīmība. Taču šajā vērtību spēlē materiālo vērtību nozīmību tomēr pārspēj garīgās vērtības (45% iepretī 30%). Tas varētu liecināt, ka rosinājums pievērsties filozofiskai domai, iztēlei un asociācijām, veicina skolēnu vēlmi tuvināties garīgo vērtību apcerei. Taču tikpat labi tas varētu izrādīties arī tīri situatīvs rādītājs, jo, kā rāda anketu analīze, šāda situatīva pieeja pusaudžiem raksturīga – par vienu un to pašu jautājumu ar visai nelielu laika intervālu, var veidoties dažādi atbilžu varianti. Tādēļ nevar droši

apgalvot par iegūto datu atbilstību realitātei, bet diezgan droši var sacīt, ka šīs atbildes bija atbilstošas skolēnu tā brīža noskaņām.

Lai veiksmīgāk izsekotu šīm noskaņām, tika dots vēl kāds radošs uzdevums – mākslas darbs – ideja. Skolēniem piedāvāja izvēlēties sev aktuālāko (piemērotāko) vērtību un iemiesot to pašu radītā mākslas darbā. Ne jau visas smalkās dvēseles vibrācijas var izteikt vārdos, bieži vien cilvēkā mājō tikko jaušamas noskaņas, kuras verbāli izteikt ir pat apgrūtināši. Tad talkā var nākt mākslas pasaule un pašizpaušme krāsās, formās, kompozīcijā. Šāda iespēja radoši izpausties tika piedāvāta vērtību spēles dalībniekiem.

Analizējot vērtību spēlē gūtos rezultātus, tika apkopotas kopējās vērtību virzības tendences visai respondentu grupai. Pievēršoties konkrētai skolēnu darbības produktu analīzei, tika izmantota jau iepriekš izveidotā izlase.

Konkrētās izlases vērtību spēles darba lapas, tika apkopotas vienā tabulā, tādējādi gūstot vispusīgāku ieskatu visu izlases dalībnieku izpratnē par izteikto atziņu, kā arī par saskatītajām vērtībām (*skat. 6. tabulu*).

6. tabula

Pārskats par izlases darba lapu rezultātiem

	1. atziņa “Dzīvodams stikla mājā, nesvaidies ar akmeņiem.” / <i>Amerikāņu paruna</i> /		2. atziņa “Nauda ir labs kalps, bet slikts kungs.” /F. Bēkons/		3. atziņa Ja mūsu dvēsele ir dārzs, tad mūsu griba ir dārznieks mūsos: ko mēs gribam, to sevī stādām. /A. Dimā/		4. atziņa “Bez pūlēm uz augšu tiek vienīgi ziepju burbulis” /autors nezināms/	
skolēna šifrs	kā tu to izproti?	vērtība	kā tu to izproti?	vērtība	kā tu to izproti?	vērtība	kā tu to izproti?	vērtība
A	Nevajag spēlēties ar savu dzīvi. Katrs atbildīgs par sevi un apkārtējiem	dzīvība	Neaizraujies ar naudu un bagātību – tā spēj daudz dot, bet arī ievest bezdibenī	bagātība	Cilvēkam jāgādā par pasauli sevī un ap sevi, tad viņš ir laimīgs	laime	Lai kaut ko sasniegtu, jāpieliek pūles	gribasspēks
B	Ja Tev vairāk naudas, “nebrauc” citiem virsū	pūles	Naudu viegli iztērēt, bet grūti nopelnīt	laime	Tu esi, kāds esi, ko citam darīsi, to pats dabūsi	izpratne	Ir cilvēki, kam nauda nāk zogot, bet citi strādā un pietrūkst pat ēdienam	ēdiens
C	Nebojā to, ko esi sasniedzis, sargi panākumus un ģimeni	prast novērtēt	Nauda nav visvērtīgākais, tomēr vajadzīga	nauda	Griba palīdz padarīt dārzu labāku un skaistāku	pacietība, prieks	Ja gribi ko sasniegt, esi pacietīgs	pacietība

	1. atziņa “Dzīvodams stikla mājā, nesvaidies ar akmeņiem.” /Amerikāņu paruna/		2.atziņa “Nauda ir labs kalps, bet slikts kungs.” /F. Bēkons/		3. atziņa Ja mūsu dvēsele ir dārzs, tad mūsu griba ir dārznieks mūsos: ko mēs gribam, to sevī stādām. /A. Dimā/		4. atziņa “Bez pūlēm uz augšu tiek vienīgi ziepju burbulis” /autors nezināms/	
skolēna šifrs	kā tu to izproti?	vērtība	kā tu to izproti?	vērtība	kā tu to izproti?	vērtība	kā tu to izproti?	vērtība
D	Nevajag būt lecīgam, uzpūtīgam, lielīgam	laime, vienkāršība	Ja nauda ir tavs kungs, tu vari nonākt pie sliktas rīcības	nauda	Ja izvirzi mērķi, tu spēj sevi izmainīt	prieks	Nekas nenotiek bez darba un pūlēm	darbs
E	Dzīvodams bagātā mājā, “nemētā kruto”	uzpūtība	Kad naudas vajag, tad patiešām vajag	nauda	Ko mēs gribam, to darām, un augam tik un tā	prieks	Izdarīt to var, bet ne labi un ne jau bez pūlēm	pūles

Pēc šī vispusīgā pārskata par izlases dalībnieku vērtību akcentiem un atziņu izpratni, tika konkrēti analizēta katra skolēna koncepcija.

Skolēna A interpretējumi ietver zināmu filozofisku domu visos četros atziņu variantos. Viņa nosauktās vērtības ir – dzīvība, bagātība, laime, gribasspēks. Spriežot pēc šī interpretējuma, bagātība nav vērtība ar viennozīmīgi pozitīvu pieskaņu. Par sava vizuālā darba ideju izvēlējies laimi.

Skolēna B izpratnē par dotajām atziņām vērojama reālistiska, vairāk materiālistiska attieksme, pie kam ar nelielu bravūru pret tiem, kam klājas labāk. Viņa nosauktās vērtības ir – pūles, laime, izpratne, ēdiens. Par sava vizuālā darba tēmu izvēlējies ēdienu kā vērtību.

Skolēns C saviem atziņu skaidrojumiem arī izvēlējies reālistisku pieeju un vienlaicīgi veidojis arī savas dzīves gudrības – pamācības. Viņa akcentētās vērtības ir – prasme novērtēt, nauda, pacietība, prieks. Par tēmu savam vizuālajam darbam skolēns izvēlējies prieku.

Skolēns D dotās atziņas ļoti veiksmīgi un asprātīgi pārfrazē, veidojot konkrētas dzīves pamācības. Par vērtībām viņš šeit nosaucis laimi un vienkāršību, naudu, prieku un darbu. Pie kam, darbs ir arī viņa vizuālās interpretācijas priekšmets.

Skolēna E atziņu skaidrojumā jūtama humoristiska attieksme un reizē arī pārliecība par dzīves virzību un attīstību neatkarīgi no apstākļiem. Izceltās vērtības – uzpūtība, nauda, prieks, pūles. Izvēlējies vizuāli atainot prieku kā vērtību.

Aplūkojot šos darbus no izvirzīto kritēriju un to rādītāju aspekta, jāsecina, ka skolēni vairāk vai mazāk pratuši iedziļināties izteiktajās atziņās, iejutušies tur paustajās emocijās, apzinājušies savu emocionālo atbildes reakciju un verbalizējuši to, tādējādi, izrādot aktivitāti un apmierinot vajadzību pēc pašizpaušmes. Te arī atklājas skolēnu prasme veidot katram savu individuālu attieksmi pret konkrētām vērtībām, tiek izteikti kvantitatīvi un kvalitatīvi spriedumi.

Nodarbības “Mākslas darbs – ideja” radošais uzdevums bija: izvēlēties sev aktuālāko (piemērotāko) vērtību, izteikt to mākslas darbā ar dažādiem vizuāliem izteiksmes līdzekļiem un tehnikām – tātad parādīt savu vizuālo interpretāciju mākslas darba idejā, kas paspilgtinātu verbālos izteikumus (*skat. 3. pielikumā 2. Tēmu*). Interpretācijas sākums ir norisinājies skolēnu iekšējā pasaulē, apziņā, bet turpinājumā varētu rasties jauns, individuāli izteikts vizuāls tēla atveids. Tādējādi apziņas aktivitāte neatslābst, domāšana, pārvērtēšana un vizuālā darbība veicina dinamiku skolēnu vērtīborientācijas veidošanās procesā – pakāpeniski un nemanāmi varētu mainīties vērtību attiecības.

Skolēns A savā vizuālajā darbā “Laime” turpina verbāli aizsākto filozofisko domāšanas veidu. Gūtajām emocijām tiek piešķirta pozitīva enerģija, kas centrējas uz mērķa sasniegšanu – laimīgu pasauli sevī un ap sevi. Kolāžas centrālais romantiskais tēls, kuru ieskauj spirālveida dzeltenī riņķi uz zila fona, rada gaismas, apgarotības un netveramas laimes iespaidu. Tas saskan ar šī darba autora iepriekš izteiktajām domām par nepieciešamību būt aktīvam un atbildīgam, lai tuvinātu laimi.

Skolēns B izveidojis kolāžu ar nosaukumu “Ēdiens”. Arī tas ir tiešs vērtību spēles turpinājums – gan tematiski, gan arī noskaņas ziņā. Viņa izteikumos bija manāma veselīga skepse par dažādu cilvēku nevienlīdzīgo pārticību, tika runāts par ēdienu kā par vērtību, tādējādi zināmā mērā paužot solidaritāti trūkcietējiem. Arī vizuālais tēls veidots ar zināmu ironijas devu. Bagātīgi klāts galds, uz tā arī krūze ar uzrakstu “sula”, bet... bultiņa zem uzraksta rāda pretējā virzienā. Tātad norāde, ka uzraksts jālasa otrādi. Tādējādi tiek apmierināta vajadzība pēc pašizpaušmes un uz radošas iztēles pamata tiek veidots savs oriģināls izteiksmes veids ar nelielu humora devu.

Skolēns C veidojis savu vizuālo darbu “Pacietība”, kolāža izmantojot baletdejojāju figūras un radot tām apcerīgu noskaņu fonu. Var sacīt, ka jaunajam māksliniekam izdevies ietērt sociālas parādības estētiskās kategorijās. Ikdienā pacietība nemaz tik labi mums nepadodas. Taču, paturot prātā dzīves pamācības, ko skolēns atvasināja no dotajām atziņām un šo pamācību saistību ar pacietību un darbu, kā arī veiksmīgi izvēlēto pacietības paraugtēlu – baletdejojājus, rodas iespaids, ka tieši šī vērtība konkrētajam cilvēkam ir aktuāla. Jāatzīst, ka šeit vērojama plānota darbība, kas balstās uz atklātām cēloņsakarībām.

Skolēns D veidojis kolāžu “Darbs”. Apjomīga un aktīva darba aina tiek it kā telpiski ierobežota ar dēļu segumu no vienas puses, bet perspektīvē paveras bezgalīgs plašums un debess zilgme. Rodas it kā pretrunīga noskaņa – ierobežojums un brīvība vienlaicīgi. Iespējams, ka tā ir sagādīšanās. Taču varbūt tieši speciāls māksliniecisks paņēmieni, lai paspilgtinātu savas izvēlētās atziņas vērtību spēlē: par mērķtiecību, pūlēm un darbu. Vai arī tā varētu kalpot kā ironiska ilustrācija viņa izteikumiem – “nevajag būt lecīgam, uzpūtīgam, lielīgam”, “ja nauda ir tavs kungs, tu vari nonākt pie sliktas rīcības”. Iespējams šis ir tieši tas gadījums, kad lecīgums uzpūtība un naudas nepareizs lietojums ir novedis darbu strupceļā – ierobežotībā. Katrā ziņā mākslinieciskā iecere ir pausta interesanti un rada neviennozīmīgu interpretācijas iespēju.

Skolēns E kolāžā “Prieks” attēlojis platā smaidā sasārtušu cilvēku pie bāra letes. Šāds vizuālais tēls sasauca ar skolēna visai pretenciozo izteikumu: “Ko mēs gribam, to darām un augam tik un tā”. Cerams, ka tas ir savdabīgs mēģinājums ironizēt par prieku, kuru rosinājis mākslīgs stimulants. Bēdīgāk, ja šāda prieka interpretācija izvērstos par šī jaunā cilvēka dzīves kredo.

Izvirzītie mērķi nodarbībā “**Pārdzīvojums mākslas darbā**” (*skat. 2. pielikumā 3. Tēmu*) vērsti galvenokārt uz garīgajiem procesiem, cenšoties izraisīt vēlamas izmaiņas skolēnu garīgo vērtību orientācijas veidošanās procesā. Šoreiz emocionālā līdzpārdzīvojuma rosinātājs ir stāsts par tēti un mazo Danielu, kuri nonākuši traģiski dramatiskā situācijā. Pirms stāsta atrisinājuma nolasīšanas skolēniem tiek uzdots grupu darbs, lai izteiktu savas pārdomas par tikko dzirdēto notikumu un izteiktu savas versijas stāsta nobeigumam. Tika izveidotas trīs darba grupas, kuras diskusiju ceļā nonāca pie kopīgām atziņām (*skat. 3. pielikumā 3. Tēmu 119. lpp.*). Visu trīs darba grupu vienojošais elements bija pozitīvs risinājums šī stāsta nobeigumam. Te jāatzīmē teicamā iztēle un spēja rast asprātīgu, gandrīz neiespējamu risinājumu, lai nebūtu jāiet bojā cilvēkiem un lai arī zēns tiktu glābts. Katras grupas versija bija mazliet atšķirīga, taču būtība vienojoša – nepieļaut nelaimi. Tai pašā laikā visos variantos izskanēja pārmetums tēvam par darba drošības pārkāpumu, bet nemaz netika uzteikta viņa vēlme būt pēc iespējas vairāk kopā ar dēlu. Tātad dzīvības cena un bērna veselība tiek novērtēta augstāk par romantiku, kas būtībā robežojas ar bezatbildību.

Pēc stāsta nobeiguma nolasīšanas, apkopotajās pārdomās visi skolēni akceptē tēva rīcību bīstamajā situācijā – no diviem ļaunumiem izvēlēties mazāko, kaut arī tas sāpīgi skar paša bērnu. Tiek atzīta tēva upurēšanās, glābjot citus cilvēkus, bet vienlaicīgi atskan nosodījums par to, ka tēvs paņēmis dēlu sev līdzīgu darbu. Šie pretrunīgie spriedumi liecina par spēcīgu emocionālu pārdzīvojumu skolēnos. Viņi apzinās šo emociju cēloņus un izsaka savas domas. Skolēni pauž līdzjūtību un ieinteresētību stāstā atveidoto cilvēku likteņos, līdzpārdzīvo viņu jūtām. Pārrunās veidojas skolēnu savstarpēji verbāli kontakti, kas pilnveido emocionālo noturību, viņi spēj reflektēt, sniegt atbildes reakciju uz izraisīto pārdzīvojumu, ar iztēles palīdzību radot

jaunu realitāti, kur ļaunums tiek atbīdīts malā. Spriežot par šīs nelaiemes iespējamību, skolēni prot saskatīt cēloņsakarības un izvirza noteikumus, lai šādas situācijas nevarētu atkārtoties.

Tiek nosauktas vesela rinda vērtību, kuras skolēnos aktualizējas pārdomu laikā: mīlestība, upurēšanās, darbs, asaras, jūtīgums, žēlums, laime, līdzjūtība, vainas sajūta, ģimene. Grupu darbam sekoja individuāli uzdevumi – verbāli un vizuāli paust savu emocionālo līdzpārdzīvojumu. Tāpat kā iepriekš, arī šoreiz tiek analizēti tās pašas izlases darba produkti (*skat. 3. pielikumā 3. Tēmu*).

Skolēns A veidojis interesantu krāsainu kompozīciju. Akcentēta vērtība – prasme negatīvajā meklēt cerību. Dzīves krāsainības un raibuma centrā dominē dzeltenā krāsa kā savdabīga cerība. Atbilstošā noskaņā tapusi arī viņa eseja, kur akcentēta gan dzīves krāsainība, gan tēva un dēla vēlme būt kopā, gan arī drauda iespējamība, kura vizuālajā tēlā acīmredzot atveidota kā tumša, nenoteikta līnija dzeltenajā krāsas laukumā. Taču esejas epilogs ir cerīgs “Dzīve var pārvērsties traģiskā bezdibēnī, ja vien neiespīdēs kāds saulstariņš!”. Šajā darbā gan vizuālās, gan verbālās izpausmes liecina par izvirzīto kritēriju rādītāju visu trīs līmeņu klātbūtni (*skat. 1. tabulu 44. lpp.*). Ar vienīgo iebildi, ka kritērija “vēlme rīkoties saskaņā ar savu vērtību sistēmu” rādītāja trešais līmenis (reāli rīkojas saskaņā ar šo vērtību) nav pierādāms verbāli un vizuāli. Šis līmenis ir ideālvariants, kurš apliecināms tikai dzīvē un tikai ar konkrētu rīcību nevis vizuāli un verbāli.

Skolēns B savā vizuālajā informācijā iekodējis stilizētu sievietes tēlu, ko iekļauj krāsu loki, kas šķietami attālina viņu no skatītāja. Oriģināls ir arī tekstuālais risinājums. Eseja veidota īsas vēstulītes stilā, kur puisēns vēršas pie mirušās māmiņas un izsaka nožēlu, ka viņi vairs nav visi trīs kopā. Akcentētās vērtības te ir – ģimene, mamma, tētis. Izskan spēcīgs vizuāls un verbāls vēstījums, kas izsaka autora vēlmi popularizēt šīs vērtības un vienlaicīgi uzrunā skatītāju.

Skolēns C aktualizējis vērtību – atbildība pret sevi un citiem. Vizuālais tēls veido stilizētu koku. Zīmējums ieturēts kontrastainās, dramatiskās krāsās (sarkans, melns, oranžs). Dramatismu rada melns akcents, kurš ar savu smaili it kā rāda virzību uz iespējamo nelaimi. Eseja veidota gaišās noskaņās, ar tikko jaušamu nelaiemes priekšnojautu. Taču darbā netiek pieļauta šīs draudīgās nots pieņemšanās spēkā. Tas ir tikai brīdinājums ar izskaņu: “Mums jābūt katram īstajā vietā un īstajā laikā, lai nesagrautu savu un citu dzīves”. Tātad skolēna koncepcijā ne vizuāli, ne verbāli netiek pieļauta traģiskā iespēja, bet tikai priekšnojautu un liela vēlēšanās apturēt traģiku, kaut arī viņš apzinās savas ierobežotās iespējas ļaunuma priekšā – tikai brīdinājums. Taču tiek parādītā labā griba un mērķis novērst bīstamo situāciju. Tātad atklājas prasme veidot savu attieksmi pret vērtībām un izskan vēlme rīkoties saskaņā ar tām.

Skolēna D aktualizētās vērtības ir tēvs, dēls un pārvarēt sāpes. Vizuālā versija sākumā šķiet pilnīgi atvirzījiesies no tēmas. Skatam paveras saulaina diena, pavasarīgs zāles zaļums un centrā stikla

burka. Esejas teksts ierakstīts burkas formā. Arī šīs esejas pamatā ir optimistiskas noskaņas un vēlēšanās izstumt traģisko no mūsu dzīves. Tiek uzsvērts, ka tēvs un dēls ir nešķirami draugi un izmanto saviem kopības mirkļiem gan piemērotas, gan nepiemērotas situācijas. Līdzīgi, kā tas izskanēja grupu darbu kopīgajos spriedumos – tiek izteikts brīdinājums ievērot drošību, lai nebūtu iespējams nekāds apdraudējums. Bīstamā situācija uz dzelzceļa ir nezināmā veidā atvairīta un abu tuvo cilvēku izbīlis tiek aizskalots ar līdzpaņemto bērza sulu. Izskan vēlēšanās it kā no pasakas: “Cik žēl, ka cilvēks nevar savu nelaimi vai sāpes izdzert kā bērzu sulas krūzi un aizmirst, vai arī izliet kā ūdeni, kas tūlīt iesūcas zemē un pagaist! Bet tā jau būtu pasaka”. Jaunā autora vizuālā un verbālā izteiksme ir kompozicionāli vienota, pauž optimistisku skatījumu uz dzīvi un ļauj nojaust vēlmi popularizēt savas izvirzītās vērtības.

Skolēns E aktualizējis vērtības – darbs, drošība, dēls, mīlestība, sapratne. Vizuālais risinājums – lielākas un mazākas dažādu krāsu lāses uz zila fona. Mazākajās lāsēs ierakstītas autora izvirzītās vērtības, lielākajā lāsē ierakstīta eseja. Būtībā eseja sastāv no pamācībām tēvam, kas katra atkārtojas divas reizes. Brīdinājums neņemt dēlu līdzī uz bīstamām vietām, pasargāt dēlu no apdraudējumiem. Tūlīt gan piebilde – nepasargāt par daudz, jo tas dēlam varētu nepatikt. Tātad skolēns šo piebildi acīmredzot vistiešākajā veidā attiecina arī uz sevi. Teksts it kā deklaratīvs un lakonisks, vienkāršotas formas zīmējums. Taču esejas nobeigumā ļoti zīmīgs vizuālais akcents – izsaukuma zīme, kas atgādina bērna pēdiņu un tai apakšā melns plankums, kurā zēns būtu varējis zaudēt savu pēdiņu. Tā ir šī darba emocionālā kulminācija. Lai arī šis konkrētais skolēns ir atzinis, ka viņa nepatīk vizuālā māksla, taču viņa pieejā vērojama oriģinalitāte un personiskā attieksme – līdzpārdzīvojums, kas vairāk izpaužas vizuāli, bet mazāk ieskanas verbālajā tekstā. Šāda ieturētība un emocionāla atturība varētu liecināt par jaunā autora introverto raksturu. Katrā ziņā viņš gan verbāli, gan vizuāli akceptē savas aktualizētās vērtības.

Jāpiebilst, ka skolēnu mākslas darbiem nebija jāpretendē uz oriģinalitāti mākslas vērtību ziņā, bet gan jāapliecina dinamika viņu personības attīstībā. Šajos darbos tas tika pilnā mērā novērots. Skolēni apvienoja vizuālo un tekstuālo informāciju, tādējādi radot savai emociju gammai atbilstošus jaunus tēlus, kurus paši tika atzinuši par vispiemērotākiem. Izjutot emocionālu līdzpārdzīvojumu, skolēni to izdzīvoja, paši aktīvi un radoši darbojoties, līdz ar to emocijas nevis vienkārši izsīkst un aizmirstas, bet turpina darboties jaunā kvalitātē, tādējādi rodas iespēja paspilgtināt un paildzināt šo emocionālā pārdzīvojuma momentu, kas rosina meklēt savu interpretāciju un izteiksmes veidu. Bet interpretācija ir psihisks process, kas savukārt darbina domāšanas loģiku un radošo iztēli. Skolēna aktivitāte, kreatīvi darbojoties, ir vērtība pati par sevi, jo tā veicina radošo patstāvību un katra personības attīstību, līdz ar to nostabilizē un sakārto iekšējo vērtību sistēmu.

Nodarbībā “**Mākslas darbs – objekts apcerei**” (skat. 2. pielikumā 4. Tēmu) kā emocionāls impulss darbojas skolotājas nolasītais citāts no Bībeles par gara augļiem un paskaidrojums, skolēnu pārdomas par tām.

Skolēnu darbības produkti: mākslas darbs– fotogrāfija un īsa filozofiska darba idejas anotācija (skat. 3. pielikumā 4. Tēmu).

Skolēna A darbā nofotografēti sakrauti kastē dažādi zīmēšanas piederumi. Darba nosaukums – “Miers”. Šis nosaukums izskan kā pārsteiguma moments iepretī ne visai kārtīgajam zīmēšanas piederumu izvietojumam. Pievienotais teksts: “Miers. Vēl viss tikai būs. Tūlīt sāks darboties šī bagātīgā darbarīku kaudzīte – zīmuļi, flomāsteri, ogle... Darbā rodas vērtības. Miers dažreiz var piemānīt.”. Te atklājas interesants domāšanas veids, kas spēj piedēvēt dzīvību arī nedzīvām lietām. Manāma vizuāla pieeja vērtību kategorijām. Iztēle spēj saskatīt jaunas kategorijas aiz šķietamās nekārtības un šo, zināmā mērā haotisko, nekārtību nosauc par mieru, kas spēj būt arī mājīgs.

Skolēna B nofotografējis durvju eņģes un savam darbam devis nosaukumu “Atvērtība”. Jāatceras, ka skolēniem bija aicinājums ikdienišķās lietās saskatīt kādu vērtību un to filozofiski apcerēt. Dažkārt šis apcerējums šķiet visai reālistisks, taču zināmu filozofiju tajā tomēr iespējams saklausīt. Šī darba autors it kā personificējas ar vizuālo tēlu fotogrāfijā un runā: “Es varu atvērties un aizvērties. Mans uzdevums atvērt durvis. Varbūt varu palīdzēt atrast to, kas reiz pazudis.” Te varētu būt daudzslāņainība skaidrojumā – gan cilvēka dvēseles atvērtība un zaudēto vērtību meklējumi, gan pavisam reālu lietu atrašana, kas arī nav mazsvarīgi. Katrā ziņā risinājums ir interesants un mums nav tiesību iekļūt jaunā mākslinieka garīgajā pasaulē vairāk, kā viņš mums to atklājis. Būtiskākais ir radošie meklējumi un aktivitāte, kas apliecina dinamiku attīstībā.

Skolēns C atradis garīgo vērtību – gudrība un saskatījis to grāmatu kaudzītē. It kā vienkārša un visai tradicionāla pieeja. Grāmatas simbolizē gudrību. Bet tekstā jaušama tāda kā divu laikmetu slēpta cīņa: “Gudrība. Vai tā atrodama grāmatās? Bet varbūt meklēt internetā? Dzīve visu saliks pa plauktiņiem.” Acīmredzot darba autors dzirdējis daudzkārtējus norādījumus par skolēnu kūtrību grāmatu lasīšanā, bet vienlaicīgi arī grib norādīt, ka virtuālajā pasaulē visas gudrības atrodamas operatīvāk. Netiek radīta opozīcija nostājā, bet mierizlīguma pieteikums – dzīve rādīs! Jaunais autors ir pārliecināts par savu aktualizēto vērtību – gudrību, bet izrāda pluralitāti tās sasniegšanas ceļos – īsti mūsdienīga pieeja.

Skolēna D aktualizētā vērtība – patiesība. Vizuālais tēls – durvju rokturis. Pievienotajā tekstā jaušamas šaubas un neziņa par īstas patiesības iespējamību dzīvē. “Durvis uz patiesību. Vai tiešām tām var ticēt? Uzticība. Patiesība. Bet varbūt tikai meli?” Šajā darbā nav pārliecības, ka jaunais autors interiorizējis šo garīgo vērtību “patiesība”. Iemesls tam varētu būt meli mūsu

apkārtējā pasaulē ik uz soļa. Bet pusaudži, kā zināms, sāpīgi pārdzīvo vārdu un darbu nesaskaņu pieaugušo pasaulē.

Skolēns E veidojis fotogrāfiju ar nosaukumu “Siltums”. Mākslas objekts ir radiators un pievienotais teksts skan tā: “Siltas kājas, silta sirds. Silts radiators mūs visus silda. Bet, ja apkures sezona beigusies?...” Gan vizuāli, gan tekstuāli lakonisks izteiksmes veids. Taču darbā jaušama zināma ironijas deva. Tā varētu būt ironija vairākos līmeņos. Varbūt par daudzkārt dzirdētu jēdzienu – silta sirds (ar nozīmi – garīgi bagāts labas gribas cilvēks). Tad nu viņš šo apgalvojumu nolīcis līdzās slavenajam teicienam no filmas “Emīla nedarbi”: “Galvenais, ka kājas siltas.”, tādējādi ironizējot par bieži atkārtotiem tēlainās izteiksmes līdzekļiem, kas jau pārvēršas par frāzainību.

Otrs ironijas objekts varētu būt daudz prozaiskāks. Radiatoram jāsilta, bet bieži vien iedzīvotāji salst savos dzīvokļos sliktas apkures dēļ. Zinot par šo faktu un personīgi to izjūtot, vārds “siltums” iedarbojas uz mums kā fiziskas pieskāriens apgrieztā proporcionalitātē. Varbūt tieši tāds bijis jaunā mākslinieka nolūks.

Visi šie analizētie mākslas darbi ir radīti ar domu par kādu garīgu vērtību un, lielākā vai mazākā mērā, šī vērtība ir atklājusies vērtētāja skatienam, tajā pat laikā saglabājot savu daļu noslēpumainības par mākslinieciskās ieceres patieso virzību un nozīmi. Taču, ja atceramies, ka mākslas darbs ir zināms noslēpums – jauna garīga kvalitāte, ka mākslas darbs, nodots vērtēšanai, sāk dzīvot savu patstāvīgu dzīvi saskarsmē ar katru no tiem, kas viņu vēro, veidojas variatīvas attiecības un noskaņas, rodas virtojums, kas rosina jaunām aktivitātēm. Gluži tāpat tas notiek ar skolēnu mākslas darbiem. Katra radošā aktivitāte un iedziļināšanās vērtībās rada pārdzīvojumu virpuli vai arī tikai nelielu viļņošanos, atkarībā no emocionālās intensitātes. Skolēniem tas ir izdevies, un, neatkarīgi no mākslinieciskās varēšanas un izteiksmes līdzekļu spēka, svarīgs ir pats process, kurā tiek rastas vērtības vai antivērtības fiziskās un garīgās darbības rezultātā.

Svarīgi ir nenorimt, neapsīkt, bet būt vienmēr procesā – savas garīgās pasaules kopšanas procesā. Viens no daudziem veidiem, kā realizēt šo procesu, ir māksla. “Māksla ir augsta līmeņa vērtību apkopojums. Sākotnēja orientācija uz vizuālo mākslu kā vērtību ir būtisks radošas personības un vizuāli radošās darbības attīstības nosacījums” [17; 8].

Skolēnu darba analīzes gaitā tika ņemti vērā iepriekš izvirzītie kritēriji, to rādītāji un dažādie līmeņi šo rādītāju izpildē. Taču, kā jau iepriekš sacīts, cilvēka jūtu dzīve, tai pašā laikā arī šo jūtu ekspresija mākslā nav strikti ieliekama konkrētos “rāmjos”. Tādēļ analīzes gaitā gan tika norādīts uz to vai citu izvirzītā kritērija rādītāju un izpildes līmeni, taču netika katrs konkrētais darbs piesaistīts noteiktam izpildes rādītāja līmenim. Apkopojot analīzē gūto informāciju, rodas secinājums, ka visu piecu izlasē iekļauto skolēnu darbi – viņu vizuālās un verbālās izpausmes,

atklāja garīgos procesus, domāšanas un izjūtu veidus. Radošie darbi ļāva spriest par iekšējiem emocionāliem pārdzīvojumiem, par to, kas skolēni apzinās šos pārdzīvojumus un prot tos verbalizēt. Viņi izteica spriedumus par savu emociju cēloņiem, pauda līdzjūtību un interesi par citu cilvēku jūtām. Dažos gadījumos uz vārdisko kontaktu pamata tika pilnveidota emocionālā noturība un pausta spēja sniegt atbildes reakciju, piemēram, esējās dominējošās optimistiskās domas liecina par līdzpārdzīvojumu, reālu aktivitāti un gatavību sadarboties.

Daudz no tā, kas skolēnu dzīvēs svarīgs, nosaka emocijas. Emocionālā sistēma nosaka mūsu iztēli, uzmanību, mācīšanos un visu pārējo ko darām. Bet vērtības nevar iemācīt, tās rodas, emocionālo spriedzi izsakot savos pārdzīvojumos, tos radoši pārstrādājot. Analizētajos skolēnu darbos šie rādītāji tika konstatēti visos trīs iepriekš paredzētajos līmeņos. Darbos tika pielietota iztēle un tēlainā domāšana. Uz šī pamata tika veidotas savas vizuālās un verbālās versijas par tēmu, kā arī tika izmantoti pieredzē esošie mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi savas radošās ieceres realizēšanai. Tāpat atklājās skolēnu prasme veidot savu attieksmi pret vērtībām. Šī prasme izpaudās dažādās pedagoģiskajās situācijās, izsakot savu viedokli, kā arī izmantojot iepriekšējo pieredzi spriedumu veidošanā. Piemēram, acīmredzot ar skolēniem iepriekš nopietni runāts par dažādiem drošības jautājumiem, un emocionālajā situācijā, kad tēvam jāizšķiras par dēla glābšanu vai daudzu pasažieru apdraudējumu, skolēni vispirms uzsvēra, ka nav pieļaujamas rotaļas tik tuvu bīstamām vietām. Tiek parādīta prasme, balstoties uz atklātām cēloņsakarībām, izvirzīt mērķus un plānot savu darbību – tas atklājas gan skolēnu tekstuālajā, gan vizuālajā izteiksmē. Katrā no darbiem tiešā vai netiešā veidā pusaudži izsaka savus spriedumus par pozitīviem vai negatīviem aspektiem pedagoģiskajā procesā skarto tēmu sakarā.

Zināmā mērā var spriest par skolēnu vēlmi rīkoties saskaņā ar savu vērtību sistēmu. To var secināt pēc rādītājiem, kur tiek apliecināta gatavība modelēt situāciju atbilstoši savam vērtību mēram (piem., esējās par negadījumu uz dzelzceļa). Vērtību spēlē un tās vizuālajā versijā skolēni pauž vēlēšanos rīkoties saskaņā ar konkrēto interiorizēto vērtību. Skolēnu darbos tiek verbāli un vizuāli akceptētas viņu aktualizētās vērtības, tiek izteikta vēlme atbalstīt un popularizēt šīs vērtības, dažkārt tas panākts ar netiešiem izteiksmes līdzekļiem – ironizējot.

Spriest par to, vai skolēni dzīvē tiešām reāli rīkosies saskaņā ar savām interiorizētām vērtībām vai šo vērtību iedīgļiem, ir visai problemātiski. Tas vērojams tikai konkrētās dzīves situācijās un atkarīgs gan no apstākļiem, gan konkrētā indivīda vērtības sistēmas noturīguma. Pat pieaugušais bieži vien savus labos nodomus ne vienmēr īsteno dzīvē. Tātad – tā ir tikai jābūtība, ideāls, pēc kura tiek ties.

2.5. Atklātās pedagoģiskās likumsakarības sekmīgam pusaudžu garīgo vērtību veidošanās procesam

Balstoties uz teorētiskajām atziņām un empīriskā pētījuma metožu kopsakarībām, tika atklātas vairākas pedagoģiskas likumsakarības. Apkopojot anketēšanā, pedagoģiskajā modelēšanā un skolēnu darbības produktu izpētē un analizē gūtos rezultātus, tika rasts pārliecinošs apstiprinājums tam, ka vizuālās mākslas stundās ir sekmīgi integrējams skolēnu garīgo vērtību ievirzes process, ja izmanto kompleksu pieeju. Mācību process, kura laikā iespējams veidot vidi, apstākļus un metodes, kas sekmētu garīgo vērtību veidošanos ir atbilstošs mūsdienu izglītības filozofijai. Tātad uzsvars liekams ne tikai uz intelektuālo sfēru, bet galvenokārt uz skolēna personības veidošanos.

Tādēļ ikvienā stundā jābūt mērķu daudzslāņainībai jeb vairākpakāpju mērķiem, kas savstarpēji organiski saistīti. Tie būtu: mācību standartā izvirzītie mērķi, konkrētās stundas tematiskie mērķi un ar šo tēmu cieši saistīts vērtīborientējošs mērķis. Šāda mērķu vienotība panākama, balstoties uz vizuālās mākslas mācību saturu, kuru veido līdzvērtīgi komponenti – emocionālā pieredze, radošās darbības pieredze, kultūras mantojuma apguves pieredze, vērtējošās darbības pieredze. Līdz ar to zināšanas par kādu mākslas vēstures posmu vai arī mākslas stila novirzienu vairs nav pašmērķis, bet gan rosinājums meklēt cēloņsakarības; uz dažādu problēmsituāciju pamata veidot savu filozofisko domu. Tas ir veids, kā ar variatīvu emocionālo stimulu palīdzību, rosināt skolēnos līdzpārdzīvojumu, kas savukārt spēj izraisīt vajadzību pēc aktivitātes, veicina interesi, paplašina emocionālo pieredzi un stimulē impulsus jūtu rašanās cēloņiem. Līdz ar to uz līdzpārdzīvojuma balstītās aktivitātēs skolēns vizuālās mākslas stundās spēj gan verbāli, gan vizuāli paust savu personisko attieksmi. Šādas attieksmes veidošanās var kļūt par ievirzi kādas garīgās vērtības pieņemšanai par savējo, kas tālākajā posmā var padziļināties un izvērsties par jaunu kategoriju – rīcību saskaņā ar šo garīgo vērtību. Pie kam, jāuzsver, ka vērtības nav iemācāmas, tām var dot ievirzi, impulsu, plānot pedagoģisko procesu tā, lai sekmētos garīgo vērtību interiorizēšanās, taču tas ir kvalitatīvs, nevis kvantitatīvs process. Šī procesa iznākums un virzība nav konkrēti paredzama. Bez tam – garīgo vērtību apzināšanai jāvelta sistemātisks un ilgstošs darbs, vēlams ne tikai vizuālās mākslas stundās, bet visā izglītības sistēmā. Svarīgi, lai šis vērtībizglītības process neapsīkst, nav haotisks un gadījuma rakstura. Nozīmīgi padziļināt darbu pie garīgo vērtību izpētes. Būtiski ir pedagoģiskajā procesā orientēties uz mūžīgajām vērtībām, nevis situatīvām. Tādā veidā izstrādāts vērtīborientējošs izglītības modelis spētu kļūt par mūsu sabiedrības garīgās un ētiskās atveseļošanās pamatu.

Konkrētajā pētījumā izstrādātā pedagoģiskā modeļa sistēma ir viegli modificējama un papildināma. Ikviens pedagogs katrai stundai var rast savu radošo pieeju vērtīborientējošu mērķu izstrādei un sasaistei ar konkrētās stundas tematisko mērķi tā, lai šis tematiskais mērķis nekļūst

par pašmērķi, bet aicina skolēnu un skolotāju meklēt atbildes uz jautājumiem “kāpēc?”. Tādējādi tiek meklētas cēloņsakarības, veidoti savi spriedumi un vērtējumi. Jāatzīmē, ka mācību procesā mazāk nozīmīga ir rezultāta nevainojamā kvalitāte vai it kā “pareizība”, bet lielāka nozīme piešķirama tieši aktivitātei un radošu meklējumu ceļam. Tad skolēns nebaidīsies kļūdīties, nekautrēsies no neveikliem izteicieniem, no ne tik veiksmīgi izvēlētiem mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem. Skolēns, apjautis, ka viņa viedoklis vai interpretējums tiek pieņemts tāds kāds tas ir, gūst lielāku pašapziņu. Tā ir ķēdes reakcija, katra nākamā aktivitāte var izvērsties radošāka un brīvāka, jo būs saņemts iedrošinājums. Skolēns saprot, ka viņa emocionālā pasaule ir nozīmīga, ka viņš spēj mobilizēt savu emocionālo un vizuālo pieredzi vērtīborientējošas sistēmas veidošanai sevī. Tas veicina personisko atbildību par savu pasaules redzējumu, par interiorizētajām vērtībām, rosina apzināties, ka ne jau tikai skola un pedagogi ir tie, kam rūp pusaudža vērtības. Galvenā ieinteresētā persona ir viņš pats, kas mūža garumā nes atbildību par savu vienīgo dzīvi šajā pasaulē. Cik daudz tajā paliekošu vērtību; cik – ātri gaistošu un mazsvarīgu, tas atkarīgs ne tikai no pieaugušo pasaules, no pedagoģiskā procesa, bet arī no paša pusaudža, viņa atvērtības līdzpārdzīvojumam un aktivitātēm savu un apkārtējo cilvēku vērtību respektēšanā.

Savā būtībā vērtīborientācijas veidošanās process un šajā sakarā plānotās un spontānās (neplānotās) aktivitātes, ir pusaudža turpmākās dzīves mērķa apzināšanās un līdz ar to arī garīgās kvalitātes virzītājspēks.

Nobeigums

Pētījuma teorētiskie un empīriskie meklējumi orientēti uz pusaudžu garīgo vērtību orientācijas veidošanās iespējām vizuālās mākslas stundās. Katra pusaudža dzīvē nepārvērtējama loma ir viņa vērtību izpratnei, dzīves jēgas meklējumiem un, no tām izrietoša, atbilstoši motivēta rīcība. Tas veido jaunā cilvēka personības veselumu un iezīmē turpmāko dzīves kvalitāti sabiedrībā.

- Šajā pētījumā atspoguļotas dažādas pedagoģiski psiholoģiskajā literatūrā sastopamās vērtību teorijas. Pētījums balstīts uz līdzpārdzīvojamā fenomenu (Vigotskis L., Vidnere M., Kons I., Božoviča L.), vajadzību teoriju (Rodžerss K., Maslovs A. u.c.), uz Studenta J.A., Dāles P., Dauges A., Raskina Dž., Mauriņas Z., Milta A. un citu zinātnieku vērtību traktējumiem. Garīgās vērtības tika aplūkotas arī no kristīgā viedokļa, balstoties uz atzinumu, ka absolūtā vērtība ir Dievs (Dr. Ross Kempbels, Juris Rubenis, Džošs Makdauels, Zenta Mauriņa utt.).
- Rezultātā, integrējot iegūtās atziņas, par pamatu pētījumam tika pieņemts, ka vērtības cilvēkā ir atzinumi par to, kas ir pareizs, labs, vēlams kādā konkrētā situācijā. Tie ir ideāli, augstākie principi un kritēriji. Vērtību apguves pamatā ir brīva, pārdomāta izvēle no vairākām iespējām, izvēles respektēšana un īstenošana dzīvē. Akceptējot šādu viedokli, vienlaicīgi jāatceras, ka garīgās vērtības ir mūžīgas, nemainīgas un absolūtas. Tās neizmainās atkarībā no mūsu novērtēšanas fakta vai mūsu attieksmes.
- Visu garīgo vērtību centrā ir Dievs. Balstoties uz Bībeles patiesībām, ticība, optimisms un radoši meklējumi ļauj ieraudzīt Dievu kā visas esamības pirmsākumu, kā svētā, labā, patiesā, daiļā iniciatoru, kā literatūras, mūzikas, mākslas iedvesmas avotu un virzītājspēku.
- Tā kā pētījuma objekts ir mācību process vizuālās mākslas stundās, tika analizēta arī māksla kā garīgo vērtību veidošanās līdzeklis. Tiek secināts, ka personības vērtību izglītībā nepieciešama ētiskā un estētiskā harmonija. Ja māksla nav pašmērķis, bet katra konkrēta mākslinieka maksimāls garīgo spēku sakopojums un centieni izteikt savu pasaules redzējumu, savu attieksmi un emociju bagātību, tikai tad māksla var kļūt par ceļvedi vērtību izglītībā. Tad, iepazīstot daudzveidīgo mākslas pasauli, skolēnam rodas iespēja vienlaikus saskatīt un uzprast vizuālās un garīgās vērtības dabā un kultūrvidē.
- Pamatojoties uz pamatzglītības standartu vizuālajā mākslā un tajā izvirzītajiem līdzvērtīgajiem satura komponentiem (emocionālā, radošās darbības, kultūras mantojuma, vērtējošās darbības pieredze), secināts, ka šāda nostāja rada optimālas iespējas vizuālās mākslas stundās ne tikai gūt zināšanas un prasmes, attīstīt spējas un praktiskās iemaņas, bet arī rosina skolēnam veidot attieksmi pret sevi un citiem, pret apkārtējo pasauli, pret dzīvi kopumā. Tādējādi tiek veicināta pakāpeniska katra individuāla skolēna vērtību

sistēmas veidošanās atbilstoši ikviena domāšanas veidam, attīstības tempam un emocionālajam uztveres veidam. Balstoties uz atzinumu, ka gudrība un gara bagātība jāapgūst un jāuzkrāj sevī visas dzīves laikā, skolotāja uzdevums ir pavadīt, ievirzīt un atbalstīt jauno cilvēku tā, lai maksimāli attīstītos viņa talanti, personības potenciāls, attieksme pret vērtībām. Saskaņā ar vispārējo pieredzi, vērtības nevar pusaudzim iemācīt, var tikai veicināt izjust, aicināt par to domāt, izvērtēt, izvēlēties, rīkoties. Tātad vērtības nav apgūstamas, tās jāpārdzīvo kā sev nozīmīgas emocionālā plāksnē. Šis apsvērums ņemams vērā vizuālās mākslas stundās, kur ir plašas iespējas apvienot, padziļināt dažādas estētiskās izjūtas un iespaidus, kā arī rosināt pusaudzī līdzpārdzīvojumu, tā radot augsni garīgās pasaules pilnveidei, garīgai pieaugšanai.

- Izzinot pusaudžu vecumposma attīstības īpatnības un pretrunīgās tendences, apzinoties skolēna un skolotāja daudzpusīgās sadarbības iespējas vizuālās mākslas stundās, tai pašā laikā pārliecinoties par emociju un līdzpārdzīvojuma nepārvērtējamo nozīmi garīgo vērtību veidošanās ceļā, tika izstrādāta garīgo vērtību interiorizācijas procesa shēma – līdzpārdzīvojuma nozīmes attēlojums garīgo vērtību veidošanās procesam vizuālās mākslas stundās (*skat. 2. attēlu 39. lpp.*).

Empīriskajā daļā uz teorētisko atzinumu bāzes tika veikta pusaudžu vērtīborientācijas praktiskā izpēte, izmantojot vairākas pētīšanas metodes – anketēšanu, pedagoģisko modelēšanu, skolēnu darbības produktu izpēti un analīzi. Visas empīriskās metodes tika orientētas pētījuma mērķa sasniegšanai. Empīriskā pētījuma virzība tika vērsta uz pakāpenisku tuvošanos pētījuma jautājuma atbildei. Pētījuma jautājums – “Kā sekmēt pusaudžos garīgo vērtību orientācijas veidošanos vizuālās mākslas stundās?”

- Anketu analīzes rezultātā radās zināms ieskats pašreiz aktuālās pusaudžu vērtībās. Ņemot vērā dažādas ar pusaudžu vecumposmu saistītās grūtības un arī to, ka cilvēka garīgā sfēra ir sarežģīta un grūti fiksējama parādība, tika izdarīti vairāki secinājumi. Lai veicinātu prasmi ielūkoties savā garīgajā pasaulē, jārosina vingrināties domāt, filozofēt par dažādu parādību būtību. Jāmodelē apstākļi, kas motivētu skolēnus iedziļināties dažādās cēloņsakarībās, rosinātu meklēt izpratnes ceļus par sevi un citiem, par vērtībām un to nozīmību.
- Pamatojoties uz šiem secinājumiem, tika izstrādāta vērtīborientējoša pedagoģiskā modeļa uzdevumu kopa. Izstrādātā vērtību orientējoša pedagoģiskā modeļa uzdevumu kopa soli pa solim veda skolēnus savas iekšējās pasaules izzināšanā. Sākotnēji tā bija tikai savu personisko emocionālo stāvokļu apjausma, kas turpinājumā deva iedvesmu filozofēt par dzīves vērtībām, radīja empātijas jūtas reflektējot citu pārdzīvojumiem, kas mudināja

saskatīt patiesu garīgo vērtību nozīmību sevī. Tas vieš cerību kvalitatīvām pārmaiņām skolēnu garīgajā pasaulē.

- Skolēnu darbības produktu izpētē un analizē, balstoties uz izvirzītajiem kritērijiem, to rādītājiem un līmeņiem, atklājās, ka spriest par to, vai skolēni dzīvē tiešām reāli rīkosies saskaņā ar savām interiorizētām vērtībām vai šo vērtību iedīgļiem, ir visai problemātiski. Tas vērojams tikai konkrētās dzīves situācijās un atkarīgs gan no apstākļiem, gan konkrētā indivīda vērtības sistēmas noturīguma. Pat pieaugušais bieži vien savus labos nodomus ne vienmēr īsteno dzīvē. Tātad – tā ir tikai jābūtība, ideāls, pēc kura tiekties. Būtībā tas ir jautājums par jaunā cilvēka turpmākās dzīves garīgajām kvalitātēm, aktivitāšu mērķtiecību un savas dzīves mērķa saskatīšanu.
- Balstoties uz teorētiskajām atziņām un empīriskā pētījuma metožu kopsakarībām; apkopojot anketēšanā, pedagoģiskajā modelēšanā un skolēnu darbības produktu izpētē un analizē gūtos rezultātus, tika rasts pārliciecināms apstiprinājums to lietderībai pētījuma jautājuma atklāšanā. Līdz ar to pētījuma mērķis ir sasniegts.

Atbilde uz pētījuma jautājumu.

Pusaudžu garīgo vērtību orientācijas veidošanos vizuālās mākslas stundās var veiksmīgi sekmēt uz līdzpārdzīvojuma pamata, respektīvi, ja tiek ievērotas pusaudža vajadzības, intereses, izkopta viņa emocionālā pieredze, rosināta aktīva darbība. Veicināta savas attieksmes izteikšana kā atbildes reakcija uz līdzpārdzīvojuma radīto jūtu sasprindzinājuma. Tādējādi rodas ievirze garīgo vērtību interiorizēšanai un varbūtība, ka atbilstošā situācijā pusaudzis rīkosies saskaņā ar šo garīgo vērtību. Te vēlama kompleksa pieeja – ne tikai vizuālās mākslas stundās, bet visā izglītības sistēmā pārkārtošanās uz šādu vērtīborientējošu pedagoģisku procesu.

Praktiskā nozīmība. Priekšlikumi.

Izstrādātā vērtīborientējošā pedagoģiskā modeļa uzdevumu kopa ir elastīgi pielietojama citos apstākļos un citā kontekstā. Uzdevumi var tikt brīvi variēti un integrēti atbilstoši konkrētai pedagoģiskai situācijai. Vērtīborientējoša pedagoģiskā modeļa uzdevumu kopas izmantošana neierobežo mācību formu un metožu izvēli. Nodarbību pedagoģiskā procesa rezultātu vērtējums un to analīze varētu būt datu pirmavots izmaiņu ieviešanai izstrādātajā vērtīborientējošas uzdevumu kopas metodikā, jo pedagoģiskā modeļa sistēma viegli modificējas un papildinās.

Ieteikums katru vizuālās mākslas stundu veidot ar vērtīborientējošu ievirzi, kurā vienotā veselumā skolēns apzinātos savu dzīves daudzpakāpju mērķi, būtībā rosinot skolēnu domāt par augstāko mērķi. Katram šis augstākais mērķis būs individuāla kategorija – cits apstāsies pie situatīvām un mainīgām vērtībām, cits meklēs absolūtas, mūžīgas un nemainīgas vērtības. Vērtīborientējošas izglītības būtība – neļaut cilvēkam apstāties savā augstāko vērtību meklējumu ceļā.

Rosinājums visā izglītības sistēmā veidot vērtīborientējošu pieeju pedagoģiskajā procesā kopumā, kur ikviens pedagogs būtu motivēts līdztekus konkrētajām zināšanām izvirzīt arī mērķi skolēna garīgās pasaules pilnveidošanai – vērtīborientācijai. Vērtību veidošanās process nebūtu vērtējams vispārpieņemtajā vērtēšanas sistēmā. Tas ir garīgs, kvalitatīvs process, kas nav iekļaujams 10 ballu vai vārdiskajam vērtējumam.

Ierosinājums dot iespēju skolēniem iepazīt kristīgās vērtības skolā, tādējādi virzot saskatīt kā savu augstāko absolūto vērtību – Dievu.

Kopsavilkums

Pētījuma mērķis ir izziņāt pusaudžu garīgo vērtību orientācijas veidošanās iespējas vizuālās mākslas stundās. Pētījuma gaitā tika analizēta pedagoģiskā psiholoģiskā literatūra par vērtīborientācijas veidošanās nozīmi mācību procesā, izziņāta kristietības lomu garīgo vērtību orientācijas veidošanās procesā, atklātas garīgo vērtību orientācijas veidošanās iespējas mākslā, apzinātas vērtīborientācijas veidošanās iespējas vizuālās mākslas mācību procesā pusaudžu vecumposmā.

Praktiski izpētīta pusaudžu vērtīborientācijas veidošanās vizuālās mākslas stundās, pētīts pusaudžu reālais skatījumu uz vērtībām ar anketēšanas metodi, izstrādāta un realizēta vērtību orientējoša pedagoģiskā modeļa uzdevumu kopa, veikta skolēnu darbības produktu izpēte un analīze, noskaidrotas pedagoģiskās likumsakarības sekmīgam pusaudžu garīgo vērtību orientācijas veidošanās procesam, balstoties uz apkoptajiem empīriskā pētījuma metožu rezultātiem.

Pētījuma teorētiskā daļa ietver tēzi, ka vērtības cilvēkā ir atzinumi par to, kas ir pareizs, labs, vēlams kādā konkrētā situācijā. Tie ir ideāli, augstākie principi un kritēriji. Vērtību apguves pamatā ir brīva, pārdomāta izvēle no vairākām iespējām, izvēles respektēšana un īstenošana dzīvē. Akceptējot šādu viedokli, vienlaicīgi jāatceras, ka garīgās vērtības ir mūžīgas, nemainīgas un absolūtas, to centrā ir Dievs. Tās nezūd un nemainās atkarībā no mūsu novērtēšanas fakta vai mūsu attieksmes. Spēcīgs vērtīborientācijas ietekmējošs faktors ir māksla. Tiek aplūkotas pusaudžu vecumposma īpatnības ciešā kopsakarībā ar garīgo vērtību orientācijas veidošanās iespējām vizuālās mākslas stundās.

Empīriskajā daļā izmantotas šādas metodes: anketēšana, pedagoģiskā modelēšana, skolēnu darbības produktu izpēte un analīze. Šo pielietoto metožu iegūto rezultātu rezumējums ļauj atbildēt uz pētījuma jautājumu: “Kā sekmēt pusaudžos garīgo vērtību orientācijas veidošanos vizuālās mākslas stundās?”

Pusaudžu garīgo vērtību orientācijas veidošanos vizuālās mākslas stundās var veiksmīgi sekmēt uz līdzpārdzīvojuma pamata, respektīvi, ja tiek ievērotas pusaudža vajadzības, intereses, izkopta viņa emocionālā pieredze, rosināta aktīva darbība. Veicināta savas attieksmes izteikšana kā atbildes reakcija uz līdzpārdzīvojuma radīto jūtu sasprindzinājuma. Tādējādi rodas ievirze garīgo vērtību interiorizēšanai un varbūtība, ka atbilstošā situācijā pusaudzis rīkosies saskaņā ar šo garīgo vērtību. Te vēlama kompleksa pieeja – ne tikai vizuālās mākslas stundās, bet visā izglītības sistēmā pārkārtošanās uz šādu vērtīborientējošu pedagoģisku procesu. Līdz ar to var secināt, ka pētījuma mērķis ir sasniegts.

Summary

The goal of the research is to find out development of teenager's value orientation at visual arts classes. During research the author analyzes pedagogical psychological literature about the meaning of value orientation during learning process, inquires the role of Christianity to the process of development of spiritual value orientation, reveals development of the spiritual value orientation at arts, and studies the development of teenager's value orientation at visual arts classes.

Author practically explored the development of teenager's value orientation at visual arts classes, researched the real view of teenager's values with the mediatize approach. Author developed and realized the pedagogical value model with task queue. Author performed research and analysis of activities of the pupils. Author ascertains pedagogical regularities effective implementation the process of development of teenager's values, regarding summarized results of thumbrule.

Theoretical part of the research involves thesis that values in the person is conclusion about what is right and good, desirable for concrete situation. These are ideals, high level principles and criteria. The base of value acquisition is free, well-considered choice that has to be respected and realized. It is important to remember that spiritual values are eternal, constant and absolute and God is in the center. The invariability of the spiritual values depends on our attitude. Arts has strong affect to the value orientation. Author inspects teenager's age period specific characters in close connection with spiritual value orientation at visual arts classes.

Author uses following methods in the empirical part: inquiry, pedagogical modeling, research and analysis of activities of the pupils. The summarized results allow answer to the research question: "How to promote teenager's value orientation at visual arts classes?"

Teenager's value orientation at visual arts classes can be successfully promoted if teenager's needs are noticed, their emotional experience is improved and activities are stimulated. Therefore appears tendency to accept the spiritual values and possibility that in some case teenager will act following these spiritual values. There is necessary for integrated approach – process of value orientated reorganization is needed not only in visual arts classes, but in all system of education. Therefore the goal of research is accomplished.

Izmantotā literatūra

1. Ādlers A. Psiholoģija un dzīve. – R.: IDEA, 1992. – 178 lpp.
2. Albrehta Dz. Pētīšanas metodes pedagoģijā. – R.: Mācību grāmata, 1998. – 104 lpp.
3. Anspaks J. Mākslas pedagoģija. 1. daļa – R.: RaKa, 2004. – 298 lpp.
4. Bībele. – R.: Bībeles sabiedrība, 1991. – 1245 lpp.
5. Boids G.A. Vēstules no skeptiķa. – R.: Atklāsme, 2005. – 193 lpp.
6. Božoviča L. Personība un tās veidošanās skolas gados. – R.: Zvaigzne, 1975. – 303 lpp.
7. Celma H. Māksla kā vērtība. – R. Liesma, 1988. – 132 lpp.
8. Dāle P. Gara problēmas. – R.: Valters un Rapa, 1939. – 234 lpp.
9. Dāle P. Vērojumi un pārdomas: par cilvēku un gara kultūru. – R.: Uguns, 1994. – 174 lpp.
10. Dauge A. Džona Reskina mākslas pedagoģija. // Krāj.: Māksla un audzināšana. – R.: 1925.
11. Dauge A. Skolas ideja un tautas audzināšanas uzdevumi. – R.: Valters un Rapa, 1924. – 29 lpp.
12. Ēriksons E. Identitāte: Jaunība un krīzes – R.: Jumava, 1998. – 102 lpp.
13. Freidenfelds I. Skolēnu vārdiskās asociācijas kā viņu vērtīborientācijas liecinieces. // Domas. – 1996. – Nr. 3 – 61.-71.lpp.
14. Freidenfelds I., Zimule E. Vērtībizglītība un izglītības saturs nacionālais komponents. // Domas. – 1996. – Nr. 3 – 4.-27. lpp.
15. Gorders J., Hellerns V., Notākers H. Reliģiju grāmata. – R.: nordik, 2002. – 320 lpp.
16. Gudjons H. Pedagoģijas pamatatziņas. – R.: Zvaigzne ABC, 1998. – 396 lpp.
17. Hibnere V., Grasmane L. Bērna vizuālā darbība. II daļa – R.: RaKa, 2000. – 342 lpp.
18. Karpova Ā. Personība un individuālais stils. – R.: Latvijas Universitāte, 1994. – 292 lpp.
19. Kempbels R. Kā patiesi mīlēt pusaudzi. – R.: LBJA, 1991. – 114 lpp.
20. Klīve V. Ticības ceļos. – R.: Zinātne, 1998. – 413 lpp.
21. Kons I. Vecāko klašu skolēnu psiholoģija. – R.: Zvaigzne, 1985. – 196 lpp.
22. Kruteckis V. Skolēnu mācīšanas un audzināšanas psiholoģija. – R.: Zvaigzne, 1978. – 272. lpp.
23. Kūle M., Kūlis R. Filosofija. – R.: Zvaigzne ABC, 1996. – 650 lpp.
24. Lasmane S., Milts A., Rubenis A. Ētika. – R.: Zvaigzne, 1993. – 238 lpp.
25. Lieģeniece D. Kopveseluma pieeja audzināšanā. – R.: Raka, – 1999. – 261 lpp.
26. Makdauels Dž. Jauns pierādījums, kas prasa spriedumu. I grāmata – R.: Atklāsme, 2005. – 192 lpp.
27. Makdauels Dž., Stjuarts D. Atbildes uz skeptiķu jautājumiem par kristīgo ticību. – R.: Svētdienas rīts, 1995. – 198 lpp.

28. Mārtinsone K. Adevkvāts pašvērtējums – optimālas pašizjūtas garants. // Personības pašizjūta un identitāte. – R.: Mācību apgāds NC, 1998. – 32. lpp.
29. Mauriņa Z. Uzdrīkstēšanās. – R.: Liesma, 1990. – 333 lpp.
30. Meikšāne Dz. // Skola un ģimene. – 1989. – Nr. 1 – 14.-15. lpp.
31. Milts A. Esejas par morāli. Personība labā un ļaunā pretmetos. R.: Avots, 1985. – 215 lpp.
32. Milts A. Personība, morāle un garīgās vērtības. Palīgmateriāls. R.: Valsts Administrācijas skola., 1995. – 20 lpp.
33. Pārums T. Vērtību orientācija audzināšanas procesā. // Skolotājs. – 1997. – Nr. 4, 5 – 27.-32. lpp.
34. Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīca. Aut. kol. V. Skujiņas vad. – R.: Zvaigzne ABC, 2000. – 248 lpp.
35. Plotnieks I. Pedagoģiskā saskarsme. – R.: Latv. Zinātnes biedrība, 1990.
36. Plotnieks I. Psiholoģija ģimenē. – R.: Zvaigzne, 1988. – 171 lpp.
37. Poga L. Sirds izglītība. – R.: RaKa, 1998. – 183 lpp.
38. Rainis. Kopotie raksti 17. sējums. – R.: Zinātne, 1983. – 334 lpp.
39. Rubenis J. Desmit baušļi: esejas. – R.: Zvaigzne ABC, 2003. – 47 lpp.
40. Students J.A. Vispārīgā pedagoģija. I daļa. Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā. – R.: RaKa, 1998. – 330 lpp.
41. Students J.A. Vispārīgā pedagoģija. II daļa – R.: RaKa, 1998. – 224 lpp.
42. Suhomļinskis V. Sirdi atdošu bērniem. – R.: Zvaigzne, 1974. – 228 lpp.
43. Šprangers E. Jaunatnes psiholoģija. – R.: M. Liepiņa, 1929. – 275 lpp.
44. Šteinberga A., Tunne I. Jauniešu pašizjūta un vērtības. – R.: RaKa, 1999. – 131 lpp.
45. Tunne I. Studējošā jaunatne vērtēšanas un pārvērtēšanas procesā. // Personības pašizjūta un identitāte. – R.: Mācību apgāds NC, 1998. – 63. lpp.
46. Vērtības. Vērtīborientācija // Ģimenes enciklopēdija: I sējums – R.: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1989. – 334 lpp.
47. Vidnere M. Ar asarām tas nav pierādāms. – R.: Latvijas Universitāte, 1997. – 312 lpp.
48. Vizuālā māksla. Mācību programma 1.-9. klasei. R.: Izglītības soļi, 2001. – 100 lpp.
49. Vorens R. Mērķtiecīga dzīve. R.: Agape Latvija, 2005. – 336 lpp.
50. McDonald J.F. Educational Psychology. – Belmont, California: Wadsworth Publishing Company inc., 1996. – 710 p.
51. Maslow H.A. Motivation und Persönlichkeit. – Rowohlt, b.i., – 1987.
52. Выготский Л. С. Психология искусства. – М.: б.и., 1968.
53. Выготский Л.С. Педагогическая психология // М.: б.и., 1926.
54. Роджерс Р.К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. М.: Прогресс, 1994.

55. Узнадзе Д.Н. Психологические исследования. – М.: б.и., 1966.
56. Узнадзе Д.Н. Психологические проблемы мотивации поведения человека. – М.: б.и., 1969.
57. IMKA Latvija – <http://www.imka.lv/?id=1>
58. Sebre S., Bite I. Intervija ar Juri Rubeni “Kā veicināt drošības izjūtu mūsdienu Latvijā?” – 33. lpp. – <http://www.un.lv/files/2001/Sebre.pdf>
59. Vizuālās mākslas pamatizglītības standarts. – Izglītības satura un eksaminācijas centrs, 2004. – <http://www.isec.gov.lv/saturs/standarti/new/stpvizmaks.htm>